

Небојша Јовановић

СОЦИОЛОГИЈА

Приручник за наставнике социологије за четврти разред гимназије и
трећи разред средњих стручних школа

СОЦИОЛОГИЈА

Приручник за наставнике социологије за четврти разред гимназије и
трећи разред средњих стручних школа
Прво издање

Аутор: Небојша Јовановић

Рецензент: Душан Ненадић, професор социологије у Техничкој школи у Смедереву

Компјутерско обликовање: „АБРАКА ДАБРА”, Нови Сад

Обликовање корица: Издавачка кућа „Klett”

Лектура и коректура: Ана Влајић

Издавач: Издавачка кућа „Klett” д. о. о.

Маршала Бирјузова 3–5, 11000 Београд

Тел: 011/3348-384, факс: 011/3348-385

office@klett.rs, www.klett.rs

За издавача: Гордана Кнежевић Орлић

Главни уредник: Александар Рајковић

Уредник: Иван Перић

Руководилац пројекта: Александра Стаменковић

Штампа: New Press, Смедерево

Тираж: 500 примерака

Забрањено је репродуковање, умножавање, дистрибуција, објављивање, прерада и друга употреба овог ауторског дела или његових делова у било ком обиму и поступку, укључујући и фотокопирање, штампање, чување у електронском облику, односно чињење дела доступним јавности жичним или бежичним путем на начин који омогућује појединцу индивидуални приступ делу с места и у време које он одабере, без писмене сагласности издавача. Свако неовлашћено коришћење овог ауторског дела представља кршење Закона о ауторским и сродним правима.

© Klett, 2015.

ISBN 978-86-7762-786-7

УВОД

Приручник за наставнике социологије се заснива на Наставном плану и програму социологије, дневним припремама за час и уџбенику професора Владимира Вулетића. Подељен је на више делова који сачињавају јединствену целину.

Основна идеја којом сам се руководио приликом израде овог приручника јесте заједничко полазиште и оног ко подучава и оног који „прима” знање, а то је сфера ученичког социјалног искуства. Полазећи од тог, како се често каже, живог и неисцрпног извора размишљања, заједничким напорима долази се до систематизације проблема који се обрађују и одговарајућим методским поступцима кристализују у препознатљиво знање. Усвајање критичког мишљења које се истиче као један од главних задатака у настави Социологије најбоље се може остварити коришћењем дијалогских метода и индивидуалним и групним облицима рада којима је у приручнику посвећена посебна пажња.

Методичке идеје могу се користити у различите сврхе: за обраду нових наставних јединица, понављање градива, примену стеченог знања, систематизацију. Оне би требало да послуже као оријентација наставницима, нарочито почетницима, у њиховом наставном раду, али и као подстицај да и сами, пажљивим одабиром „сценарија” за сваки час, мисаоно активирају ученике и мотивишу их на делатни однос према друштву.

Нарочита пажња је посвећена и ваннаставним активностима као што су организовање и рад дебатне секције и израда семинарских радова. Тиме се ученицима на занимљив начин свет указује у свим својим противречностима, а друштво претвара у праву социјалну лабораторију погодну за различита стваралачка трагања.

Да би настава била ефикаснија и рационалнија, неопходно је вршити корелацију са сродним предметима, што је илустровано одговарајућим примерима.

Указано је и на друге облике рада којима се излази из учионице и традиционалних оквира наставе, као и на наставна средства којима се ствара другачији наставни амбијент и ученици стимулишу да самостално креирају и решавају проблемске задатке на начин који је њима примерен и сазнајно продуктиван.

Верујемо да ће идеје изложене у Приручнику помоћи наставницима у организовању савремене и квалитетне наставе, која одговара актуелном плану и програму, а наставу Социологије чинити занимљивом и сврсисходном.

Аутор

САДРЖАЈ

1. НАСТАВНИ ПЛАН И ПРОГРАМ	6
1.1. Начин остваривања програма	8
1.2. Глобални план рада наставника	11
2. КОРЕЛАЦИЈЕ	13
2.1. Корелација са Филозофијом	13
2.2. Корелација са Уставом	19
2.3. Корелација са Грађанским васпитањем	21
2.4. Корелација са Историјом	23
2.5. Корелација са Психологијом	25
2.6. Корелација са Српским језиком	28
2.7. Корелација са Ликовном културом	31
2.8. Корелација са Музичком културом	34
3. НАСТАВНЕ МЕТОДЕ И ТЕХНИКЕ	37
3.1. Монолошка метода	38
3.2. Дијалoшка метода	39
3.3. Метода рада са текстом	42
3.3.1. Текст у функцији обраде нове наставне јединице	43
3.3.2. Текст као илустрација	43
3.3.3. Текст као информација	44
3.3.4. Текст као основа извођења наставе	44
3.4. Посматрање	45
3.5. Истраживачка (проблемска) метода	48
3.5.1. Избор тема	48
3.5.2. Предлог за структуру истраживачког рада	49
3.5.3. Пример рада у настави Социологије	51
3.5.4. Пример наставног часа	61
3.5.5. Праћење и вредновање	75
4. ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ НАСТАВЕ	77
4.1. Фронтални рад	77
4.2. Индивидуални рад	83
4.3. Групни рад	89
5. ПОСЕБНИ ОБЛИЦИ НАСТАВЕ	95
5.1. Дебатни клуб	95
5.1.1. О организацији дебата	95
5.1.2. Водич кроз дебате	96

6. ДРУГИ ОБЛИЦИ РАДА	103
6.1. Посета предавањима, библиотекама, архивима. Предавања	103
6.1.1. Историјски архив	104
6.1.2. Библиотека	105
7. НАСТАВНА СРЕДСТВА	106
7.1. Уџбеник	106
7.2. Интернет	109
7.3. Електронска табла	110
7.4. Филм, ТВ и радио-емисије	110
8. ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА	113
8.1. Врсте проверавања	113
8.1.1. Пример контролног задатка	115
8.1.2. Завршно проверавање	119
ЛИТЕРАТУРА	124

1. НАСТАВНИ ПЛАН И ПРОГРАМ¹

Циљ предмета Социологија јесте да се ученици упознају са основним социолошким појмовима и проблемима и да њима овладају.

Задачи наставе јесу да ученици:

- развију свест о начину повезаности појединца, друштва и културе;
- стекну применљива и функционална знања о друштвеним појавама;
- развију критички и ангажован став према друштву и друштвеним институцијама;
- формирају аутономни вредносни систем;
- прошире општу културу;
- развију осетљивост у односу на постојање друштвених неједнакости;
- развију активни однос према решавању друштвених проблема;
- разумеју друштвени смисао и важност професије социолога.

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

IV разред гимназије општег и природно-математичког смера (2 часа недељно, 64 часа годишње)

I СОЦИОЛОШКИ ПРИСТУП ДРУШТВУ (9)

1. Одређење предмета и метода социологије
2. Модерно и савремено друштво
3. Настанак социологије
4. Појединац, култура и друштво

II ДРУШТВЕНА СТРУКТУРА И ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ (22)

1. Друштвена структура и систем: групе, организације, институције
2. Друштвена структура и систем: стратификација, покретљивост
3. Друштвена структура и систем: друштвене улоге, друштвени положаји, моћ, углед
4. Друштвене неједнакости
5. Друштвене промене и развој
6. Друштво и становништво

III ОСНОВНЕ ОБЛАСТИ ДРУШТВЕНОГ ЖИВОТА (21)

1. Сфера рада
2. Економски аспекти друштва
3. Култура
4. Религија
5. Политика
6. Етнички аспекти друштва
7. Идеологија
8. Породица

¹ Преузето из „Службеног гласника” (Правилник: 5/90 и 7/2011).

IV ПОЈАВЕ И ПРОБЛЕМИ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА (12)

1. Социјално-патолошке појаве
2. Друштво и простор
3. Еколошки проблеми
4. Глобализација
5. Млади у савременом друштву

IV разред гимназије општег и друштвено-језичког смера (3 часа недељно, 96 часова годишње)

I СОЦИОЛОШКИ ПРИСТУП ДРУШТВУ (13)

1. Одређење предмета и метода социологије
2. Модерно и савремено друштво
3. Настанак социологије
4. Појединац, култура и друштво

II ДРУШТВЕНА СТРУКТУРА И ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ (31)

1. Друштвена структура и систем: групе, организације, институције
2. Друштвена структура и систем: стратификација, покретљивост
3. Друштвена структура и систем: друштвене улоге, друштвени положаји, моћ, углед
4. Друштвене неједнакости
5. Друштвене промене и развој
6. Друштво и становништво

III ОСНОВНЕ ОБЛАСТИ ДРУШТВЕНОГ ЖИВОТА (32)

1. Сфера рада
2. Економски аспекти друштва
3. Култура
4. Религија
5. Политика
6. Етнички аспекти друштва
7. Идеологија
8. Породица

IV ПОЈАВЕ И ПРОБЛЕМИ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА (20)

1. Социјално-патолошке појаве
2. Друштво и простор
3. Еколошки проблеми
4. Глобализација
5. Млади у савременом друштву

1.1. НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Ради остваривања постављених циљева и задатака у настави Социологије, предвиђене садржаје треба презентовати кроз четири веће тематске области, које третирају различите теоријске и практичне аспекте социологије као научне дисциплине:

- I – СОЦИОЛОШКИ ПРИСТУП ДРУШТВУ;
- II – ДРУШТВЕНА СТРУКТУРА И ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ;
- III – ОСНОВНИ ОБЛИЦИ ДРУШТВЕНОГ ЖИВОТА (ЕКОНОМСКИ, КУЛТУРНИ, РЕЛИГИЈСКИ И ПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ ДРУШТВА);
- IV – ПОЈАВЕ И ПРОБЛЕМИ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА.

Ради реализације предвиђених садржаја, битно је да ученици разумеју у чему је специфичност *Социолошкој њрисџиуа друшџиву*. То подразумева дефинисање основних облика сазнања о друштву, социолошких оријентација, теоријских и сазнајних циљева социологије, као и техника истраживања. Циљ је да ученици уоче сличности и разлике наведених становишта и ниво њихове применљивости. Наставницима се препоручује да са ученицима продискутују о специфичностима ових приступа, као и да предавања илуструју примерима конкретних социолошких истраживања или да им омогуће да у оквирима школе организују интерно социолошко истраживање на неку од тема за коју су заинтересовани (нпр. ставови младих о квалитету нашег образовног система; млади и слободно време; проблем наркоманије у школама...). У оквиру ове тематске целине потребно је посебно објаснити појам модерности, и то с циљем да ученици уоче разлике између традиционалног, модерног и савременог друштва и да се подстакну да, по угледу на теоријску концептуализацију овог појма, сами пронађу синонине за савремено друштво и продискутују о његовим противречностима: постигнућима и проблемима истовремено, а све то у оквирима социолошког дискурса.

Питање настанка социологије треба обрадити кроз упоредни преглед различитих гледишта социолога – оснивача науке о друштву – посебно наглашавајући сазнајне и методолошке разлике ових становишта. Ученике треба подстаћи да уз помоћ наставника разумеју садржај појмова по којима се неки од социолошких класика препознају, попут појмова: социјалне статике и динамике, друштвеног делања, колективне свести, раста и развоја друштва, класних сукоба. Наставницима се препоручује да код ове теме укључе и текст-метод како би ђаци јасније уочили посебност стила, целовитост, систематичност, али и различите идеолошке позиције оснивача социологије.

Појмове попут вредности, норми, идентитета и социјализације сматрамо посебно важним, јер они представљају неопходни појмовни апарат за разумевање наредних тематских области. Наставницима је препорука да ове појмове и даље проширују, тј. да их стално користе у објашњењу друштвених појава које улазе у корпус тема, а које су предмет наредних тематских области (нпр. *Идеологија, Кулџура, Релиџија, Породица, Свџџ младић...*).

Циљ је да ученици увиде да је свет културе омеђен управо људским потребама, нормама и вредностима, да оне „посредују” између човека и друштва, те треба да схвате зашто су оне посебно важне и на који то начин оне обликују друштвене институције и човека као индивидуално и социјално биће. Наставницима предлагемо да, ако су у могућности, ову тему илуструју запажањима антрополога о културним различитостима (на примерима поздрава, ритуала иницијације и сл.).

Друга област – *Друшџивена сџрукџура и друшџивене џромене* – представља посебно значајан део. Приликом обраде ове тематске области неопходно је превазићи статичан приступ основним социолошким појмовима: друштвене структуре, система, стратификације,

друштвене групе и институције, моћи, угледа... Треба водити рачуна да се успостављају јасне везе између кључних појмова, дефиниције и статистичке илустрације, које ће омогућити ученицима да разумеју узајамну повезаност и међудејство ових социолошких категорија, као и њихове непосредне последице на социјалну стратификацију. Посебну пажњу треба посветити упоредној анализи Марксове, Веберове, Парсонсове и Рајтове теорије класа, што је од кључног значаја за разумевање друштвене структуре и друштвених промена. Наставнике упућујемо да ову тему допуне и подацима о раслојавању нашег друштва, односима и главним изворима моћи, елити и квази-елити унутар друштва у нашој држави.

Тему *Друштвене неједнакости* треба обрадити кроз низ разноврсних примера који говоре о различитим облицима неједнакости (економских, образовних, родних, класних, етничких, глобалних...) у односу на њихове различите социјалне и историјске изворе и последице по појединца и друштво. Од наставника се очекује да са ученицима посебно продискутује о узроцима, облицима и нивоима неједнакости у нашем друштву, као и о начинима за њихово евентуално ублажавање или искорењивање.

Проблему друштвене промене и развоја треба приступити кроз стално присутно двојство човека и друштва, својства сталности и променљивости. Упознавање ученика са раним и савременим теоријским концептима о друштвеној промени и њеним покретачким механизмима и облицима треба комбиновати са радионицама у оквиру којих ће ученици, на основу изнетих становишта, бити охрабрени да изнесу властито мишљење о врстама, квалитету и последицама друштвених промена у нашем друштву. За ученике је посебно важно да разумеју властито положај унутар социјалне структуре, као и постојеће социјалне неједнакости које утичу на степен њихове социјалне слободе, како би били у позицији да критички промисле и одговоре који је то пут ка друштву који даје подједнаке шансе свима, као и да увиде значај друштвених промена на личном и општем плану. Наставнике упућујемо да, ако је потребно, своја знања освеже и допуне новијом емпиријском и теоријском литературом из ове области.

Унутар ове тематске области треба нагласити и важност демографских промена у друштву. Поред појмовног упознавања са основним демографским показатељима и разликама унутар светске популације, посебно треба размотрити појам демографске транзиције. И овде теоријске појмове треба комбиновати са радионичком обрадом теме. Наставницима препоручујемо да демографске показатеље и податке везане за друштво Републике Србије, које укључују у своја предавања, сукцесивно иновирају у складу са објављивањем резултата пописа становништва и пројекција различитих демографских трендова, које Републички завод за статистику једном годишње објављује у Статистичком годишњаку.

У оквиру треће области – *Основни облици друштвеног живота* – посебну пажњу треба посветити упознавању ученика са основним облицима друштвеног живота и социјалној организацији различитих облика друштвености. Друштвена подела рада, економски аспекти друштва, култура, религија, политика, идеологија, нација и породица као друштвене групе могу бити само неке од тема које треба да послуже као предлог за дискусије у којима предметни наставници треба да подстакну ученике да критички промисле и структуришу властита индивидуална и социјална искуства и интерпретирају их унутар социолошког дискурса.

Последња тематска област – *Појаве и проблеми савременог друштва* – обрађује социјално-патолошке појаве попут алкохолизма, наркоманије, малолетничке делинквенције, криминалитета, али и проблем друштвене конструкције простора, екологије, глобализације, положаја младих у савременом друштву.

Ова тематска област има циљ да на посебан начин заокружи и повеже раније обрађене појмове и процесе, али и да ученицима, припадницима генерације младих, разложи њихов властито социјално положај унутар локалног (српског) и ширег глобалног социјалног контекста унутар дисциплинског дискурса социологије.

Природа садржаја овог предмета омогућава коришћење различитих облика рада и наставних метода, које ангажују ученике и повећавају њихову заинтересованост. Коришћењем интерактивних метода у презентовању одређених тематских области и појмова, ученике треба подстицати да критички структуришу властита, односно лична и социјална искуства и интерпретирају их у социолошком кључу – на начин који доприноси њиховом бољем разумевању актуелних социјалних процеса унутар српског и ширег глобалног друштвеног контекста.

1.2. ГЛОБАЛНИ ПЛАН РАДА НАСТАВНИКА

Наставни предмет: Социологија

Недељни фонд часова: 2

Месец	Наставна тема	Наставна јединица	Број часова		
			за обраду	за друге типове	по наставној теми
септембар	Социолошки приступ друштву	Упознавање са наставним планом и програмом		уводни	Уводни час – 1, обрада – 7, утврђивање – 2, систематизација – 1, провера – 1 = 12
		1. Шта је социологија?	о		
		2. Одређење предмета социологије и сазнајни циљеви социологије	о		
		3. Метод социолошког истраживања	о		
		4. Понављање		у	
		5. Модерно и савремено друштво	о		
6. Настанак и развој социологије		о			
октобар		7. Социолошке теорије после очева оснивача	о		
		8. Понављање		у	
		9. Појединац, култура и друштво	о		
		10. Систематизација пређеног градива		с	
	11. Проверавање – контролна вежба		п		
новембар	Друштвена структура	12. Друштвени положај и улога	о		Обрада – 14, утврђивање – 5, провера – 1, систематизација – 1 = 21
		13. Друштвена структура и систем	о		
		14. Понављање		у	
		15. Друштвене групе	о		
		16. Понављање		у	
		17. Друштвене организације и институције	о		
		18. Бирократија	о		
		19. Понављање		у	
		20. Класе	о		
		21. Друштвена покретљивост	о		
22. Статусне групе		о			
децембар		23. Понављање		у	
		24. Друштвене неједнакости и стратификација	о		
		25. Друштвено конституисани фактори неједнакости	о		

јануар		26. Врсте неједнакости	о		
		27. Понављање		у	
		28. Друштвене промене	о		
		29. Теорије друштвених промена	о		
		30. Проверавање – контролна вежба		п	
		31. Друштво и становништво	о		
		32. Систематизација пређеног градива		с	
фебруар	Основне области друштвеног живота	34. Понављање		у	
		35. Економски аспекти друштва	о		
		36. Понављање		у	
		37. Култура	о		
		38. Елементи културе	о		
		39. Врсте културе – масовна култура, кич и шунд		у	
		40. Примена – кич и шунд	о		
		41. Религија	о		
		42. Социолошке теорије о религији	о		
		43. Понављање		у	
март		44. Политика	о		
		45. Примена – политичке странке		у	
		46. Етничка група, нација, раса	о		
		47. Нација и национализам	о		
		48. Понављање		у	
		49. Идеологија	о		
		50. Понављање		у	
		51. Породица	о		
		52. Примена – дебата		у	
		53. Систематизација		с	
април		54. Провера – контролна вежба		п	
		55. Проблеми савременог друштва – изношење	о		
		56. Могућности решавања проблема	о		
мај	Појаве и проблеми савременог друштва	57. Простор и друштво	о		
		58. Еколошки проблеми	о		
		59. Глобализација	о		
		60. Примена – дебата		у	
		61. Млади у савременом друштву	о		
јун		62. Понављање		у	
		63. Систематизација пређеног градива и закључивање оцена		с	
Прво полугодиште			24	14	38
Друго полугодиште			15	11	26
Укупно			39	25	64

Обрада – 12, утврђивање – 8, провера – 1, систематизација – 1 = 22

Обрада – 5, утврђ. – 2, примена – 1, систем. – 1 = 9

2. КОРЕЛАЦИЈЕ

Под корелацијом наставе се поразумева повезивање сродних наставних садржаја из сродних предмета са циљем да се настава учини рационалном, ефикасном и занимљивом.

Корелација наставног предмета може бити: хоризонтална и вертикална.

Ако се повезују садржаји у оквиру различитих наставних предмета на нивоу једног разреда, онда говоримо о хоризонталној корелацији. Хоризонтална корелација може означавати и повезаност наставних садржаја у оквиру једног предмета који се реализује у више разреда.

Ако се повезују исти наставни садржаји који се појављују у више наставних предмета на нивоу више разреда, онда говоримо о вертикалној корелацији.

Добро је да се корелације, у оквиру Стручног већа друштвених наука и стручних већа других предмета са којима наставни садржаји Социологије могу бити повезани, назначе месечним и годишњим плановима рада.

Корелације се могу остваривати на различите начине:

1. Наставник на свом часу може упућивати ученике на наставне јединице и теме које се обрађују у сродним предметима и користити знања која се у њима реализују;
2. Наставници могу да се договоре које ће аспекте заједничке теме да обрађују на својим часовима тако да се настава учини ефикаснијом и занимљивијом;
3. Наставници могу да раде у пару тако да свако излаже свој део градива на истом часу;
4. Наставници су на првом часу извршили припрему са ученицима за рад на часу код другог предмета, а ученици по групама, и, повезујући знања, решавају договорене задатке; на следећем часу сваког предмета ученици излажу резултате до којих су дошли.

Да би се наведено могло успешно реализовати, важно је да наставници заједнички утврде које су то наставне теме и јединице које се могу излагати у међупредметном повезивању.

У оквиру наставе Социологије могуће је успоставити корелације са добрим бројем наставних предмета, па је самим тим и избор тема које се могу применити у оквиру планирања велики: из Филозофије, Устава и права грађана, Грађанског васпитања, Историје, Психологије, Српског језика, Ликовне и Музичке културе.

2.1. КОРЕЛАЦИЈА СА ФИЛОЗОФИЈОМ

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ФИЛОЗОФИЈА
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву	Шта је филозофија?
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Појам социологије	Филозофија и друге области

Објашњење:

Некада је целокупно људско знање постојало у оквиру филозофије. Прва систематизација извршена је после Аристотелове смрти. У доба ренесансе, одвајањем вере од ума, издвајају се природне науке. Средином 19. века настаје социологија тако што се осамостаљује од филозофије. Њен оснивач је француски филозоф Огист Конт, који је први употребио назив за ту нову научну дисциплину. Иначе, радије је користио назив „социјална физика”,

сматрајући да социологија треба да се развија по узору на природне науке (позитивизам). Тако настанак социологије повезујемо са филозофијом, која је некада словила као „краљица свих наука”.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ФИЛОЗОФИЈА
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву, друштвена структура и промене, Области друштвеног живота	Античка филозофија
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Појам и предмет социологије, Друштвена структура и систем, Друштвене неједнакости, Друштвена стратификација, Политика, Држава	Друштвени услови за настанак филозофије, предуслови за настанак филозофије, Идеална држава, политичка животиња

Објашњење:

Друштвени услови за настанак филозофије

Као друштвена појава, настанак филозофије је предмет проучавања социологије. Као основне претпоставке наводимо друштвене слободе које су постојале у старој Грчкој (Грцима се, по Хегеловом мишљењу, први пут у историји пробудила свест да су сви људи слободни), доколицу која је омогућавала слободним грађанима да буду ослобођени „терета” свакодневних животних активности, специфичан облик заједнице и територијално-правног уређења друштва у виду полиса, где су се слободни грађани окупљали на агори (трг, јавно место), непостојање професионалног свештеничког staleжа који би имао монопол на истину.

Идеална држава, политичка животиња

Платонова идеална држава заснована је на идеји да свако треба да заузима онај положај у друштву који одговара његовим способностима – најмудрији треба да владају, најхрабрији да бране земљу, а најразборитији на производе средства за живот. Тако би у идеалној држави постојала три staleжа: управљача, чувара, занатлија и трговаца. Иако су они у начелу одвојени једни од других, могуће је прелажење из једног staleжа у други, али под извесним условима. Наиме, ако деца занатлија покажу способности које их препоручују за неки виши staleж, она могу прећи у тај staleж независно од свог порекла. И, обрнуто, уколико се деца ратника која се, као и деца управљача, одмах по рођењу одвајају од својих родитеља, покажу недостојном свог друштвеног положаја, прелазе у нижи staleж. Упућујући ученике на политичка схватања великог грчког филозофа, актуелизујемо неколико социолошких тема: друштвену структуру, друштвене неједнакости, друштвену покретљивост, правичност и сл.

Класична дефиниција човека као друштвеног бића потиче од Аристотела, који је говорио да је човек политичка животиња. Друштво је неопходан оквир развоја сваког човека, а онај коме оно није потребно је звер или Бог. Смисао заједнице је опште добро свих њених чланова и тиме се бави практична политика. Аристотелова схватања о човеку и друштву нису изгубила на актуелности, напротив, могу послужити да уведемо ученике у теме о политици и држави.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ФИЛОЗОФИЈА
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву, Области друштвеног живота	Средњовековна филозофија
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Предмет социологије, Религија, монотеистичке религије, верске организације	Православље, католицизам, ислам, јудаизам, проблем универзалија, однос вере и ума

Објашњење:

У оквиру средњовековне филозофије изучавају се четири традиције: православна, католичка, јеврејска и исламска. Православну традицију везујемо за Византију, католичку за филозофију западног католичанства, исламску углавном за арапску Филозофију и јеврејску за учење Старога завета и Талмуда. Ученицима можемо поставити задатак да размисле зашто се у уџбенику из филозофије говори о традицијама, а не о, рецимо, хришћанској филозофији. Зашто тај појам за неке филозофе није адекватан? Шта је суштина филозофије? Трагање за истином. Да ли је истина спозната у средњем веку са становишта ових религија? Какав је онда морао бити положај филозофије у односу на ове религије? Такође, можемо проблематизовати и значај и улогу средњег века у историји уопште. Да ли је то „мрачно” доба, како се често мисли? Откуд онда појава првих универзитета управо у том периоду?

Проблеми који прожимају све ове традиције су слични: проблем универзалија и проблем односа вере и ума. Проблем универзалија се односи на питање односа појмова и појединачних ствари. Шта чему претходи? Да ли најпре постоје појединачне ствари, па на основу њих формирамо опште појмове или обрнуто, општи појмови постоје пре и независно од појединачних ствари? У зависности од одговора на ово питање, средњовековни филозофи су се поделили у два табора: реалисте и номиналисте. Ова два решења једног од основних питања средњовековне филозофије доводимо у везу са различитим схватањима друштва. Номиналисти у социологији сматрају да постоје само појединци, а да је друштво само име, мисаона конструкција за целокупност односа који се успостављају међу људима. Реалисти тврде да друштво постоји изван и изнад појединаца и делује тако што утиче на њихов живот. Одговор на ово питање је важан за социологију зато што утиче на избор конкретног предмета истраживања. Номиналистички оријентисани социолози се усмеравају ка истраживању односа у малим групама, а реалистички оријентисани социолози ка ширим друштвеним и историјским целинама. На основу таквих истраживања настају различите теоријске оријентације у социологији.

Однос вере и разума је важан, јер од његовог решавања зависи положај науке у друштву. Ако се вера уздигне на ниво неприкосновеног ауторитета, онда се доводе у питање рационална истраживања и сазнања заснована на доказима. Настанак социологије је, између осталог, омогућен управо научним револуцијама новог века и ослобађањем од верских догми иза којих је стајала црква.

Тако ученике можемо увести у социолошке аспекте постојања религије: улога религије у друштву; положај цркве као организације: сличности и разлике међу религијама и друга питања којима се бави социологија проучавајући религију.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ФИЛОЗОФИЈА
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву, Области друштвеног живота	Филозофија новог доба
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Настанак и развој социологије, Модерно друштво, Политика, Држава, Религија	Дух новог доба, Политика као техника, Просветитељство, критика религије, Марксизам

Објашњење: Дух новог доба

Нововековном филозофијом назива се филозофија која настаје од пада Цариграда (1453), па све до смрти великог немачког филозофа Хегела (1831). Почетак тог филозофског раздобља означава се као филозофија хуманизма и ренесансе и траје од 14. до 16. века. У овом периоду интензивна је размена идеја између западних и источних мислилаца; обнавља се интересовање за оригинална дела грчких филозофа; обнавља се и Платонова Академија у Фиренци; дешавају се велика географска и научна открића. То је време универзалних мислилаца, личности које у себи сједињују научника, уметника и филозофа (нпр. Леонардо да Винчи). Подстиче се схватање човека као јединственог бића, истиче се индивидуалност као врлина, развија се целовит поглед на свет ослобођен верских догми, филозофско и научно мишљење. Пошто хуманистичке и ренесансне вредности доводе у питање оно што је вековима било недодирљиво, јавља се и реакција у виду институције инквизиције и црквеног суда који прогањају јеретике, али ход ка новом и непознатом је незаустављив...

Католичка црква доживљава раскол у виду реформације или протестантизма, под чијим окриљем ће се васпитавати неки од најважнијих немачких филозофа.

Ново доба развија неограничено поверење у разум. Сматра се да све треба или издржати критички суд новог доба или пропасти. Разум се доживљава и као законодавац друштва – друштвене институције, васпитање и образовање треба да почивају на разуму. Оваква схватања достижу врхунац у 18. веку у води просветитељства у Француској и то представља читав један културни покрет. Држава и политика морају се заснивати на разуму, што је довело до идеје владавине права и теорије друштвеног уговора.

Грађанске револуције, које су отпочеле у 16. веку и трајале све до 19. века, завршавају се оснивањем националних држава.

Све ове карактеристике филозофије новог века доводимо у везу са модерним друштвом које, по неким теоретичарима, управо почиње у доба ренесансе. Кључне промене које је донело модерно друштво дешавају се у економији, политици, култури, свакодневном животу људи. Наводећи те промене, указујемо на дух модерног друштва и процес модернизације који је захватио најпре земље западне Европе, а онда и читав свет.

Политика као техника

У новом веку политика се одваја од етике и своје узвишене мисије у друштву и постаје вештина владања, што долази до изражаја већ код ренесансног мислиоца Макијавелија. Он у складу са новим добом, које подстиче истраживачке методе, политику заснива на реалним искуствима владања која уочава у државама свога времена. Његова политичка доктрина често се назива макијавелизам, чији је мото да „циљ оправдава средство”, што се често тумачи тако да моралност мора да буде подређена политичким интересима.

Макијавелијево најпознатије дело *Владалац* има универзалну вредност, иако је било инспирисано политичком праксом чувене породице Борџија, која је владала у Фиренци у време када је он живео.

Подсећајући ученике на Макијавелијева схватања политике, актуелизујемо саму њену суштину: Ко треба да влада у једном друштву? У чијем интересу се спроводи владавина? Који су то механизми и средства за управљање друштвом?

Просветитељство, критика религије

Просветитељство је културни покрет који је отпочео у Енглеској у 16. веку, а врхунац је доживео у Француској у 18. веку. Филозофи просвећености су: Лок, Хјум, Спиноза, Кант и француски мислиоци: Русо, Монтескје, Дидро, Волтер. Свима њима заједничко је ослањање на разум као врховно начело и одбацивање предрасуда. Француски просветитељи нарочито су били познати по својој критици религије, односно њене институционализоване форме – цркве. Цркву су сматрали средиштем конзервативизма и догматизма („Уништите ту бестидницу”, Волтер). Заговарали су идеју да се одвоји црквена власт од световне власти, што се у социологији подразумева под секуларизацијом.

У социологији је процес секуларизације предмет жустрих дебата: опада ли број верника у свету и утицај цркве или, напротив, може ли се говорити о својеврсној ренесанси религије и црквеног живота? (*Религија и савремено друштво*).

Марксизам

Марксизам је учење немачког филозофа Карла Маркса, које има више различитих аспеката: филозофски, економски, социолошки. У филозофији, Маркс је заступао материјалистичко становиште и идеју да друштвено биће, под којим је подразумевао укупност материјалних облика живота, одређује друштвену свест, а не обрнуто. Његово најзначајније дело имало је за предмет економску анализу њему савременог капитализма (*Капитал*), које је писао у Енглеској, где је тај систем био и најразвијенији.

Маркс себе није сматрао социологом, јер је социологија била израз свести индустријског (капиталистичког) друштва које је он због експлоатације радника жестоко критиковао.

Маркову мисао, која се у социологији изучава у оквиру наставне јединице *Настанак и развој социологије*, можемо актуелизовати и у њеној идеолошкој димензији, имајући у виду да је марксизам био вишедеценијска идеологија социјалистичких друштава и да је постојао и као наставни предмет у нашим школама. Због последица које је као идеологија произвео у појединим земљама (СССР, Кина, Камбоџа), сматра се тоталитарном идеологијом, при чему није увек баш јасно да ли је то због одлика које су иманентне овој мисли или због погрешних тумачења и злоупотреба или стицаја историјских околности (Прва успешно изведена социјалистичка револуција извршена је у полуфеудалној Русији, а не у најразвијеним капиталистичким земљама, како је Маркс предвиђао).

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ФИЛОЗОФИЈА
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву	Савремена филозофија
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Настанак и развој социологије (Маркс), Социолошке теорије	Отуђење, Критичка теорија друштва, Феминизам

Објашњење: Отуђење

Појам отуђења је један од основних појмова марксистичке филозофије. О њему се може говорити и са хришћанског становишта – у Библији се Адам и Ева отуђују од Бога тиме што пробају плод са забрањеног дрвета. У Хегеловој филозофији апсолутног духа идеја се отуђује тако што, прелазећи различите ступњеве развоја, на крају долази до сазнања о себи самој. Маркс преузима Хегелову дијалектику, али је објашњава на материјалистички начин. Историја није самопроизвођење апсолута који развојем напредује ка све већој слободи, већ борба друштвених група које он назива класама. Владајућа класа располаже средствима за производњу и плодовима рада потчињене класе, што доводи до свеопштег отуђења. Пошто је основни однос између класа експлоатација, оне нужно долазе у сукоб који се разрешава победом напредније класе (робовласништво, феудализам, капитализам). Укидањем класног друштва успоставља се комунизам као царство слободе.

У савременој филозофији о отуђењу се говори као о човековој судбини. Наиме, мислиоци човека не доживљавају као део заједнице, већ посматрају његову индивидуалну судбину. У масовном друштву данашњице човек је све више препуштен себи, изолован од других људи, инструментализован, сведен на обичан шраф у друштеној бирократској машинерији. Овакав положај човека намеће нам питање смисла и сврхе живота. Идеју отуђења можемо илустровати и одговарајућим књижевним делима (*Ситраниц, Процес, Злочин и казна*).

Критичка теорија друштва

Ова теорија обрађује се као социолошка и филозофска теорија. Мислиоци који су се тридесетих година 20. века окупили око часописа за социјална истраживања у Франкфурту (Франкфуртски круг – Макс Хоркхајмер, Теодор Адорно, Ерих Фром, Херберт Маркузе) прихватили су Марксову критичко-дијалектичку методу, али су одбацили резултате до којих је он дошао проучавајући капитализам. Уместо да анализирају економске факторе који доводе до отуђења радника и експлоатације, они се усредсређују на анализу тзв. културне индустрије која од човека ствара потрошачко биће, конзумента масовне производње различитих добара. До појаве потрошачког друштва долази у Европи шездесетих година прошлог века. У таквом друштву целокупно богатство људског бића своди се на једну једину, потрошачку димензију. Тиме се човек потчињава друштву и постаје његов слуга. Потребно је променити читав систем на основу теорије која ће критички сагледати карактер савременог друштва. Неки од ових мислилаца су учествовали у актуелним сукобима свога времена (Студентске демонстрације 1968).

Феминизам

У социологији се обрађује и феминизам у оквиру теорија друштвених сукоба. И савремена филозофија друштвену критику везује за феминистичку филозофију. Иако постоје разнородне оријентације у овој теорији, у основи је борба за равноправност полова. Феминисткиње истичу како је жена експлоатисана не само у породици него и у читавом друштву од стране мушкараца (за исте послове мушкарци су много боље плаћени, у женским колективима директори су мушкарци, жене поред обавеза на послу морају да обављају и све кућне послове...). Социолошки радови о овом феномену упозоравају да је за овакав положај најпре одговорна сама жена, јер пристаје на потчињеност у односу на мушкараца.

2.2. КОРЕЛАЦИЈА СА УСТАВОМ

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	УСТАВ И ПРАВА ГРАЂАНА
НАСТАВНА ТЕМА	Друштвена структура и промене	Устав и правна држава у Србији
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Друштвени систем и структура, друштвене организације	Принципи уставности и законитости, Право и правни поредак, Владавина права, Састав и организација Уставног суда

Објашњење:

Принципи уставности и законитости

Амерички функционалиста Талкот Парсонс сматрао је да свако друштво има четири потребе без којих ниједан друштвени систем не би могао да постоји, а тичу се адаптације на околину и обезбеђивања основних средстава за живот: задовољење предузећа као основног елемента економског подсистема (прва потреба); постављање циљева које покушава да реализује политички систем (друга потреба); основна потреба система је интеграција, а њу обезбеђује нормативни подсистем који чине законодавна тела (трећа потреба); култура која одражава заједничке вредности у друштву (четврта потреба).

Нормативни подсистем доводимо у везу са правом, идејом владавине права и принципима уставности и законитости који чине њен садржај.

Право и правни поредак

Језгро друштвеног система чини нормативни систем који сачињавају правила и норме. Норме осигуравају да свако обавља своју улогу на предвиђени начин, а у случају кршења следе санкције. Истичемо везу са принципима уставности и законитости који чине правни садржај сваког поретка. Под правом се подразумева скуп норми које доноси и санкционише држава. Скуп правних норми које је прописала држава чини правни систем, а када тај систем посматрамо са становишта његових остваривања, говоримо о правном поретку.

Идеја владавине права

Идеја владавине права подразумева ограничење сваке власти, док се појам правне државе односи на ограничење извршне власти. Идеолози либерализма заагали су се за владавину закона, ограничење самовоље владара, слободу говора, неповредивост приватне својине. Истичемо да у оквиру друштвеног система правна сигурност има пресудан значај, јер обезбеђује минимум заштите од било чије самовоље, а нарочито од самовоље државних органа.

Уставни суд

На примеру Уставног суда, који као независан државни орган штити људска права и слободе, његовог функционисања, састава, надлежности, организације, можемо илустровати и значај друштвених организација уопште.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	УСТАВ И ПРАВА ГРАЂАНА
НАСТАВНА ТЕМА	Области друштвеног живота	Демократија и механизми власти
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Држава, политичке странке	Облици суверености, Појам и суштина демократије, Политичке партије

Објашњење:

Облици суверености

О суверености се може говорити са различитих аспеката: нације, народа и државе. Држава је суверена када је независна, односно када је не ограничавају спољни фактори. Да би једна држава била суверена, мора да постоји само једна власт на њеној територији и да је грађани прихватају као своју. У социологији се о држави говори као о институцији која је задужена за организовање друштвеног живота. Њена основна улога се своди на очување друштвеног поретка. Социологија има у виду различите облике држава које су се појављивале у прошлости, па се ова тема везује и за историју.

Идеју државе и њене суверености проблематизујемо улогом коју има савремена држава у процесу глобализације, када губи неке од својих ранијих функција (десуверенизација).

Појам и суштина демократије

Идеју демократије можемо да повежемо са либералном идеологијом (мада се либерализам и демократија налазе у стању сталне напетости), али и са различитим облицима државе у савременом друштву које се мање или више декларише као демократско.

Демократија има различита значења, шири и ужи смисао. Њен садржај се мењао кроз историју, али се о савременој демократији може говорити тек са појавом грађанског друштва које је створило претпоставке за њено функционисање.

Политичке странке

Политичке странке су основни инструменти за остваривање владавине народа. Оне чине групу идеолошких истомишљеника који се удружују ради освајања власти. Истичемо различите поделе политичких странака, али и остале субјекте политичког плурализма. Историјат политичких странака повезујемо са историјом која се њима такође бави.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	УСТАВ И ПРАВА ГРАЂАНА
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву, Области друштвеног живота	Грађанин и његове слободе и права
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Либерална идеологија, Социјализам, Политичка култура, Савремено друштво	Људска права и слободе

Објашњење:

Људска права и слободе

Људска права и слободе повезујемо са идејама великих грчких мислилаца, са разним декларацијама које су се доносиле почев од средњег века, па преко грађанских и социјалистичких револуција све до наших дана. У основи људских права лежи теорија природног права 17. и 18. века. Касније, либерални мислиоци 18. и 19. века залагали су се за слободу мишљења, говора, штампе, једнакости пред законом. Савремена друштва теже универзализацији људских права и слобода; либерална идеологија је, бар декларативно, доминантна у читавом свету, а људска права се проширују, што често изазива недоумице и полемике о томе да ли је реч о слободи избора или о кршењу основних друштвених норми. Овде можемо навести следеће примере: хомосексуалне парове, усвајање деце од стране таквих парова, еутаназију, клонирање и сличне појаве које су предмет спорења.

Одређене врсте политичких и економских права доводимо у везу са типовима политичких режима и економских система; економски систем социјализма подстиче колективну својину, негирајући политички плурализам и афирмишући популистичку и ауторитативну политичку културу. Капиталистички економски систем подстиче приватну иницијативу, слободну и демократску политичку културу, слободу удруживања.

2.3. КОРЕЛАЦИЈА СА ГРАЂАНСКИМ ВАСПИТАЊЕМ

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ (1)
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву, Друштвена структура и промене	Појединац у друштву
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Појам друштва, друштвене групе	Живот у заједници, претпоставке живота у заједници, стереотипи и предрасуде, комуникација у групи, решавање сукоба

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ (2)
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву	Основни појмови
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Појединац, култура, друштво	Потребе и права, права и закони, права и вредност

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ (3)
НАСТАВНА ТЕМА	Области друштвеног живота	Демократија
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Политика, идеологије	Демократско одлучивање, грађански живот, политика, власт, подела власти, грађанско и цивилно друштво

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ (4)
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву, Појаве и проблеми савременог друштва	Значај информисања у савременом друштву
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Модерно и савремено друштво, појединац, култура, друштво	Право на слободни приступ информацијама, медији као извор информисања, разумевање медијских порука, механизми медијске манипулације, медији и друштво

Објашњење:

Као факултативни предмет, грађанско васпитање у нашим школама се изводи од 2001. године. Основни методолошки принципи засновани су на радионичарском начину рада који подразумева активно учешће свих ученика у процесу стицања знања (активно учење, искуствено учење, учење по моделу, решавање проблема, кооперативно учење, конвергентно и дивергентно учење). У овом предмету, више но у другим предметима, наставник је у улози посредника, подстрекача који ствара дискусиону атмосферу на часу и омогућава ученицима да на креативан начин изграђују позитивне ставове и усвајају вештине неопходне за живот у заједници. У зависности од садржаја, примењују се различити облици рада који се могу користити и у настави социологије (рад у паровима, групни рад, дискусија, излагање, размена).

Обично наставу грађанског васпитања изводе наставници социологије, тако да то омогућава трансфер искустава из овога предмета на методе и облике рада у настави социологије.

Програм грађанског васпитања

У првом разреду ученици се упознају са социјалним вештинама које су им потребне да функционално регулишу односе у групи и заједници.

У другом разреду ученици се упознају са тематиком људских права и слобода детета, а циљ је да се стекну конкретна знања која их уче како да заштите своја права, али и да поштују права других.

У трећем разреду наставни програм се односи на грађанска и политичка права и образује ученике у духу демократије и активног учешћа у јавном животу.

У четвртном разреду садржај предмета је подељен на две теме:

1. информисање као претпоставка за ангажован однос према друштвеној стварности и
2. професионални развој, професионални циљеви и планирање каријере.

Социологија се изучава у четвртном разреду гимназије и у трећем разреду средњих стручних школа, уз напомену да су ученици који су се определили за грађанско васпитање већ стекли одређена знања и вештине значајне за живот у савременом друштву. Ученици су се практично и кроз призму личног искуства у оквиру грађанског васпитања бавили многим темама са којима се сада теоријски упознају и која представљају неопходна средства за разумевање основних облика друштвеног живота: идентитет, социјализација, вредности, норме, друштвене групе и сл. О неким темама стекли су и конкретна знања: политика, власт, грађанско друштво, цивилно друштво; реализовали су практичне грађанске иницијативе,

радили су у програмима решавања одређених друштвених проблема у својим срединама. Применом радионичарског начина рада одређене социолошке теме могу се ефикасно обрарити, будући да су ученици већ овладали тим техникама (Савремени друштвени проблеми). Пошто се дијалогска метода посебно препоручује у примени наставних садржаја социологије, на часовима треба инсистирати на укључивању свих ученика, и то кроз дискусију, размену мишљења и подстицање на изношење властитих ставова о различитим друштвеним појавама. Ако су ученици већ стекли таква позитивна искуства у настави грађанског васпитања, онда је то солидна основа за успешно остваривање наставних циљева и задатака наставе Социологије.

2.4. КОРЕЛАЦИЈА СА ИСТОРИЈОМ

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ИСТОРИЈА
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву, Области друштвеног живота	Европа и свет у другој половини 19. и почетком 20. века
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Идеологије, друштвене промене и развој	Политичке идеје и идеологије, Лепа епоха, технолошки напредак, култура, просвета

Објашњење:

Политичке идеје и идеологије

У оквиру друштвених промена које су се одиграле крајем 19. и почетком 20. века битно место заузимају идеологије чије је је порекло углавном било у земљама Западне Европе. Прилагођавајући се новим историјским и политичким условима, те идеологије су се мењале, утичући на друштвена збивања (либерализам, конзервативизам, национализам, расизам, социјализам, комунизам). Неке од либералних идеја истакнуте су још за време Француске револуције, одакле су се рашириле на остале европске земље. Либерали су се залагали за владавину закона, аутономију појединца и његову слободу, неспутану приватну иницијативу и сл. Социјалну основу ове идеологије чинили су углавном припадници средње класе, предузетници, адвокати, лекари, професори.

Насупрот либерализму, конзервативизам тежи поштовању друштвеног поретка, цркве и владара. Социјалну основу конзервативизма чинили су аристократија, крупни капиталисти, црквени кругови. Они су се залагали за благе промене које у основи не мењају друштвено стање. Национализам је у почетку инсистирао на културном јединству народа, да би касније прерастао у политички покрет за стварање самосталне националне државе. Временом су националне идеје попримале драстичне облике у виду шовинизма и расизма, што је најизраженије било у Немачкој. Од новијих идеологија треба поменути социјализам и комунизам, идеологије које имају различите корене, али и идеологије у делима Карла Маркса, које ту имају најсажетији израз. Оне су позивале раднике на револуционарно укидање буржоаског друштва и успостављање диктатуре пролетаријата. Временом су се и ове идеологије раслојиле у више различитих праваца и струја.

Историјско објашњење ових идеолошких праваца повезујемо са социолошким тумачењима појма идеологије и њеним функцијама.

Лепа епоха, технолошки напредак, култура, просвета

Под лепом епохом историчари подразумевају крај 19. и почетак 20. века, када су се, на супрот увреженом мишљењу да је то био само период ширења колонијалних царстава и трка у наоружању, наука и уметност развијале у свим могућим правцима. У оквире ове епохе можемо сместити настанак модерне социологије у лику Емила Диркема, Карла Маркса и Макса Вебера, затим проучавање несвесног и подсвесног у људском деловању, чији је зачетник био Сигмунд Фројд, Ничеове филозофске идеје и развој руске религиозне мисли која је прекинула Октобарском револуцијом. У књижевности је главни правац био реализам, али се јављају и други правци, попут симболизма, футуризма, парнаизма... У сликарству се јављају импресионизам, експресионизам, кубизам. Природне науке су дале резултате који су примењени у индустрији и медицини и који су утицали на пораст друштвеног благостања; Дарвинова теорија о еволуцији имала је далекосежне последице по даљи развој науке о човеку, Менделеев је открио периодни систем елемената, Макс Планк квантну теорију, а Ајнштајн теорију релативитета. Проналазак електричне енергије, парне машине и мотора са унутрашњим сагоревањем изазвали су индустријску револуцију и довели до бурног технолошког развоја у свим привредним гранама и тако изазвали промене и у свакодневном животу.

Тај период прошлости може послужити као лепа илустрација бурних друштвених промена кроз које је свет пролазио у то време, али и страха људи због све веће напетости у односима између великих сила што ће на крају довести до Великог рата.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ИСТОРИЈА
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву, Области друштвеног живота	Европа и свет – између два светска рата
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Идеологије, друштвене промене и развој	Земље либералне демократије, Совјетска Русија – диктатура пролетаријата, Фашизам и нацизам, Економске, културне и друштвене прилике

Објашњење:

Период између два рата обележен је обнављањем либерално-демократског друштвеног уређења у земљама које су имале дугу демократску традицију и настанком нових држава које су успоставиле демократско уређење. САД је из рата изашао као најјача економска сила, због чега је постао привлачан за многе људе (обећана земља), али је убрзо прилив имиграната постао ограничен законским мерама, а из неких земаља уопште није био могућ. Британија је изгубила престиж који је имала у свету. Француска је из рата изашла као морални победник и гарант Версајског уговора. После снажног економског раста, крајем двадесетих година, долази до Велике економске кризе која је погодила читав свет. Програми изласка били су различити: неке земље су се окренуле тзв. политици новог курса којим је држава преузела организацију привредног живота, чувајући демократски парламентарни систем (САД), друге су кренуле путем фашизма и нацизма (Немачка, Италија, Шпанија, Португалија) и тоталитарних идеологија у чијој је основи национализам, с тим што је он у Немачкој био заснован на антисемитској основи. Поједине земље (попут Француске) успоставиле су државу благостања, чине је учињен компромис између власника капитала и радника. Диктатура пролетаријата која је постојала у Совјетском Савезу изазивала је страх од угрожавања основних демократских вредности, али је код експлоатисаних слојева широм света

давала наду у бољи и праведнији социјални поредак. У књижевности се јављају писци тзв. „изгубљене генерације”, који су, ужаснути ратним страхотама и околностима насталим после рата, покушавали да нађу решења за друштвене проблеме.

Указујући ученицима на ове сложене економске, политичке и културне прилике које су учили у оквиру Историје, актуелизујемо историјске корене тоталитарних идеологија, различите типове државе, облике друштвених промена кроз које је свет пролазио, а чије се последице и дан-данас осећају.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ИСТОРИЈА
НАСТАВНА ТЕМА	Савремено друштво и проблеми, Области друштвеног живота	Свет у другој половини 19. и почетком 20. века
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Глобализација, друштвене промене и развој, економски системи, економске неједнакости, друштвени покрети	Послератни свет и његове супротности, Деколонизација и револуције у Азији, Африци и Латинској Америци, Политички, друштвени, економски и културни развој, Свет у савременом добу

Објашњење:

У оквиру ове наставне теме у Историји се говори о атмосфери хладног рата који се педесетих година из Европе проширио и на друге континенте. САД и СССР се сукобљавају у различитим деловима света, покушавајући да прошире своје сфере интереса; свет се дели на свет капитализма и свет социјализма; процеси деколонизације се убрзано развијају шездесетих година 20. века. Упоредо са овим политичким збивањима, развијају се и нови друштвени покрети који ангажују широке слојеве становништва, међу којима су најактивнији млади. Живот људи је обogaћен и научно-технолошким променама, нарочито у сфери информатичке технологије, а посебна вредност је човеков „продор у космос”.

Крајем прошлог века урушава се социјалистички систем, долази до пада Берлинског зида и уједињења две Немачке. Неке од најважнијих последица ових процеса су јачање европских интеграција, продубљивање економских разлика између Севера и Југа, светска економска криза, регионални сукоби, тероризам и глобализација.

Наводећи ученицима ове глобалне друштвене промене које су се десиле у 20. веку, уводимо их у реализацију одговарајућих тема из социологије.

2.5. КОРЕЛАЦИЈА СА ПСИХОЛОГИЈОМ

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ПСИХОЛОГИЈА
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву, Друштвена структура и промене, Области друштвеног живота	Основне психичке појаве
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Шта је социологија?: истраживачке технике у социологији, Појединац, Култура, Друштво: друштвена структура и систем, друштвене групе, Нација, национализам	Конформизам, Предрасуде, Вредности, јавно мњење

Објашњење:

У оквиру ове теме у Психологији ученици, између осталог, уче о ставовима, интересовањима и вредностима. Порекло ставова зависи од различитих фактора, али у ту категорију се сврставају друштвене групе којима појединци припадају. Посебно се истиче важност породице, нације и класне припадности и схватања карактеристичних за ту групу. Истраживања о пореклу ставова можемо повезати са различитим облицима сазнања у оквиру теме: *Шта је социологија?* и посебно са идеолошким сазнањима, као и са идеологијама о којима се касније учи. Када се друштвене појаве сагледавају из перспективе одређене друштвене групе, онда је такво мишљење у ствари идеолошко мишљење.

Конформизам

Конформизам повезујемо са процесом социјализације као са учењем културе друштва којем припадамо. Психолози више истичу црте личности које доводе до конформистичког понашања, док социолози наглашавају друштвене ситуације, јединственост групе, оквире живота; што су друштвене ситуације неизвесније, то је степен конформизма већи.

Предрасуде

Предрасуде везујемо за нацију, национализам, различите видове дискриминације људи. Истичемо да су оне важан фактор социјалног понашања људи, јер онемогућавају односе међу људима, а често могу бити и извор мржње (расне и верске предрасуде). Негативне предрасуде повезујемо са мултиконфесионалношћу и мултиетичношћу савременог друштва у којем оне имају изузетно штетну улогу.

Вредности

У психологији се учи о вредностима, формирању вредности, вредносним оријентацијама, што можемо повезати са темом о елементима културе и вредностима које прихватају чланови одређене групе. Формирање вредности везујемо и за категорију младих и њихов начин живота (револт, побуна, незаинтересованост за друштвена збивања и девијантно понашање).

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ПСИХОЛОГИЈА
НАСТАВНА ТЕМА	Друштвена структура и промене, Области друштвеног живота, Појаве и проблеми савременог друштва	Личност
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Појединац, Култура, Друштво: друштвена структура и систем, Класе, слојеви, Породица, Делинквенција, наркоманија, алкохолизам	Структура личности: појам личности, типови личности, динамика личности, Појам развоја и социјализација личности, Чиниоци социјализације, Интеграција јединке у заједницу, Положаји и улога, Лични и социјални идентитет, Појам социјалног карактера, Измењена стања свести

Објашњење:

Личност

У оквиру теме о личности у психологији се учи о структури личности, понашању као изразу личности, динамици личности, као и о њеном развоју. За социологију је битан друштвени аспект личности, појединац као носилац одговарајућих друштвених улога и, посебно, процес социјализације који се дешава под утицајем социјалних фактора.

Социјализација

Вештине које су неопходне у животу човек учи кроз процес социјализације. Она обухвата и симболички садржај, норме и вредности које омогућавају друштвене контакте. Психологија указује и на чиниоце социјализације, пре свега на породицу, школу, вршњачке групе, друштвене организације, медије. О породици, њеном историјату, функцијама и проблемима у породичним односима подробно се учи у оквиру теме *Области друштвеног живота*.

Као изворе социјализације психологија наглашава културу, друштвени систем, класе, слојеве, а све су то наставне јединице које се обрађују у оквиру тема *Друштвена структура* и *Области друштвеног живота*.

Интеграција јединке у заједницу, Друштвене улоге и положаји

Интеграција у друштвену заједницу подједнако је важна и за Психологију и за Социологију. Теме као што су *Друштвена стратификација* и *Положаји и улоге* обрађују се и у једном и у другом предмету. *Друштвена стратификација* је и од психолошког значаја, јер се уз припадност одређеним класама и слојевима придодаје и одговарајући стил живота, а положај на друштвеној лествици је резултат деловања различитих социјалних чинилаца.

Идентитет

Питањем идентитета баве се такође и Психологија и Социологија у оквиру теме *Појединац, култура, друштво*. Идентитет укључује и доживљаје о властитом бићу, изгледу, психичким особинама, али и свест о сопственом социјалном статусу који чини наш социјални идентитет (како нас други виде, свест о појединим групама, оно што нам је заједничко са другим људима).

Поремећаји понашања

Психологија се бави и поремећајима понашања, делинквенцијом, алкохолизмом, наркоманијом, што се обрађује и у оквиру социолошких тема о *Проблемима и појавама савременог друштва*.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ПСИХОЛОГИЈА
НАСТАВНА ТЕМА	Области друштвеног живота, Појаве и проблеми савременог друштва	Особа у социјалној интеракцији
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Друштвене групе, Скупине, Политика, Друштвени покрети	Група, Људи у маси, Социјални покрети

Објашњење: Групе

Психологија изучава живот група (појам, врсте, односе, групну динамику, процесе) о којима се у социологији говори као о основним елементима друштвене структуре.

Скупине

Психологија говори о скупинама, масовним скупинама, разликама које постоје међу њима (у маси, гомили, публици), чиме се такође бави и социологија.

Социјални покрети

Социјалне покрете карактерише окупљање великог броја људи ради остваривања одређених идеја. То су неструктурисане групе, јер не постоји јасна подела на вођство и чланство као у другим групама, нити утврђен систем положаја и улога. Уколико се то деси и покрети поприме чврсту унутрашњу структуру, онда говоримо о организацијама или, ако групе имају политичке циљеве, о политичким странкама. Психологија истиче како су друштвени покрети важни покретачи друштвених промена и посебно истиче феминистичке, мировне и еколошке покрете којима се такође бави и Социологија у оквиру теме о *Обласћима друштвеној животи (политички плурализам)*.

2.6. КОРЕЛАЦИЈА СА СРПСКИМ ЈЕЗИКОМ

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	СРПСКИ ЈЕЗИК
НАСТАВНА ТЕМА	Области друштвеног живота	Епска поезија
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Родна равноправност, Патријархална породица, Насиље над женама	Положај жене у епској поезији

Објашњење:

Жена је као симбол непослушности и штетне радозналости обележена још у Библији. Од тада она носи хипотеку кривице које до дана данашњег не успева да се ослободи. Иако је у Платоновој Академији било девојака, а и међу Сократовим пратиоцима, Аристотел је сматрао да је жена недовршени мушкарац. У средњем веку се сматрало да жена није људско биће, па отуд често спаљивање жена као симбола нечег демонског. Код Фројда, оца психоанализе, жена је „непријатељ цивилизације”, јер сувише ради под утицајем нагона и зато је супротстављена животу и рационалности којом се одликују мушкарци. Сличан однос према женама постоји и код неких других мислилаца.

Наша народна епска поезија даје обиље примера подређености жене у породици и друштву у целини. Она се пре свега приказује кроз улогу мајке, сестре и супруге. Особине које је красе су искључиве: или је верна, одана, послушна или неверна, брзоплета, ћудљива. Као примере можемо узети неколико песама које показују да однос према женама ипак није био сасвим у духу традиције, односно да се кривица жена није увек кажњавала.

У *Женидби краља Вукашина*, Видосава издаје свога мужа и преудаје се за Вукашина који јој нуди велико богатство ако отрује свог мужа. Међутим, када је Вукашин добио оно што је желео, схвата да Видосава тако може и њега да превари, па одлучује да је казни тако што ће је везати за репове коња и растргнути.

Хасанагиница је кажњена не зато што је преварила мужа него зато што није имала храбрости да посети мужа који је од задобијених рана боловао у свом шатору. Она то није учинила због осећаја стида који је у то време био у складу са владајућом традицијом. Хасан-ага, љут због тога, бес усмерава према својој жени, остављајући нетакнутом традицију која такво понашање намеће. Протерује је из своје куће, не да јој децу да види и на крају је преудаје.

Бановић Страхиња је једини мушкарац у нашој епској традицији који се понаша другачије: он прашта својој неверној љуби и поклања јој живот. Симптоматично је да она нема чак ни име. Побеђујући традицију, самога себе, осветољубиву природу људску, Бановић Страхиња себе осуђује и на самоћу, јер на Косово полази сам.

Актуелно насиље над женама, породично или брачно, тешко да се може разумети ако се нема у виду ово традиционално наслеђе дато у епској поезији.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	СРПСКИ ЈЕЗИК
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву, Савремено друштво	Лектира
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Очеви оснивачи социологије (Карл Маркс), Критичка теорија друштва (савремени социолошки правци)	Албер Ками – <i>Сџиранац</i>

Објашњење:

Сџиранац је дело које представља метафору о људском отуђењу. Главном јунаку, Мерсоу, у првом делу романа умире мајка, али он показује потпуну равнодушност према тој трагичној чињеници и друштвеним правилима која обавезују чланове друштва у таквим околностима. Он чак на питање када му је мајка умрла одговара јуче или прекјуче!? Пре него што ће кренути у старачки дом где му је мајка боравила, Мерсо обавља своје активности као да се ништа значајно није догодило. Не ставља црну кравату као знак жалости, а гостионичару код кога је отишао да руча мирно говори да му је мајка умрла. У старачком дому, поред сандука у коме почива његова умрла мајка, он ћаска са тамошњим радником, не размишљајући о мајци. Мерсо не зна ни колико је година имала његова мајка, тако да се на основу читања романа не може стећи никакав појам о могућем односу мајке и сина. Чак и на путу до гробља он размишља о околини кроз коју се крећу.

Испољавајући такву безосећајност, Мерсо показује да је потпуно равнодушан према стварима овога света, да је све бесмислено, да му је све свеједно. У другом делу романа, у коме убија Арапина, Мерсо такође показује безосећајност, празнину и досаду. Њему је потпуно свеједно каква ће пресуда бити изречена, у његовом бићу има нечег самоубилачког, што је последица бесмислености света и људског живота уопште.

Наглашену отуђеност и изгубљеност човека у овом роману можемо повезати са идејама припадника критичке теорије друштва, појмом отуђења код Карла Маркса и проблемима идентитета човека у савременом друштву. Ова тема се повезује и са филозофијом апсурда Албера Камија у оквиру филозофије егзистенције.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	СРПСКИ ЈЕЗИК
НАСТАВНА ТЕМА	Друштвена структура и промене, Појаве и проблеми савременог друштва	Лектира
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Друштвени слојеви и класе, Криминал, проституција, алкохолизам	Фјодор Достојевски – <i>Злочин и казна</i>

Објашњење:

Роман *Злочин и казна* је саздан на супротностима главног јунака са светом, а самим тим и са сопственим бићем. Са становишта социологије битна је социјална димензија романа, која обухвата живот људи у сиромашним квартовима, немаштину, беду, алкохолизам, проституцију и криминал. Радња се одвија у крчми, у судници, у неколико сиротињских соба и на једном тргу. Ликови у роману припадају углавном ситним чиновницима, проституткама и просјацима. Њихов целокупни живот одвија се на овом простору, који оличава тескобу која притиска главног јунака, Раскољникова.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	СРПСКИ ЈЕЗИК
НАСТАВНА ТЕМА	Друштвена структура и промене, Области друштвеног живота	Лектира
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Друштвено раслојавање, друштвене неједнакости, Држава, политика, идеологија, политичке странке, политичка култура, Традиционална породица	Добрица Ћосић – <i>Корени</i>

Објашњење:

Корени су роман о Србији с краја 19. и почетка 20. века. То је историјско време када је ослобођена Србија стварала самосталну државу, када су настајале политичке странке и међусобна трвења која су већ тада доводила до непомирљивих политичких супротности. У социјалном смислу, то је и време друштвеног раслојавања: с једне стране сеоске газде које постају све богатије, разни шпекуланти и трговци, а с друге стране сељаци, беземљаша и надничари који све више осиромашују. Роман пружа породичну слику Аћима Катића, газде и политичара, и драму кроз коју пролази једна породица, али и читава ондашња Србија. С обзиром на слојевитост овог антологијског романа српске књижевности, више се социолошких тема може проблематизовати.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	СРПСКИ ЈЕЗИК
НАСТАВНА ТЕМА	Области друштвеног живота	Лектира
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Држава, идеологија, власт, моћ	Иво Андрић – <i>Проклећа авлија</i>

Објашњење:

Као и свако књижевно дело, и овај роман је вишезначан. У конкретном смислу, авлија је тамница крај Цариграда која је описана кроз искуство фра-Петра, који је у њој „ни крив

ни дужан, сулудим стицајем околности” провео два месеца. У симболичком смислу авлија може бити илустрација за државу као институцију власти, чије постојање почива на принуди и насиљу. Без обзира на карактер и облик, држава у обичном човеку увек изазива страх, стрепњу, јер је њена природа тоталитарна, она непрестано тежи да проширује границе своје моћи. Авлија је у том смислу негација људске слободе и хуманости. Она кажњава „непослушне”, све оне који противрече њеној логици, законима, нормама које прописује и санкционише. Отуд се на основу овог Андрићевог изузетног уметничког дела могу проблематизовати различите социолошке теме и повезати са идејом цивилног друштва у оквиру Грађанског васпитања.

2.7. КОРЕЛАЦИЈА СА ЛИКОВНОМ КУЛТУРОМ

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ЛИКОВНА КУЛТУРА
НАСТАВНА ТЕМА	Социолошки приступ друштву	I целина
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Различити облици сазнања о друштву	Уметност и друштво

Објашњење:

Ликовну културу можемо повезати са социологијом у оквиру уметности. Сваки уметник, па и ликовни, својим делима изражава одређене одлике друштва у коме ствара. То чини тематиком својих дела, симболима, идејама. Међутим, порекло уметности не може се свести само на друштвену димензију. То би било сувише упрошћено схватање (које је једно време доминирало у догматском марксизму); уметност је у својој бити универзална, надмашује границе простора и времена у којима је настала. Истинска уметност превазилази све могуће границе – расне, етничке, верске. Сликама великих уметника као што су Микеланђело, Леонардо, Рафаело, диве се људи широм света; таква дела спајају људе јер у њима производе јединствене емоције; музеје посећују заљубљеници у уметност без обзира на друштвену припадност, па је тако битна црта уметности и њена историчност и зато се у школи и учи историја уметности.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ЛИКОВНА КУЛТУРА
НАСТАВНА ТЕМА	Области друштвеног живота	II целина
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Религије, Модерно друштво, Научни поглед на свет, одвајање вере од ума	Хришћанска уметност, Исламска уметност, Ренесанса

Објашњење:

Хришћанска уметност

Најраније облике хришћанске уметности повезујемо са прогонима које су римске власти вршиле над хришћанима. У катакомбама у којима су се хришћани састајали налазимо и фреске за спасење које чине једну од битних димензија хришћанства, али и рељефе на каменим саркофазима у којима су се касније сахрањивали. Тек са изједначавањем хришћанства са другим религијама почетком четвртог века, Миланским едиктом,

хришћанска уметност почиње да се развија, и то под покровитељством државе. Фреске и иконе које украшавају хришћанске цркве приказују Христа, апостоле, поједине сегменте из њиховог живота, у суштини читаву историјску драму кроз коју пролази човечанство. Нарочито је лик Исуса Христа предмет ликовног стваралаштва. Њиме су инспирисане бројне иконе, фреске, скулптуре. Сликари се баве његовим рођењем, животом, страдањем, што се може лепо, у зависности од могућности, илустровати ученицима и преко видео-бима. Тема може да се повеже са приказивањем Исуса Христа у књижевним делима и са одговарајућом црквеном музиком.

Исламска уметност

За разлику од цркава, где су хришћанске богомоље украшене, простор џамија је прилично једноставан, изражава утисак скромности. Њихова декорација своди се на орнаментичку и забрану приказивања људских фигура. Због исламских схватања хигијене и забране једења свињетине, вода је изузетно значајан елемент у исламској архитектури. Граде се јавна купатила која постају саставни делови исламског града. То можемо илустровати Башчаршијом у Сарајеву. Утицај ислама можемо приказати и на развоју занатства које се развија под његовим утицајем: обрада дрвета, ћилимарство, вез, технике гравирања, инкристиције, филигранство и сл.

Ренесанса

Уметност ренесансе прекида са средњовековном традицијом. Заједно са материјалном културом развија се и духовна култура, која је инспирисана античким узорима. Човек постаје основна вредност, на супрот Богу, развија се самопоуздање које омогућава да се слободно бирају теме и предмети сликања (човек, његово тело, анатомска структура, покрети, пропорције). Ствара се рационална слика света која је дала за право човеку као појединцу да се служи властитим разумом. Као резултат непосредног посматрања природе развијају се експерименталне науке. Заснована на таквим вредностима у науци, филозофији, музици, сликарству, ренесанса је ослободила затамњену људску енергију и имала за последицу читав низ научних открића. Можемо истаћи да су ренесансни уметници, попут Леонарда, Микеланђела, Рафаела, били свестрани.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ЛИКОВНА КУЛТУРА
НАСТАВНА ТЕМА	Области друштвеног живота	III целина
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Нација, национализам, друштвени покрети, идеологија, улога уметности	Романтизам, Реализам

Објашњење:

Романтизам

Романтизам у први план истиче националне одлике, спонтаност, индивидуалност, променљивост, али и незадовољство друштвеним стањем почетком 19. века. Због тога представници романтизма често беже у прошлост или сан, тражећи тамо смирење. Истичемо Ежена Делакроа, кога су инспирисали догађаји из револуције 1830. године, и његову чувену слику *Слобода води народ*. Слика бунтовног карактера приказује призоре смрти, отпора, побуне, што су типичне особине романтичарске уметности.

Реализам

Сликаре реалисте стављамо у контекст великих друштвених промена које су се десиле средином 19. века. Са становишта позитивизма, уметност мора да одражава друштвене тенденције и у том смислу одређују се њена улога и значај. Сликари морају приказивати свет онакав какав он јесте, одбацујући сваку религијску мистику. Гистав Курбе каже: „Ја не сликам анђеле, јер их не видим.” Пошто је уметност схваћена као средство за стварање бољег друштва, то је смисао реализма да указује на друштвене неправде.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	ЛИКОВНА КУЛТУРА
НАСТАВНА ТЕМА	Области друштвеног живота	IV целина
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Врсте културе, постиндустријско друштво, идеологија, социјализам	Социјални реализам, Савремена уметност, Народна уметност

Објашњење:

Социјални реализам

Јавља се у периоду између два светска рата, када је општа ситуација у Европи тражила ангажовану уметност. Економска криза, незапосленост и појава тоталитарних режима довеле су до тога да сликари користе сва могућа средства како би критиковали свет у коме су се нашли. После рата социјални реализам у новоуспостављеним социјалистичким земљама постаје предмет манипулације.

Поп-арт

У оквиру савремене уметности можемо поменути поп-арт, популарну уметност која је рођена у Енглеској, али представља типичну америчку уметност и израз је постиндустријског друштва (друштва масовних комуникација, филма, реклама, потрошачког друштва). Људска фигура је обезличена, представљена у лику филмских јунака и јунака цртаних стрипова.

Народна уметност

Народна уметност долази до изражаја у ликовним уметностима и у предметима из свакодневног живота: у одећи, покривачима, керамици. Колектив својим потребама одређује функцију и изглед предмета. Богатство народне маште изражава се у једноставности орнаментике са геометријским мотивима.

2.8. КОРЕЛАЦИЈА СА МУЗИЧКОМ КУЛТУРОМ

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	МУЗИЧКА КУЛТУРА
НАСТАВНА ТЕМА	Области друштвеног живота	Развој музике до краја 16. века
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Религија, одвајање вере од ума, секуларизација, транскултурација	Музика првобитних друштава, Средњовековна музика, Ренесанса

Образложење:

Музика првобитних друштава

Музиком првобитних друштава, њеним пореклом и улогом коју је тада имала бавили су се многи мислиоци и њихове теорије можемо уклопити у шира тумачења друштвених односа. Етномузикологија, која проучава музику примитивних племена, оријенталну музику и фолклор европских народа, тесно је повезана за социологијом која све то покушава да стави у одговарајући друштвени контекст: у долинама великих река настају прве цивилизације, градови у којима долази до развијене поделе рада, настанак писма, раслојавања друштва, настанак трговине, система наводњавања, монументалних јавних грађевина. Нека од најзначајнијих сведочанстава о постојању ових цивилизација (Сумерска, Асирска, Вавилонска, Египатска и сл.) налазе се управо у музици. Традиција јеврејске музике касније је постала основа хришћанске музике. Упркос бројним препрекама, ове цивилизације, које су настајале на различитим подручјима, остваривале су међусобне контакте и размену, почев од идеја, технологија, па све до религија. Може се истаћи период хеленизма, када је створено јединствено културно подручје које је обухватало простор од Британије до Индије. Међусобна транскултурација битно је обележила и дешавања у свету музике.

Средњовековна музика

У оквиру хришћанске религије музика обogaћена грчко-римским и оријенталним утицајима имала је велику улогу. Бог је слављен пре свега људским гласом. Византијска уметност касније је прешла у темеље српске, грчке, руске и бугарске музике које су сачувале њену изворну бит, да би се касније сусрела са западном музичком традицијом. У вишим сталежима, у феудализму, владало је велико интересовање за музику која се неговала на дворовима (витешка љубав), а путујући свирачи су учествовали у народним празницима и чинили њихов неизоставни декор.

Ренесансна музика

Световна музика и текстови који имају профани карактер певају о љубави, природи, свакодневном животу. Под утицајем реформи јединствени космополитски музички језик средњег века се разлаже у корист националних музичких особености.

Ренесансу многи узимају као почетак настанка модерног друштва. Многбројна научна открића, развој критичког духа, супротстављање црквеном монопољу, реформација, обележили су ову епоху која означава препород у свим областима живота. Све ове промене касније су, заједно са индустријском револуцијом и грађанским револуцијама, омогућиле настанак социологије као науке. Порасла је тежња да се религиозни обреди изводе на народном језику (супротстављање средњовековном универзализму које је довело до индивидуализма и субјективизма). Етничне одлике остављају снажан печат на стваралаштво, чији

су носиоци у почетку италијански уметници, а касније и ствараоци у другим земљама. Са ренесансом развија се идеја модерне Европе, у којој национално добија карактер интеграционе силе којом ће буржоазија покушати да сломи феудалну власт. Национализам у већој или мањој мери делује на те догађаје.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	МУЗИЧКА КУЛТУРА
НАСТАВНА ТЕМА	Области друштвеног живота	Музика новог доба
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Национализам, нација, етничке групе	Романтизам

Објашњење:

Романтизам

Крајем 18. и почетком 19. века долази до његовог повезивања са уметношћу, па и са музиком. Отуд се и 19. век назива веком националности, када се јавља епоха романтизма која је у музици трајала више од сто година. У друштву се остварује значајан технолошки развој, аграрну цивилизацију замењује индустријска, расте број становника. У покрету романтизма може се посебно истаћи идеја да се свет преобрази кроз уметност. Романтизам повезујемо са националним идејама за еманципацијом и стварањем националних држава. Међутим, идеологија национализма води до ратова који кулминирају 1914. године (тзв. Велики рат, који ће означити распад две велике империје и настанак социјализма у Русији). У музици романтизам је био у функцији тражења изворних народних особености и формирања нових националних традиција.

Музика као део националног идентитета

Музика српског народа одувек је била под снажним утицајима националних мотива који су изражавали све историјске недаће кроз које је наш народ пролазио. Многе од тих песама ушле су у српску традицију и културу и сачињавају наш идентитет. Ратови, буне и устанци кроз музику су утемељили нашу народну свест. Многе од тих народних песама сакупио је Вук Карацић и оне сачињавају део наше културе. Тешко да би се без песама о херојима борбе наших предака за ослобођење и дан-данас будиле толико емоције. Повезујући те песме са оним што учимо из Историје, можемо лепо да истакнемо корелацију између различитих предмета. Не морамо да идемо далеко у прошлост. Можемо да се позовемо на песме као што су: „Ој, Србијо, мила мати” (1860), која је пред Први светски рат била и нека врста српске химне, затим, „Марш на Дрину”, који је компоновао Станислав Бинички, а који је написан у част победе српске војске на Церу. Овај период борбе нашег народа за ослобођење Срба и све јужнословенске браће можемо илустровати и сигурно најпознатијим песмама тог периода, као што су: „Креће се лађа француска” и „Тамо далеко”. Па и савремена српска химна „Боже правде” може бити предмет дискусија, полемика, разговора о томе зашто се од Бога иште правда као вредност и на тај начин се ова музичка композиција може повезати са темом о религији, вредностима и нормама.

Ученицима треба истаћи да је српска музика веома богата, да је она настајала и у ратним и у мирнодопским временима, да су њу стварали како образовани људи, тако и прост народ, и да све то сачињава огроман културни капитал на који наш народ може бити поносан.

КОРЕЛАЦИЈА	СОЦИОЛОГИЈА	МУЗИЧКА КУЛТУРА
НАСТАВНА ТЕМА	Области друштвеног живота	Музика 20. века
НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	Економски системи, Социјализам, Идеологија, Култура, контракултура	Социјалистички реализам, Рок музика, југословенски поп и рок

Објашњење:

Социјалистички реализам

Социјализам можемо повезати са теоријама социјалистичког реализма у уметности који је настао у совјетској уметничкој пракси тридесетих година 20. века. Ове тенденције у уметности везујемо и за надреалистички покрет настао у Паризу који се касније ставио у службу социјалне револуције. Порекло социјалног реализма треба тражити у уметности Француске револуције и других револуционарних стремљења тога времена. Суштина ове уметности је повезаност са политиком и пропагандним деловањем које ће на крају социјализам одвести у тоталну негацију саме уметности. Тему о идеологији можемо такође повезати са идејом социјалистичког реализма, по којој уметност постоји ради остваривања одређених друштвено задатих циљева (ангажованост у служби политике).

Рок музика, Југословенски поп и рок

Експанзију масовне културе шездесетих година 20. века у Европи везујемо за настанак рок музике. Она је уживала огромну популарност међу младима; носиоци такве музике постају прави идоли, звезде, хероји новог доба (Битлси, Ролингстонси, Цепелин, Боб Дилан). Југословенски рок везујемо за извесно омекшавање тоталитарног система који је у то време владао у Југославији. Прве музичке групе копирају стране узоре, углавном се крећу на маргинама културног живота и доживљају као нека врста контракултуре. Преломни тренутак у промени односа према року везан је за концерт Бијелог дугмета код Хајдучке чесме седамдесетих година прошлог века, на којем се окупио велики број младих људи. Режим је схватио да рок музика може бити у функцији хомогенизације већ пољуљаних међународних односа, а истовремено и нека врста социјалног вентила за незадовољне младе људе. Можемо поменути и групу Рибља чорба, која негује бескомпромисни стил и језик улице, говори о маргиналним људима и негативним социјалним феноменима.

3. НАСТАВНЕ МЕТОДЕ И ТЕХНИКЕ

Наставник у свом раду не открива ништа ново, али се његова креативност огледа у примени наставних метода на садржаје који су ученицима непознати. Таква креативност онда повратно делује на саме ученике да стваралачки стичу нова сазнања. Мотивација ученика у таквим наставним околностима долази до пуног изражаја. Наставничко стваралаштво огледа се, дакле, у примени таквих облика и метода наставног рада који подстичу креативност ученика, стављају их у проблемске ситуације и наводе на одговарајућа истраживања. Због тога у настави треба примењивати што разноврсније облике и поступке рада.

Формална структура наставног часа могла би да има следеће елементе:

Проблематизацију, којом се ученик доводи у стање збуњености, сумње, када није више сигуран у поузданост свог знања. Питања која ћемо користити у сврху проблематизације зависе од садржаја градива које се излаже. Рецимо, ако говоримо **о савременом друштву**, можемо се послужити изјавом филозофа Ноама Чомског: „Премда је опасност од рата стварна, мало је вероватно да дође до великог оружаног сукоба. Додуше, ово је доста безбедна процена, јер, ако се испостави да је погрешна, неће нико остати да нам на ту грешку укаже.”

Питамо ученике да ли би то била истина ако би дошло до уништења света збох нуклеарног рата великих сила. С једне стране, то би била истина, јер би свет заиста био уништен; с друге стране, ко би био сведок те чињенице да свет више не постоји? Или, ако говоримо **о економским неједнакостима** у свету, постављамо питање зашто људи у појединим земљама умиру од глади. Због сиромаштва. Да ли се производи довољно хране у свету? Производи се, чак се 30–50% произведене хране баца из разноразних разлога. Да ли је онда суштина проблема у производњи хране или у њеној расподели?

Сврха проблематизације је довођење у питање онога што се сматра познатим, јасним, недвосмисленим. Југославија је бомбардована 1999. године. На саму најаву тог варварског чина људи су се, што је и нормално, уплашили. После неколико дана, када су видели како НАТО бомбардери прецизно гађају своје мете, као да су одахнули. Да ли је то напредак у вођењу рата у односу на неки ранији период? Јесте. У чему се састоји? У уништењу.

Актуелизација проблема подразумева да ученик препозна властита питања у ономе о чему социологија расправља и сагледа садржаје кроз призму личног искуства. На основу њиховог искуства треба изграђивати појмове који су онда доживљени, проживљени. Овладавање социолошким појмовима мора да иде кроз промишљање самог садржаја. Пут усвајања социолошке терминологије и појмова је заправо пут улажења у саму социологију. Савладавање социолошког начина мишљења је систематично и улога је наставника да заједно са ученицима пређе тај пут од постављених питања која збуњују до питања која мисао воде разрешењу проблема на које се она односе. Да би се то спровело у дело, потребно је активирати ученике. **Најбоље је то учинити кроз дијалог и дискусију коју треба добро осмислити и успешно спровести.** Питања која постављамо морају покренути успешну комуникацију на часу, подстицати ученике на размишљање; сваки ученик се мора осећати позваним да учествује у том процесу; одговоре ученика треба конфронтирати, а на сваки одговор треба реаговати. Наставне методе одређују како треба да тече наставни процес и које и какве активности ваља да испуњавају ученици и наставници. Наставне методе зависе од циљева васпитања и образовања, психолошких особености ученика, законитости учења, специфичности наставних садржаја и предмета. У настави не постоји једна метода која би била довољна и која би могла да испуни све задатке васпитања и образовања. У савременим условима неопходне су различите методе које ће подстицати развој сазнајних способности ученика, интересовања, мотивацију за учење и тако обезбедити опште исходе у раду и учењу које намећу савремени образовни садржаји. **Наставне методе морају бити тако усмерене да ученика, као што је**

већ речено, поставе у стање радозналости (скандалон-саблазан). Посредством наставних метода наставник ученицима преноси општељудска искуства која су систематизована у облику знања. Тако наставна метода постаје посредник између тог искуства и ученика. Свака наставна метода има и специфичну психолошку основу и успешнија је ако наставник више води рачуна о психолошким моментима одређене наставне ситуације. То омогућава да се одаберу најуспешније методе и на тај начин обезбеди могућност за што потпунији развој ученика. Наставне методе зависе и од посебних својстава наставних предмета. Сваки наставни предмет одражава методе истраживања које су специфичне за поједине научне садржаје и подручја знања. Наставне методе су објективни чиниоци извођења наставе. По мишљењу педагога Јована Ђорђевића, наставне методе подразумевају примену сврсисходног и систематичног начина управљања радом са ученицима у процесу наставе, који омогућавају потребна знања и вештине и њихову примену у пракси, а исто тако доприносе развијању њихових сазнајних способности и интересовања, формирању погледа на свет и припремању за живот. Метод мора бити доказан на основу његовог односа према учењу тако да сви добро припремљени наставници могу успешно да га примењују на различите наставне садржаје. Деловање наставника само по себи не одређује и усвајања од стране ученика. Због тога је за наставника један од битних задатака да одабере и примени адекватне садржаје и поступке који ће подстицати одређене процесе при учењу. **Наставна метода је облик у којем се образовни садржај преображава у свести ученика у препознатљиво знање.** Ако се има у виду циљ, онда она служи као средство рада наставницима са ученицима за остварење онога што је предвиђено наставним процесом. Метода садржи планирање и усмереност ка циљу (Јован Ђорђевић).

Не постоји општеприхваћена класификација наставних метода, па ће овде бити изложене одлике оних метода које се најчешће користе у Социологији.

Приликом избора наставних метода водимо рачуна о образовним, функционалним, васпитним циљевима часа, о специфичности наставне материје која се излаже, о особностима одељења, о броју ученика у одељењу, о просторним и техничким условима рада. Природа нашег предмета је таква да претпоставља употребу метода заснованих на речима; **монологске методе (предавање); дијалогске методе (дискусија и хеуристички разговор); методе рада с текстом; методе засноване на посматрању (показивање) и истраживачке методе.** Коришћењем оваквих метода постиже се максимална мотивација ученика за стицањем знања и развија се њихов критички однос према друштву. Традиционалну, фронталну наставу треба комбиновати са групним и индивидуалним облицима рада.

3.1. МОНОЛОШКА МЕТОДА

Представља облик вербалног излагања у којем наставник сам излаже градиво. У оквиру оваквог наставног часа наставник има доминантну улогу у односу на ученике, који се налазе у пасивном положају. Оваква настава је репродуктивног карактера, јер се од ученика тражи да „поврате оно што је наставник испредавао”. Велика опасност је да овакав начин рада прерасте у пуки вербализам уколико се наставникова реч користи као једино средство деловања на ученике. Ученици тада механички уче оно што наставник предаје, а притом не разумеју смисао појмова који се излажу. **Вербализам**, као пренаглашавање улоге речи у настави, треба разликовати од **вербалног излагања**, које може успешно да активира ученике, нарочито у комбинацији са другим наставним методама. И поред тога што је примена монологске, вербалне методе одлика традиционалне школе, не може се рећи да

је у потпуности без квалитета. **Наставна материја излаже се систематично, прегледно и јасно у предвиђеним временским оквирима.** Ако наставник уме да предаје „лепо”, сликовито, служећи се богатим језичким фондом, онда то делује позитивно на ученике, утиче на њихов начин изражавања, подстиче емоције, развија рационалне способности за усвајање потребних знања. **Постоје различити видови монолошке методе, од којих је свакако најпознатије предавање.** Под предавањем се подразумева континуирано излагање којим се наставник служи да би ученицима објаснио, протумачио неку појаву или процес. Обично се предавање користи као наставна метода када су у питању излагања неких сложених наставних тема или јединица које ученици не могу другачијим техникама да разумеју. Не би ваљало да предавање траје цео час, јер онда оно захтева велику концентрацију ученика, мотивацију и интелектуалну пажњу, што није лако постићи. Испитивања показују да запамћивање зависи од дужине предавања и да већ после 30 минута предавања ученици памте само 20% изложеног градива. Зато се класична предавања комбинују са другим наставним методама, чиме се делимично отклања пасивна улога ученика у процесу наставе. Наставник не треба да предаје целу наставну јединицу, већ само оне делове који су најтежи за разумевање, а остале садржаје може да реализује примењујући друге методе. У своја предавања може да уноси корисне досетке, личне доживљаје који су у вези са темом и тиме да предавања учини привлачнијима за ученике.

3.2. ДИЈАЛОШКА МЕТОДА

Дијалoшка метода заснива се на питањима и одговорима, разговору који произилази из сукобљених мишљења око неког проблема. То је њена битна карактеристика. Оваква настава подстиче мишљење ученика на динамичан начин, развијајући способност формулације ставова на аргументованој основи. Метода дијалога има више предности од других наставних метода и техника: развија способност размишљања, аналитичког и синтетичког расуђивања; ангажује ученике да рационално обликују властита схватања; мотивише ученике на активан однос према предмету; подстиче не само интелектуалне активности, већ представља и основ за активан став према друштву у којем живе; доприноси стварању посебне интелектуалне културе, културе мишљења као посебне друштвене вредности; развија толеранцију и уважавање према другачијим мишљењима.

Дијалoшку методу могуће је применити у различитим наставним задацима: као начин увођења у нову наставну јединицу; као вид утврђивања градива; као средство продубљивања појединих тема унутар неких наставних јединица.

Приликом избора наставних јединица које планирамо да обрадимо овом наставном методом, водимо рачуна да „провокативна основа” коју смишљамо за њихово извођење буде што ближе социјалном искуству ученика, јер на тај начин најлакше можемо да их заинтересујемо за оно што нам је циљ, а то је активно учешће у настави. Наравно, мора нам бити јасан образовни циљ и оно шта желимо да постигнемо том дискусијом. У супротном, дискусија постаје сама себи сврха, празан разговор без икавог смисла, чисто губљење времена.

Примери питања којима можемо створити дискусиону, проблемску ситуацију и наставне теме које се могу обратити на тај начин:

- **Пример:** Уводну тему *Шта је социологија?* можемо започети овако: Зашто је важно да познајемо друштво у којем живимо? Чему нам служе таква сазнања? Да ли нас она чине срећнијима у односу на друге појединце? Имају ли какву практичну вредност? Ако имају, у чему се она састоји?

- **Пример:** Наставну јединицу *Друштвене неједнакости* проблематизујемо на следећи начин: У чему људи треба да буду једнаки, а у чему треба да остану неједнаки? Шта би значила апсолутна једнакост међу људима са становишта слободе? Да ли је она уопште могућа? Какву би моћ имао онај који би примењивао начела једнакости у друштву? А, опет, ако би постојале неограничене неједнакости, да ли би била могућа елементарна друштвена кохезија?

Ова питања нам могу послужити и за обраду теме о *Идеологији и њеним различитим облицима*.

- **Пример:** Оријентациони оквир питања за наставну јединицу *Друштвена стигматизација* могао би бити следећи: Зашто су неки појединци угледни и „чаршија им се клања до земље”, а неки нису? Од чега то зависи? Да ли су угледнији људи и бољи као људи, у чисто људском смислу? Како је углед створен у одељењу? По којим критеријумима? По успеху, пореклу, изгледу, облачењу, новцу? Зашто неко има друштвену моћ да обликује судбину читавог друштва, а неко није способен да утиче ни на сопствени живот? Зашто су људи толико незадовољни својим материјалним положајем? Да ли се то незадовољство у истој мери односи и на количину разума и интелигенције коју људи поседују? Шта нам то говори о категоријама угледа, моћи и имовине?
- **Пример:** Наставну јединицу *Класе* можемо приближити ученицима тако што ћемо питати: Да ли се класна припадност наслеђује или стиче? По чему можемо препознати класну припадност? Постоје ли класне поделе и у одељењу? У чему се оне изражавају? У каквом је односу класна припадност са верском, етничком и расном припадношћу?
- **Пример:** Тему *Друштвене промене и развој* проблематизујемо питајући ученике: Да ли су савремена средства комуникације учинила људе ближима? Да ли је, захваљујући интернету, скајпу, квалитет друштвених односа бољи но када су људи једни другима писали писма која су путовала неколико месеци? Може ли технологија сама по себи да учини човека срећнијим?

Питања која постављамо увек су упућена целом одељењу, постављају се постепено, питање по питање; сачекамо да ученик смисли одговор; питања не смеју бити сугестивна, већ јасна и прецизна.

Дискусију на часу можемо иницирати и писаним радовима које смо ученицима задали да ураде код куће.

- **Пример:** Ученици обрађују властити породични родослов за наставну јединицу о *Породици* (порекло, занимање, образовање предака), онолико колико сеже породично памћење. У писаном саставу могу се припремити и за наставну јединицу о *Друштвеној њокрећљивости*. За наставну јединицу *Становништво и друштво* могу написати мере популационе политике које би они спровели када би имали друштвену моћ. Довољно је да прочитамо неколико радова да бисмо створили дискусиону атмосферу у одељењу.

Текст као метода може бити у функцији развијања дискусионе атмосфере на часу.

- **Пример:** Наставну јединицу о *Релији* можемо започети тако што ћемо прочитати последњу вољу наше књижевнице Исидоре Секулић која гласи: „Умирање и смрт, последња борба коју свако мора сам издржати. После издисаја што остане, то више није нико, и зато над најпростијим погребом треба да влада најпотпунија тишина. Молим, стога, да се мој леш завије у чаршав из мог домазлука, да се положи у најпростији чамов сандук, и спусти у сиротињску раку, по реду на гробљу. Без икакве аранжиране сахране, без говора и венца, без новинских чланака. Свештеник ће ме испратити и

очитати над гробом драгу ми просту молитву господњу. Сем свештеника, моји најближи пријатељи колико могу и хтедну.” После тога постављамо питања: Зашто Исидора Секулић тражи да је сахране у најпростијем мртвачком ковчегу, завијену у чаршав из њеног домазлука, без икаквих званичних церемонија, говора? Шта нам то говори о њој и о њеном погледу на свет? Зашто је људима важно како ће изгледати њихов последњи испраћај са овога света? Да ли је смрт само њен проблем? Питају ли се сви људи шта ће бити на крају живота? Где све можемо наћи одговоре на та суштинска питања?

- **Пример:** Новински чланци такође могу подстаћи интересовање ученика за наш предмет и његове садржаје. Тако у *Вечерњим новостима* читамо вест да је ЈДП одлучио да спусти цене улазница за представе у фебруару на 100 и 200 динара. Испред билетарнице позоришта створене су гужве које се не памте у историји тог позоришта. Питамо ученике: Шта нам то говори? Да ли је приступ културним вредностима условљен и њиховом ценом? Која је то цена коју би требало платити? Може ли се она одредити? Да ли су културна добра роба попут друге робе? На тај начин отворили смо дискусију о наставној јединици *Култура*.

Постављајући питања за дискусију, водимо рачуна да дискусија не тапка у месту, већ да увек остварујемо одређени квалитет у разматрању датог проблема и да се приближимо ономе што смо поставили као циљ наставног часа. Дискусију на часу није могуће планирати као што је то случај са другим наставним методама. Она понекад изостаје, иако смо учинили све да је изазовемо. Разлози могу бити различите природе: ученици су уморни од претходног часа, имали су писмени задатак из математике, пети или шести је час по распореду, петак је... На нама је да брижљиво испланирамо час, водећи рачуна да његов садржај буде приступачан сваком ученику, да објаснимо битне аспекте теме која се обрађује или, ако је о обнављању реч, градива које су ученици усвојили.

У принципу, свака наставна тема може да се обради дијалошким методом, али то није неопходно, а и захтева много времена. Међутим, најплодотворнији резултати у раду са ученицима постижу се управо применом ове методе. У примени дијалошке методе можемо користити основна правила радионичарског рада, која су ученицима позната:

1. Сви учествују, нема посматрача.
2. Свако мишљење је важно, без обзира на то колико се раликује од других („Не свиђа ми се то што говорите, али ћу увек бранити ваше право да то чините”, Волтер).
3. Сви ученици морају бити саслушани; док један говори, други не смеју да упадају у реч.
4. На почетку наставе ученици седе у кругу или у мањим групама, у зависности од облика и садржаја часа.

Можемо се ослонити и на следеће, својеврсне заповести, чије поштовање ствара дијалошку атмосферу на часу, а које је објавио филозоф Иван Коларић:

1. Нека ваш допринос буде што информативнији за циљ одређеног разговора.
2. Нека ваш допринос разговору не буде информативнији него што је потребно.
3. Немојте говорити оно за шта не мислите да је истинито.
4. Немојте говорити оно за шта немате одговарајуће доказе.
5. Држите се теме разговора.
6. Избегавајте двосмислености.
7. Избегавајте фразирање.
8. Пазите на ред.
9. Будите толерантни.
10. Будите пристојни.

Наставник који примењује ову методу мора да води рачуна о следећем:

- наставнику мора бити јасан циљ дискусије
- наставник мора припремити оквир дискусије и враћати је на оно што је битно кад год она западне у „ћорсокак”
- наставник мора водити рачуна да ученици своје ставове образлажу аргументима
- сваки аргумент мора се озбиљно размотрити, без обзира на његову објективну вредност
- наставник треба подстицати све ученика на дискусију, а посебно оне који се не јављају често

- наставник треба научити ученике да једни другима не упадају у реч, да не реагују емотивно ма колико им се не свиђало оно што се износи као тврдња, да сачекају свој ред за укључивање у дискусију
- наставник треба научити ученике да праве белешке приликом дискусије
- ученици треба да се обраћају једни другима (иако постојећи распоред клупа то некад не омогућава у пуној мери), тј. целом одељењу, а не само наставнику, као и да успостављају контакт очима
- дискусија мора имати свој закључак и резиме, али и сажетак који ће бити забележен на табли, како би се ученицима олакшао увид у оно о чему се на часу дискутује.

То чине ученици, указујући на битне одлике теме о којој је било речи, вршећи систематизацију, констатујући оно што је било важно. Ако су нека питања остала неразјашњена, треба рећи да ћемо то учинити на следећем часу, али у сваком случају дискусија се мора заокружити одговарајућим ставовима.

3.3. МЕТОДА РАДА С ТЕКСТОМ

У примени ове методе постоје различите могућности, што у крајњој линији зависи од тога какве су нам образовне намере и циљеви. **Метода рада с текстом може се користити у обради нове наставне јединице, обнављању градива, његовом продубљивању.** Примењује се како на часовима редовне наставе тако и у ваннаставним активностима. Највећи значај има у томе што развија самосталност код ученика, а може се користити и у групном и фронталном облику рада. Комбинује се са другим наставним методама, дијалогском методом и предавањем. Као текстови могу да се користе изворна дела социолога, уџбеник, приручна литература, историјска дела, књижевна дела, новински чланци, часописи, енциклопедије и сл. Да бисмо успешно применили ову методу, неопходно је да ученици буду оспособљени да самостално користе литературу, да са разумевањем, критички и промишљено, читају текстове, да знају да издвоје битне идеје и да их повежу у одговарајуће логичке целине, да праве концепте, да воде „дијалог” са ауторима текстова. Прављење одговарајућих бележака о прочитаним текстовима у школским свескама помаже усвајању прочитаног и бољем разумевању наставног материјала. Поред тога што развијају самосталност у мишљењу, ученици се уче систематичности, поступности и прецизности у учењу и раду. С обзиром на то да се Социологија у свим средњим школама предаје у вишим разредама, евентуални недостаци који се односе на неспособност ученика да мисаоно захвате текст не би требало да се појављују.

У основи ова метода се може користити на више различитих начина.

3.3.1. Текст у функцији обраде нове наставне јединице

Основна вредност текста у функцији обраде нове наставне јединице састоји се у томе што се ученици непосредно, уз помоћ изворне литературе, упознају са стилем писања, идејама, мишљењем социолога о којима уче у уџбенику. Дужност наставника је да изабере текстове који су у складу са сазнајним могућностима ученика; ако су текстови исувише тешки за разумевање, већи део одељења неће учествовати у наставном раду, а опет, ако је текст исувише лаган, већина ће изгубити интересовање за његову анализу. Наставник мора да води рачуна да текст не буде превише обиман, јер то може да делује заморно на ученике, а неће остати ни довољно времена за његово тумачење, које је и сврха рада. Образовна сврха примене неког текста садржана је у питањима која се дају ученицима пре самог читања. Таквих питања не би требало да буде много; битно је да она проблематизују текст који се чита на прави начин и да омогуће комуникацију ученика са његовим садржајем. Питања се могу формулисати као оријентациони оквир дискусије.

Наставник може целом одељењу задати иста питања, а може их поделити у више група, па свакој групи поделити различита питања. Важно је да ученици пред собом имају текст који се чита, јер на тај начин могу лакше да га разумеју и одговоре на постављена питања, чиме се заправо проверава колико је образовни циљ испуњен. Приликом читања наставник треба да интервенише само када је то неопходно, водећи рачуна да не замори ученике својим објашњењима и да не поремети континуитет рада. Рекапитулацију би требало да изведу сами ученици или уз помоћ наставника, и то само у оним деловима када је то заиста неопходно. Ако ученици нису то у стању сами да учине, онда се поставља питање сврсисходности изабраног текста.

Препоручује се да то буду **текстови класика социолошке мисли, али и модерних социолога**, које можемо користити за обраду тема као што су: *Насињанак социологије, Позитивизам, Одлике позитивистичке методе, Веберово схваћање религије, Политика, Бирокрација, Марксово схваћање класа, историје и човека, Теорија функционализма, Различити аспекти глобализације, пошрошачкој друштва, Урбанизација, Еколошки проблеми* и сл.

Дела: Анте Фиаменго, Сен-Симон и Огист Конт; Вељко Кораћ, *Марксово схваћање човека*; Михајло Ђурић, *Социологија Макса Вебера*; Питер Бергер, Хансфрид Келнер, *Социологија у новом кључу*; Роберт Мертон, *О теоријској социологији*; Херберт Маркузе, *Једнодимензионални човек*; Пјер Бурдије, *Сигнална светла*; Леонардо Беневоло, *Град у историји Европе*; Урлик Бек, *Ризично друштво*; Ентони Гиденс, *Европа у глобалном добу* (Предлог литературе за коришћење дат је на крају Приручника).

3.3.2. Текст као илустрација

Обрадили смо тему социопатолошке појаве – *Проблем наркоманије*. Хоћемо да илуструјемо погубност ове појаве која представља све већи друштвени проблем. Читамо одломак о Кристијани Ф. Каирос из књиге *Ми деца са станице Зоо* (стр. 130–132), који на упечатљив начин сведочи о несрећној судбини зависника од хероина. Ако нисмо у могућности да пронађемо ову књигу, онда одломке сличног садржаја можемо наћи у књигама наших аутора о дрогама, у перу Стевана Петровића, Јована Букелића и др.

Сличну методу можемо користити после обраде наставне теме *Економски аспекти друштва*, у оквиру наставне јединице *Новац*. У Шекспировом делу *Тимон Аџињанин* налазе се стихови који говоре о изопачавајућој сили коју новац има у друштву. Од ученика тражимо да повежу опште идеје, тврдње, одлике које смо изнели о датим темама са конкретним појединостима које се наводе у текстовима.

3.3.3. Текст као информација

Овом методом се служимо када не поседујемо одређене информације (информације које нису потребне) као чињенице на којима се заснивају неке опште тврдње. На пример, обрадили смо појам *бирокраџије*, али нам није познато колико је тај друштвени слој распрострањен. До тих података можемо бар приближно доћи на одговарајућим сајтовима државних тела. Зато од ученика не треба тражити да такве податке памте. Или, ако смо говорили о *рагу*, можемо прочитати списак најатрактивнијих занимања у свету, а податке о томе можемо наћи на интернету. Такве информације нам могу послужити да укажемо на **утицај нових технологија на друштвену структуру**.

3.3.4. Текст као основа извођења наставе

Анализу *Друштвених неједнакости* можемо започети и читањем једног сачуваног писма за које се верује да је написано на палуби „Титаника”, брода који је пре сто година потонуо на свом првом путовању. Аутор писма је Естер Харт, особа која је као путник друге класе преживела трагедију, заједно са седмогодишњом ћерком. Писмо је написала неколико сати пре него што је „Титаник” ударио у ледени брег, 14. априла 1912. године, у 23.40 ч. Садржај писма гласи: „Драги моји, као што видите, недеља је поподне, и одмарамо се у библиотеци након лаганог ручка. Јуче сам се цео дан осећала веома лоше, тако да нисам могла ни да једем, ни да пијем, и све време ми је било мука, али данас је већ боље.” У наставку писма пише како је са ћерком била на недељној служби у бродској цркви, а затим описује дотадашњи ток путовања: „Мада кажу да овај брод није леп због своје величине, мене је довољно очарао и никад га нећу заборавити. Време је веома лепо, али јако хладно и ветровито. Кажу да бисмо у уторак увече могли стићи у Њујорк, али заправо треба да стигнемо у среду рано ујутро, тако да ћу Вам писати чим будемо тамо.” Писмо је требало да буде испоручено мајци госпође Харт у Есексу, али због трагедије никада није послато, а на аукцији је достигло цену од 100.000 фунти.

На основу овог писма стичемо увид у то како су путовали припадници прве и друге класе на броду (одмарање у библиотеци после ручка, недељна служба у бродској цркви). Питамо зашто сви путници нису имали такве услове за путовање. На тај начин стварамо основу за разговор о *Друштвеним неједнакостима*, наставној јединици о којој се може говорити и са становишта методе посматрања (показивања).

Појам *Културе* можемо обрадити и тако што подстичемо ученике да стекну увид у сложеност и вишезначност тог појма. Припремили смо више дефиниција културе различитих теоретичара. Наводимо:

- „Органи којима човек овладава светом нису урођени људској врсти као животињи; човек тек мора да створи такве органе, који нису ништа друго до људски свет, што је само други израз за културу, дакле култура је друга природа” (Арнолд Гелен);
- „Култура је интелектуално освајање света, али она је и својеврстан естетски смисао, изван афинитета духа, понашање укуса, стила, а то је могућно стећи само помоћу дугих традиција” (Андре Пјотр);
- „Култура је једна организација појава, аката, предмета, идеја и осећања, која зависи од употребе симбола. Култура је настала када је настао човек ... који може да говори и употребљава симболе” (Лесли Вајт);
- „Култура представља целовит систем који обухвата знања, веровања, уметност, морал, право, обичаје и све друге способности и навике које је човек стекао као члан друштва” (Едуард Тајлор);
- „Некада, култура је поље памука или пиринча; некада, то је, у стакленој кутији, него-

вана трулеж и плесан, која је пуна клица, сад животних, сад смртоносних; некад, то је велики драматски процес који постепено обрађује, прерађује, оплемењује, процеђује самог човека или читав народ са телима и душама... Оплемењивање човека – то има хиљаду облика, степена и сврха” (Исидора Секулић).

Ученици анализирају једну по једну дефиницију културе, извлаче различите одлике, међусобно полемишу. Из практичних разлога указујемо на шири и ужи смисао културе, дајемо једну свеобухватну дефиницију од које полазимо даље у излагању бића културе, њених елемената, облика, њој сродних појмова цивилизације, евроцентризма.

3.4. ПОСМАТРАЊЕ

Методе засноване на посматрању представљају плански усмерено и континуирано опажање света, што омогућава праћење појава, процеса и промена које се одвијају. **Посматрање значи облик активног чулног сазнања које за циљ има упознавање предмета и појава, прикупљање чињеница неопходних за разумевање и формирање представа о појавама које нас окружују.**

Као методички поступак посматрање се примењује када оно што се показује служи као илустрација садржаја који се преносе помоћу других метода или као наставна метода, када показивање заузима већи део часа.

Посматрање се примењује у свим фазама рада: у излагању новог градива, понављању, изради писаних састава и сл.

Да бисмо посматрањем испунили очекивања, оно захтева одговарајућу припрему: **избор појава** које ће се посматрати; **како** ће се посматрати; **циљ** посматрања. Зато ученици морају направити план посматрања, а наставник их мора упутити у то како да бележе различите податке, како да их сређују, формулишу, тумаче, како да сачине извештај о ономе што су посматрали.

Показивање означава излагање различитих предмета, њихових слика, појава, процеса, догађаја, и објашњавање њиховог смисла. Није довољно показати неку слику ученицима и скренути пажњу на неке појединости на њој; потребно је активирати њихову мисаону пажњу како би упоређивали оно што им се показује и вршити одговарајуће анализе како би имали активну улогу. У Социологији примену могу имати **слике, графикони, цртежи, илустрације, табеле, мапе**. Посебну улогу може имати филм као наставно средство које дочарава стварност живота у различитим временским раздобљима и које изазива интересовање, омогућава непосредно доживљавање, подстиче емоције, мотивише. Може се користити у свим фазама наставног процеса, с тим што захтева брижљиву припрему.

Телевизија као средство које обједињује слику и реч такође има важно место у настави Социологије. Она приближава стварност која није доступна у процесу учења, буди интересовања, развија способност опажања, активност, машту и емоције.

Предности посматрања су што усмеравају ученике на различите појаве и процесе, на њихову анализу, повезивање узрока и последица, проширивање области сазнања, ангажовање мисаоне операције. Знања се тако стичу на занимљив начин, што је значајно за даље учење. Метода посматрања обезбеђује основу чулног знања без којег не би била могућа друга сазнања. Посматрање је средство за формирање апстрактних појмова.

Ограниченост ове методе састоји се у томе што она није довољна, већ мора бити комбинована са другим методама; неопходно је излагање, објашњавање и тумачење.

Шта све може бити предмет посматрања, односно показивања у настави Социологије?

- **Пример:** Посматрање као метода може да се користи за *Увод у социологију*, у развијању интересовања за социолошки приступ друштву. Захтевамо од ученика да одреде једну друштвену појаву која ће бити предмет њиховог посматрања, дајемо им инструкције како да направе план посматрања, на које аспекте посебно да обрате пажњу, како да бележе податке које добијају посматрањем и у ком временском периоду то да чине. Тако могу приликом уласка у цркву да посматрају понашање верника према просјацима који се ту обично налазе, затим понашање келнера према гостима у кафићу, структуру гостију према старости, полу, класној припадности, излазак чиновника по завршетку посла из установа у којима раде. Проучавањем ових на изглед баналних појава и њиховим повезивањем са глобалним кретањима, ми у ствари подстичемо интересовања ученика за друштвене појаве и процесе и указујемо на значај социолошког погледа на свет.
- **Пример:** Појам *Друштвене неједнакости* у оквиру теме *Друштвена структура и друштвене промене* може се обрадити тако што ћемо снимити онај део филма „Титаник” када брод тоне, а путници спасавају голе животе. Ако нисмо у тој могућности, онда умножавамо и делимо ученицима табелу о званичним подацима о жртвама брода који је потонуо 1912. године. Табела је дата на 73. страници уџбеника. Она садржи шест колона: категоризацију путника (према полу, старости, путничкој класи), проценат спасених, проценат настрадалих, број спасених, број настрадалих и укупан број путника. Од ученика тражимо да анализирају табелу и уоче којих категорија путника има више међу спасенима (припадници прве класе, жене и деца, богатији путници). У неким чамцима у којима су се укрцали припадници прве класе било је места за 40 путника, а у њима је било свега 12 преживелих путника. Зашто чамци нису били максимално попуњени? Зато што су друштвене неједнакости одлучивале о томе ко ће имати предност при укрцавању у чамце за спасавање. Чиме су оне биле регулисане? Одговарајућим правилима која су важила на броду у случају бродолома. Шта би било да су о томе одлучивале природне неједнакости? Ко би се у том случају спасао у већем проценту? На тај начин констатујемо да су друштвене неједнакости заправо друштвено условљене неједнакости. Слично чамцима за спасавање на броду, и у друштву постоје пожељни ресурси као што су имовина, земљиште, станови, луксузни предмети, новац, моћ, углед. Они су неједнако распоређени и приступ тим вредностима је такође регулисан одговарајућим правилима и нормама. Они неким појединцима олакшавају, а неким отежавају приступ друштвеним добрима.

Пошто је филм који се бави том трагедијом лако доступан, ученицима можемо рећи да га погледају и укажу на све његове социолошки значајне аспекте (љубав између припадника различитих класа, начин на који путници различитих класа проводе време, како се забављају, зашто главни јунак не може да уђе у салон прве класе без одела и кравате, шта значи када му као захвалност што је спасао живот девојци из аристократске класе дају новац и наређују да се више не појављује међу њима и сл.).

- **Пример:** У оквиру теме *Друштвена структура и промене* наставну јединицу *Облици друштвене неједнакости* – *Глобалне неједнакости* обрађујемо тако што ученицима дајемо задатак да посете сајт Светске банке и на њему пронађу податке о богатим и сиромашним земљама. Те податке треба да групишу у виду табеле. У уџбенику имају и географску карту света на којој су одговарајућим бојама означене поједине земље у зависности од своје развијености. Карту могу и сами да нацртају. Тражимо од њих да одговоре на питање какве промене уочавају. Да ли се глобалне неједнакости смањују

или повећавају? Како то објашњавају? Где живи већина сиромашног становништва, а где већина богатог? Како су на географској карти распоређене земље у којима живи то становништво? Усмеравамо њихова размишљања на узроке све већих разлика између богатих и сиромашних земаља и на могуће последице.

- **Пример:** Један од наших најпопуларнијих филмова „Ко то тамо пева” може послужити као илустрација или као увод у тему *Друшћивена сћрукћура и друшћивене йромене* (наставна јединица: *Класно-слојна сћрукћура друшћива*). Добар број социолога сматра да класни положај одређује целокупни положај појединаца и друштвених група, њихово понашање, идентитет. Ученици треба да на основу гледања тог филма опишу карактеристичне ликове и истакну којим класама они припадају (туберкулозни свештеник, сељак, бивши ратник, они који иду сину војнику у посету, корумпирни возач аутобуса и његов помало „шашави” син, донжуан који се спрема за аудицију, новопечени млади брачни пар који иде на медени месец, неопрезни ловац, строги грађанин који о свему води рачуна, свирачи који су предмет предрасуда). Са анализе ликова можемо да пређемо на анализу друштвеног амбијента у којем се радња филма дешава. Шта нам говори чињеница да се путеви преоравају и да се онда пролаз преко њих посебно наплаћује? Како схватити разбојништва која се дешавају у околини којом расклиматани аутобус пролази и реченицу: „Да ли ћемо живи стићи?” коју постављају путници који су кренули за Београд?
- **Пример:** *Демографске йромене* (тема: *Друшћивена сћрукћура и друшћивене йромене*, наставна јединица: *Друшћиво и сћановнишћиво*) можемо обрадити применом ове методе тако што ће ученици прикупити податке на сајту Републичког завода за статистику о демографским кретањима у Србији и обрадити их у виду табела, графикона и објаснити шта они показују. Те податке можемо упоредити са подацима у свету и тако доћи до неких општих демографских трендова.
- **Пример:** Бројност светске популације према религијској припадности (тема: *Основне области друшћивеной живоийа*, наставна јединица: *Релиија*) може се такође изразити у виду одговарајућих табела и мапа. Које су религије најраспрострањеније, у којим деловима света се налазе и какве су се ту промене десиле у последњих сто година? Посебно занимљива може да буде верска мапа Европе, с обзиром на велики број имиграната из Азије и Африке. Балкан је мозаик различитих верских заједница, (хришћанске, исламске, протестантских), а и Србија, па би ученици могли да направе одговарајућу мапу која би служила у ту сврху.
- **Пример:** Историјат породичних односа у оквиру теме *Основне области друшћивеной живоийа* актуелизујемо показивањем две фотографије: једна, која приказује многобројну, традиционалну српску породицу и друга, која приказује модерну породицу. Питамо ученике колико генерација опажају на првој фотографији, какав је распоред, ко стоји, а ко седи, чиме су се бавили чланови те породице (битни су аргументи које они износе, а не реално стање) и сл. Зашто на другој фотографији имамо само родитеље и једно или двоје деце? Када је настала та фотографија? Шта се то променило? Зашто је нестала патријархална породица? Одговарајући на та питања, долазимо до појма породице и утицаја глобалне структуре друштва на њен обим, унутрашње односе и функције. Кризу савременог брака и породице у оквиру исте теме можемо проблематизовати подацима о броју разведених бракова у одређеном периоду код нас и у другим европским земљама. Подаци се налазе у уџбенику на страни 191. Постављамо питање зашто се бракови у релативно великом броју разводе. Шта је данас брак, а шта је некада био? У чему су разлике? Тако долазимо до еманципације жена, демократизације друштва, виших очекивања од брака и квалитета брачних односа и сл.

- **Пример:** У оквиру теме *Појаве и проблеми савременог друштва* (наставна јединица: *Друштво и простор*) можемо да организујемо посматрање појединих градских зона: индустријске и трговачке зоне, шеталишта, елитних и радничких насеља, и да уочимо повезаност просторног распореда појединих друштвених група и њиховог места на вертикалној лествици друштвене структуре.

3.5. ИСТРАЖИВАЧКА (ПРОБЛЕМСКА) МЕТОДА

Омогућава ученицима примену принципа истраживачког рада и упознавање са фазама истраживачког процеса. У оквиру теме *Социолошки приступ друштву* ученици се упознају са циљевима научног истраживања, техникама за прикупљање, сређивање и анализу података. Наставницима се сугерише упутство о томе како остварити програм социологије тако да ученицима омогуће да организују социолошка истраживања на неку од тема за коју су посебно заинтересовани. Они то могу да учине у оквиру редовног рада, али чини се да су за истраживања ипак погоднији облици социолошких секција или додатне наставе, које окупљају заинтересоване ученике, или семинари за ученике друштвеног смера у гимназијама. После формирања група, ученицима треба објаснити начин и облике рада. Користећи се теоријским знањима која су стекли у оквиру редовне наставе, ученике треба постепено уводити у логику истраживања. Сваку фазу истраживачког процеса посебно треба обрађивати, припремајући тако ученике да самостално обраде изабрану тему. Уз помоћ одговарајуће методолошке литературе, стрпљиво треба радити на изради концепта истраживања, почев од формулације проблема, његове конкретизације, постављања појмовног и хипотетичког оквира, одређивања узорка, преко практичног дела који се састоји у прикупљању података. Ученици се требају оспособити за проналажење релевантних података и за успостављање контаката са релевантним институцијама или појединцима који могу бити корисни или чији се рад истражује и сл. **Битно је да ученицима буде јасно шта истражују, како ће то учинити и који је смисао њиховог истраживања (предмет, метод и циљ истраживања).**

3.5.1. Избор тема

Ученици треба да полазе од сопственог интересовања при избору тема. Наставник им може помоћи око формулације и конкретизације садржаја, али сама тема би требало да буде ствар слободног избора ученика. **Теме се могу кретати у широком распону, од тема локалног значаја, па све до глобалних друштвених тема.** Од тема локалног карактера ученицима се могу предложити теме о локалним проблемима града, насеља у којем живе, незапослености младих, о демографским кретањима на подручју на којем живе. Ученицима занимљиве могу бити и теме из породичног и школског живота, односи између родитеља и њихове деце, начин коришћења слободног времена младих, изостајање из школе, рад ученичких организација. Од глобалних тема могу се обрадити теме о нацији, националном идентитету, глобализацији и њеним различитим аспектима, проблемима транзиције у Србији, односу цркве и државе и сл. Битно је да ученици развију интересовање за неку друштвену појаву и да је уоче као проблем који захтева одговарајуће решење.

Циљеви истраживачког рада могу се свести на следеће:

1. Примена теоријског знања
2. Стицање практичног истраживачког искуства ученика

3. Развој самосталности и креативности ученика
4. Модернизација наставног процеса
5. Упознавање друштвених појава, процеса, творевина и омладинске поткултуре као генерацијске посебности у оквиру званичне културе
6. Презентација резултата истраживања
7. Сарадња школе, медија и локалне самоуправе

Ученицима треба дати довољно времена да обаве све неопходне радње везане за процес истраживања. Чини се да је сасвим довољно времена да се оно обави у току првог полугодшта. За време распуста наставник треба да прегледа предате радове и у другом полугодшту да прави план њихове презентације.

Презентација истраживачких радова може се одвијати на редовним часовима социологије, тако што ће наставник повезати одговарајуће наставне јединице са истраженим темама. Ученици радо обрађују социопатолошке појаве као што су наркоманија, алкохолизам, проституција, малолетничка делинквенција, што се све може уклопити у оквир наставне теме *Појаве и проблеми савременог друштва*, која се иначе обрађује у другом полугодшту. Али, ту су и теме из различитих области друштвеног живота (религија, култура, породица, политика), што се такође надовезује на план и програм наставног рада. Излагање успешнијих радова може се обавити у оквиру трибина које би у школи организовали ученици уз помоћ наставника. Уводну реч би имали ученици истраживачи који би изнели битне одлике проучаваног проблема, а онда би се о томе дискутовало. Трибине треба да буду отворене и за друге ученике, а као гост могао би да присуствује одговарајући стручњак за тему која је на дневном реду трибине. Могуће је повезати се са редакцијама омладинског програма на локалној телевизији или радио-станици и направити циклус емисија о проблемима којима су се ученици бавили. Радови се могу изложити и на сајту школе или у оквиру сајта социологије.

Ученици добијају оцене за своје радове, али то није примарни мотив њиховог ангажовања. Битно је да реализују процес истраживања од почетка до краја и на тај начин да стичу одређено истраживачко искуство које ће им бити драгоцено за касније школовање и рад. Радови се оцењују на основу оригиналности, самосталности, стила, начина обраде и сл.

3.5.2. Предлог за структуру истраживачког рада

Насловна страна садржи назив школе, име и презиме ученика, име и презиме професора, место, школску годину. Наслов рада је на средини странице и треба да буде прецизан, јасан, да што верније одражава суштину рада. Испод наслова у загради (написано курзивом) може стајати још конкретније навођење онога шта је тема рада. Обично се у горњем левом углу пише име школе, града и школска година, у доњем десном име и презиме ученика, разред и смер, а у доњем левом углу име и презиме професора. Могућ је и другачији распоред.

Увод садржи циљ рада, основне мотиве којима су се ученици руководили приликом избора теме, указивање на проблеме са којима су се суочавали у раду и сл. Увод треба да представља посебну целину и не би требало да буде дужи од пола странице.

Методолошки део садржи одређење грађе, коришћене методе, истраживачке технике. Овај део се посебно односи на ученике који су узели семинарске радове за основу матурског рада из Социологије.

Основни део садржи анализу проблема који се истражује. У њему долазе до изражаја аргументација, докази, анализа. Систематичности ради, тај део може бити подељен на више одељака који представљају посебне логичке целине, а међусобно су органски повезани.

Закључак садржи оно што је речено у основном делу текста, при чему се води рачуна да се другачије формулисаним реченицама искаже оно што је заправо смисао семинарског

рада. Закључак не сме да буде дужи од једне странице. Укупан обим рада није прописан; оријентационо може бити 15–20 страница.

Приступ: Рад се може писати у првом лицу јединине или множине. Важно је да буде потпуно јасно какви се ставови, вредности, аргументи и анализе износе и да то не делује претенциозно. У доказивању теза треба избегавати позивање на ауторитете уместо сопствене анализе, треба избегавати неутемељене генерализације, логичке грешке и сл. Битно је да текст у логичком смислу буде јасан и да се односи на тему рада. Језик, тј. стил, треба да буде једноставан, као кад ученици одговарају за оцену; реченице кратке и јасне, без сувишних речи и испразних фраза. Треба избегавати императивни тон. По завршетку рада обавезно је извршити лектуру и коректуру текста. Добро је да то уради особа која до тада није имала прилике да се упозна са његовим садржајем. Такође, треба водити рачуна да се речи правилно поделе на слоге при преношењу у нове редове, да наслови одељака буду уједначеног фонта и да не буду при крају странице. После тачке или запете обавезно треба оставити размак. Обавезна је употреба ћирилице – то је наша правна, национална и морална обавеза.

Технички аспект рада није формалне природе; требало би ипак водити рачуна о следећем: размак између редова треба да је 1,5; на једној страници уобичајено је да има од 29 редова до 32 реда; редови треба да буду поравнати, као и маргине на страницама (доле и горе и са стране 2,5); фронт, као што је речено, треба да буде 11 или 12, а фусноте 9; никада не треба нумерисати прву и другу страну, већ увек почети од треће. Садржај је обавезан и обично се даје на крају текста, са нумерисаним страницама појединих одељака. Такође, треба дати упутство како се наводи коришћена литература на крају текста и у самом тексту, као и у којим случајевима се користе фусноте.

Предлог тема:

- Графити као вид стваралачког изражавања младих;
- Наркоманија као социопатолошка појава;
- Однос матураната према уласку Србије у Европску унију;
- Утицај друштвених мрежа на квалитет друштвених односа;
- Криза савременог брака и породице;
- Медијска култура наших ученика;
- Сиромаштво у Србији;
- Незапосленост младих у Србији;
- Раширеност алкохолизма међу младима;
- Мултикултуралност у савременом друштву;
- Насиље у породици;
- Облици малолетничке делинквенције;
- Верске секте – појам, облици и начин деловања;
- Деловање политичких странака у мом граду;
- Механизми медијске манипулације;
- Ноћни изласци младих;
- Феномен добровољног ропства;
- Кич и шунд – тоталитаризам без насиља;
- Конформизам и стваралаштво;
- Фундаментализам у религијама;
- Могућности и границе популационе политике;
- Новац као мерило успешности савременог човека,
- Мишљење ученика о садашњем систему школовања;
- Културни живот младих;
- Колико млади читају;
- Утицај новокомпоноване музике на младе;

- Колико матуранти верују у Бога;
- Одлике и проблеми балканског менталитета – како нас други виде;
- Феномен селфија;
- Вашари као израз нашег менталитета.

3.5.3. Пример рада у настави Социологије

У наставку износимо пример рада ученице Марине Васић из Филолошког одељења Гимназије у Смедереву. Тема *Колико ученици средњих школа познају стране речи које свакодневно користе?* обрађена је у оквиру семинарског рада у настави Социологије. Ученица је радила самостално, уз упутства професора Небојше Јовановића. Иако се раду могу упутити одређене примедбе, то је добар пример како се настава Социологије у средњим школама може учинити занимљивом за ученике.

КОЛИКО УЧЕНИЦИ СРЕДЊИХ ШКОЛА ПОЗНАЈУ СТРАНЕ РЕЧИ КОЈЕ СВАКОДНЕВНО КОРИСТЕ?

Марина Васић, ученица Гимназије у Смедереву

УВОД

Наш књижевни језик већ у тренутку свог настанка, тј. када је Вук Ст. Караџић његово језгро засновао на новоштокавском дијалекту народног језика, имао је – како наука каже – „ту једноставну и велику врлину да је био лак; њега је просечан Србин знао, у главним цртама, самим тим што је знао свој матерњи говор” (П. Ивић, Поговор *Српском рјечнику* (1818), Просвета, Београд, 1966, стр. 20). Тај језик је био, значи, заснован на народном говору и такав је и остао. С тим, наравно, што то не значи да је књижевни језик једнак са свакодневним говором необразованог човека. Књижевни језик је имао много развијенији фонд речи, и онда када је настао, а поготову данас, после развитка од скоро два века.

Када се у светлу горње тврдње посматра лексика (тј. све речи) нашег језика, природно је што се као основа речничког фонда истиче она која припада слоју српског народног језика (*зеленко, ѝрисџанишиџе, сир, злаџар, клас, црн, радосџи, лекар, војник* итд.).

При томе, треба знати да у слој српских речи књижевног језика улазе и све оне речи које се, долазећи као позајмљенице из других језика, прилагођавају облику наших речи. Тако српском слоју речи припадају и речи као *џелефонираџи, сџилисџика, комџуџеризоваџи* и многе сличне.

Позајмљенице (речи страног порекла) су значајан слој нашег књижевног језика. То су речи које је српски књижевни језик, као уосталом и сви други језици с том функцијом, преузео из других језика и које су постале саставни део речничког (лексичког) фонда тог језика.

Услови уласка страних речи и у наш језик су најчешће географског и културноисторијског карактера; то су, наиме, најчешће географско суседство, културни и уопште цивилизацијски контакти. Отуда у народном, а посебно у српском књижевном језику има доста позајмљеница из других европских језика, наравно облички (гласовно и граматички) прилагођених нашим речима.² Тако се у укупном лексичком фонду нашег књижевног језика налазе: **романизми** (*формула, акција, лиџераџура, балетџи, комџоџи*), **грецизми** (*хиџада, друм, манасџир, филолоџи, анџео*), **турцизми** (*боџа, меџдан, јасџук, џебе, креветџи*),

² Оне речи чија је адаптација поодмакла чешће се називају позајмљеницама, док се туђицама некада крсте нарочито оне које се још уопште нису уклопиле у нову средину и које можда нису ни потребне.

германизми (*џејла, мајсџор, буџер, шраф, лозинка*), **бохемизми** (*часојис, џовод, сџис, уло-џа*), **русизми** (*зайеџа, кружок*), **хунгаризми** (*соба, ашов, лојов, цџејла, џулаш*), **англицизми** (*викенд, џаркинџ, џенк, филм, сквер, сџарџ, џрес-ценџар*).

Велики број позајмљеница налази се у лексици посебних струка и наука, чинећи саставни део њихових терминологија. То су, најчешће, интернационализми, засновани на грчком и латинском језику: *анатџомија, џсихолоџија, џолиџиколоџ, џеоџрафија, хирурџ, склероза, клима...*

Циљ мог истраживања био је да утврдим колико ученици средњих школа разумеју стране речи. Под тим подразумевам да испитаници познају значење дате речи, односно појам који је њоме описан и да притом могу да наведу њен еквивалент на српском језику или да објасне значење. Често се дешава да за неку страну реч не постоји еквивалент у нашем језику, док за већину постоји синоним са приближним значењем. Опет, и у овом случају, кад постоји синонимна реч, уочавају се разлике на стилско-употребном плану. Стране речи су ближе научном стилу, док речи српског порекла чешће користимо у разговорном стилу.

ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА

У циљу прикупљања података и материјала за анализу коришћен је **анкетни упитник**, који се састоји из два дела. У првом се налази 16 питања која су ми помогла да се упознам са језичким окружењем ученика и њиховим схватањима о језику и језичким променама, као и њихов однос према њима. Други део, који је много важнији за само истраживање и на основу кога сам изводила закључке, састоји се од посебно одабраних речи страног порекла, које су се у српском језику појавиле, било недавно или неколико деценија раније. У језик су ушле, и то услед развоја технике, технологије, комуникација, науке уопште. Велику улогу у њиховом преузимању игра и очигледна доминација енглеског језика у свим сферама живота. Приликом одабира речи трудила сам се да обухватим вокабулар из више различитих професија, научних дисциплина, технике, уметности, јер сам свесна чињенице да се вокабулар ученика често формира на основу њихових интересовања, и још чешће, на основу градива које изучавају у школи.

Испитивање је обављено на групи од 75 ученика. Расподела по школама изгледа овако:

- Филолошка гимназија, смер: живи језици, 7 испитаника
- Гимназија, смер: природно-математички, 12 испитаника
- Економско-трговинска школа, смер: финансијски техничар, 28 испитаника
- Техничка школа, смер: техничар друмског саобраћаја, 28 испитаника

ИЗГЛЕД АНКЕТНОГ УПИТНИКА

АНКЕТА

Анкета је анонимна. Желимо да испитамо став ученика о речима које су у српски језик приспеле (најчешће из енглеског) у последње време као последица развоја технологије, образовања, науке, комуникација... Молимо те да одговориш на следећа питања. Хвала унапред!

ПОЛ М / Ж

ШКОЛА _____

РАЗРЕД _____

СМЕР _____

УСПЕХ НА КРАЈУ ПРЕТХОДНЕ ГОДИНЕ _____

1. Слободно време користим тако што:

- 1) шетам;
- 2) читам;
- 3) гледам филмове;
- 4) бавим се спортом;
- 5) играм игрице;
- 6) излазим са друштвом;
- 7) _____.

2. На телевизији најчешће пратим:

- 1) филмове;
- 2) серије;
- 3) информативне емисије;
- 4) квизове;
- 5) _____.

3. Речи страног порекла у свакодневной комуникацији:

- 1) увек препознајем;
- 2) понекад препознајем;
- 3) никада не препознајем;
- 4) _____.

4. Страних речи данас у употреби има:

- 1) мање него пре;
- 2) исто као пре;
- 3) много више него пре;
- 4) _____.

5. Сматрам да су ове речи:

- 1) потребне, јер немамо домаћих кованица за неке појмове;
- 2) непотребне, јер језик треба да користи само своје речи;
- 3) _____.

6. Стране речи:

- 1) могу да нашкоде српском језику;
- 2) могу доста да измене језик;
- 3) могу само да припомогну у развоју језика;
- 4) немају утицаја на развој језика;
- 5) _____.

7. Употреба страних речи чини да:

- 1) још више обогатимо свој речнички фонд;
- 2) заборавимо изворне речи српског језика;
- 3) _____.

8. Стране речи користим:

- 1) у школи;
- 2) код куће;
- 3) у јавним институцијама, попут болнице, поште, банке...;
- 4) скоро никада, чак их избегавам;
- 5) _____.

9. Када их користим, радим то јер:

- 1) не могу да нађем домаћу реч за неки појам;
- 2) реч која постоји у српском језику не покрива потпуно значење појма означеног страном речју;
- 3) сви око мене их користе;
- 4) желим да импресионирам људе око себе својим знањем;
- 5) не желим да се издвајам од друштва у коме су баш те речи у честој употреби;
- 6) _____.

10. У мом окружењу највише их користе:

- 1) моји професори;
- 2) моји другови;
- 3) моји родитељи и родбина;
- 4) комшије;
- 5) _____.

11. Речи које појединац користи:

- 1) увек су одраз његовог образовања;
- 2) понекад су одраз његовог образовања;
- 3) немају никакве везе са његовим образовањем;
- 4) _____.

12. Речи које употребљавам ме:

- 1) увек издвајају као припадника одређене друштвене групе;
- 2) у неким случајевима издвајају као припадника одређене друштвене групе;
- 3) никада не издвајају као припадника одређене друштвене групе;
- 4) _____.

13. У мом окружењу има људи који користе стране речи да би истакли:

- 1) свој статус у друштву;
- 2) образованост;
- 3) посебност;
- 4) своја интересовања;
- 5) животни стил;
- 6) своју супериорност у односу на саговорника;
- 7) _____.

14. Значења страних речи са којима се сусрећем:

- 1) увек знам;
- 2) углавном знам;
- 3) делимично познајем;
- 4) ретко знам;
- 5) скоро никада не знам;
- 6) _____.

15. Да у разговору не познајем значење речи коју саговорник користи, дешава ми се:

- 1) често;
- 2) понекад;
- 3) ретко;
- 4) никад;
- 5) _____.

16. Тада се осећам:

- 1) постиђено;
- 2) непријатно;
- 3) нормално, може сваком да се деси;
- 4) _____.

У наставку упитника молимо те да покушаш да објасниш значења следећих речи. Уколико ти је нека реч непозната, пређи на следећу.

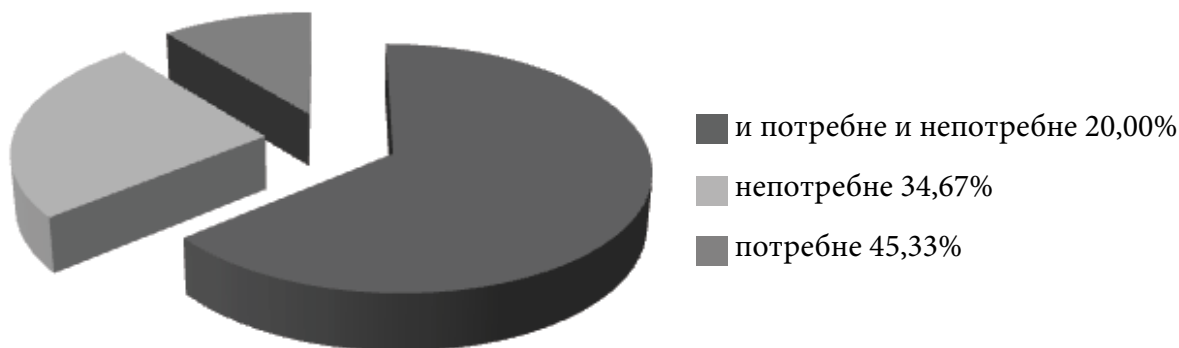
аверзија _____	авијација _____
агрегат _____	агресивност _____
агрономија _____	адвертајзинг _____
администрација _____	акустика _____
амбијент _____	асистент _____
берза _____	биографија _____
брокер _____	валута _____
варијабилност _____	вокал _____
девалвација _____	дезерт _____
дубиозан _____	екстеријер _____
емотивност _____	естетика _____
еуфемизам _____	инфлација _____
карбуратор _____	кетеринг _____
колоквијум _____	композиција _____
конекција _____	лактоза _____
лизинг _____	литература _____
лиценца _____	луцидност _____
маркетинг _____	меморија _____
менаџер _____	мени _____
механизам _____	микрочип _____
нитовати _____	оперативност _____
опсесија _____	патологија _____
пнеуматик _____	претенциозан _____
пројектовати _____	рационалност _____
револуција _____	релативност _____
релевантност _____	ротор _____
тендер _____	транжирати _____
трансфер _____	тренд _____
фикција _____	флајер _____
хардвер _____	хипотека _____

АНАЛИЗА ПРВОГ ДЕЛА АНКЕТЕ

Смедеревски средњошколци, као и већина њихових вршњака са територија других општина у Србији, слободно време проводе сходно уобичајеним трендовима: гледање филмова, слушање музике, изласци по дискотекама... Ипак, забрињавајућа је чињеница да је само 30,67% ученика изјавило да слободно време проводи читајући. Ово говори о односу данашње омладине према писаној речи. Већина њих је незаинтересована за овај вид активности, јер предност даје, на првом месту, интернету, затим телевизији и другим сличним видовима забаве. Некадашња жеља за читањем јавља се само код ретких појединаца. Последице оваквих трендова се одражавају управо на фонд речи који појединац поседује. Први услов за познавање и коришћење великог броја речи је читање, а како је њега све мање, тако је и речнички фонд ученика деградиран.

Када је у питању препознавање речи страног порекла (питање бр. 3), 43% ученика Техничке и Економске школе изјавило је да увек препознаје стране речи када се са њима сусретне у комуникацији. Преостали ученици их углавном препознају. С друге стране, само 16% гимназијалаца увек препознаје речи страног порекла. Очекивала сам да на ово питање одговори буду скоро обрнути. Наставни план и програм у гимназији предвиђа више времена за изучавање страних језика него што је то случај у стручним школама, тако да би логичан закључак био да управо ученици гимназија лакше и чешће препознају позајмљенице. Ипак, на основу ових резултата могу закључити да су ученици Економске и Техничке школе сигурнији у своје опште знање или да нису толико опрезни у сусрету са оваквим речима.

На питање бр. 4 ученици су готово једногласно (92%) одговорили да страних речи у употреби данас има много више него пре. Ово указује на њихову свесност о променама кроз које савремени језик пролази и о утицајима које друге културе и језици (пре свега, западна култура и енглески језик) врше на наш језик. На ово питање надовезује се и следеће, које показује став ученика према речима страног порекла. Код гимназијалаца ставови су подељени, тако да 31,58% ученика сматра да су ове речи потребне; 15,79% их сматра непотребним, док су остали ученици мишљења да се без ових речи не може, али да се понекад и претерује у њиховом преузимању. Сличног су мишљења и ученици Економске школе (57,14% их сматра потребним). Нешто је другачији случај са ученицима Техничке школе (53,57% мисли да су ове речи непотребне). Тако да, на укупном нивоу ученици су се овако изјаснили:

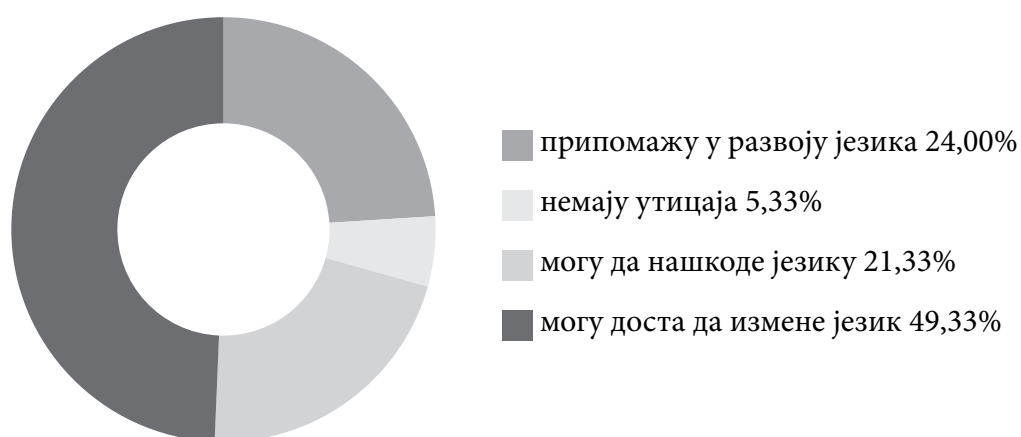

Слика бр. 1 – ставови ученика о речима страног порекла

Ученици увиђају чињеницу да за многе речи страног порекла, поготово за оне које именују научне проналаске, немамо речи на српском и због тога прибегавамо коришћењу позајмљеница. Наравно, овде долази до честих претеривања, јер су стране речи присутне више него што је то пожељно.

Што се тиче утицаја који стране речи имају на наш језик и промена које се у њему дешавају, као последицу ове појаве ученици имају подељена мишљења. У редовима гимназијалаца 36,84% испитаника сматра да претерана употреба страних речи може нашкодити нашем језику. То мишљење деле са 25% ученика Техничке школе и 7,14% ученика Економске школе. Гимназијалци, очигледно, доносе овакав закључак јер се знатно више баве проучавањем српског језика него ученици осталих школа, и на тај начин су више упознати са језичком ситуацијом. У једном се слажу сви, а то је да стране речи могу доста изменити језик, као што нам казују и примери из прошлости и многа истраживања на ту тему (наиме, слој језика који се најбрже мења је управо лексика). Велики број ученика Економске школе (39,29%) сматра да овакве речи могу само да припомогну у развоју језика.

Резултати на нивоу свих школа су следећи:

Слика бр. 2 – ставови ученика о односу између речи српског језика и речи страног порекла

У разматрању да ли стране речи обогаћују лексички фонд или чине да заборавимо речи српског језика мишљења су приближно једнака у свим школама. Оба става су подједнако заступљена. Многи ученици који сматрају да на тај начин заборављају речи свог језика вођени су патриотским осећањима и жељом да заштите свој језик, али су притом запоставили и ову другу чињеницу, а то је да се лексички фонд свакако богати.

Стране речи се најчешће користе у школи, али су распрострањене и у другим институцијама. Ово је разумљиво, јер млади у школи уче највећи део ствари које познају и то су најчешће стручне области које имају своју посебну терминологију. Притом, велику улогу игра опште образовање које овде стичу, а последица свега тога је и сусрет са страним речима, које најчешће чују од својих професора, али и школских другова. У складу са овим, 52% ученика сматра да су речи које појединац користи одраз његовог образовања, док остали мисле да образовање није пресудно. Већина људи својим говором показује степен образовања, али оно не мора увек бити обележје нечијег говорног изражавања. Речи које користимо су често одраз наших интересовања, јер у складу са оним што нас занима упознајемо и потребну лексику.

Ученици речи страног порекла користе из различитих разлога, најчешће јер не могу да нађу домаћу кованицу за тај појам, али и у великом броју случајева да се не би одвојили од групе којој припадају, јер се млади често поистовећују са другима и не желе да се издвајају.

Што се тиче значења страних речи, односно оног што ме првенствено занима и што је био циљ овог истраживања, ученици су на питање колико познају значења страних речи са

којима се сусрећу дали следеће одговоре:

	Економска школа	Техничка школа	Гимназија	Укупно
Увек познају	7,14%	17,86%	5,26%	10,67%
Углавном познају	35,71%	50%	57,89%	46,67%
Делимично познају	57,14%	32,14%	36,84%	42,67%

Табела бр. 1 – Одговори на питање бр. 14 (у процентима)

Како је и очекивано, мали проценат ученика сматра да познаје све речи са којима се сусреће, што је и нормално, имајући у виду чињеницу да је језик доста променљив и да се значења речи стално мењају. А и с друге стране, мали је број оних који су упознати са лексиком из различитих кругова, поготово оних који не дотичу наша интересовања. На укупном нивоу, малом броју ученика се дешава да у разговору не разуме реч коју саговорник користи и у том случају чак 98% не придаје никакву важност таквим ситуацијама. Позитивна страна ове чињенице је да ученици тад неће изградити комплекс ниже вредности и неће мислити да је саговорник супериорнији од њих. И у случају да се реч не разуме, то није пресудно за одвијање даље комуникације, јер се значење речи често може схватити из контекста.

АНАЛИЗА ДРУГОГ ДЕЛА АНКЕТЕ. ХИПОТЕЗЕ

У претходном делу сам изнела податке о језичком окружењу ученика и њиховим схватањима о савременој језичкој ситуацији. Желела сам да прикажем како се ученици средњих школа односе према свом језику и како се то огледа у њиховом животу. Сада прелазим на анализу другог дела анкетног упитника, који је од највећег значаја за истраживање и на основу којег сам утврдила колико ученици средњих школа заправо разумеју право значење речи страног порекла. На основу анкете, стање је следеће:

	Филолошка гимназија	Гимназија	Економска школа	Техничка школа
Процент познавања страних речи	81,1%	75%	54,78%	48,79%

Табела бр. 2 – Познавање страних речи по школама

Хипотезе које сам поставила у овом истраживању су:

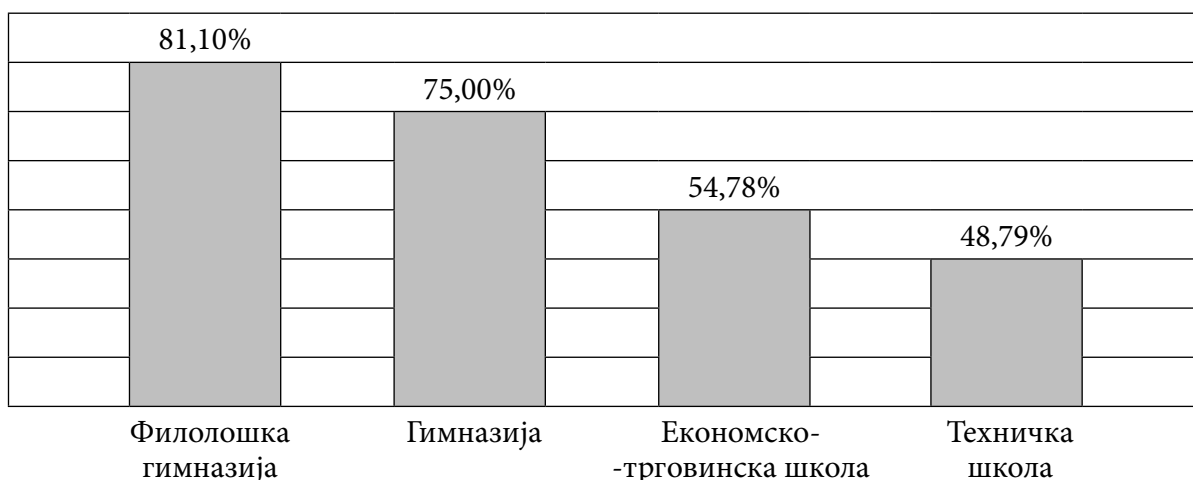
• **Ученици разумеју мање страних речи него што мисле.**

У првом делу анкетног упитника питање бр. 14 односило се на личну процену ученика о свом познавању страних речи. Као што смо видели, ученици су поприлично сигурни у своје знање и према њиховим одговорима рекло би се да се одлично сналазе са речима (увек познаје речи 10,67%; углавном познаје 46,67%; делимично познаје 42,67%). Ипак, други део анкете је показао да стање није баш увек онакво каквим га ученици сматрају.

Ниједан од испитаника није успео да да тачна објашњења на све понуђене речи, самим тим тврдња да 10,67% ученика увек познаје стране речи није тачна. У осталим случајевима резултати су приближно једнаки. Ученици су изјавили да отприлике познају више од половине речи, што су потврдила и истраживања. Већина речи чијег значења нису свесни припада њиховом пасивном речнику, тј. сусрећу их у комуникацији, али их лично не користе или им често придају неко другачије значење. Ова измишљења значења се често заснивају на сличности између корена стране речи и неке друге речи у српском језику, тако да та страна реч добија значење које има и српска реч. Али када се сагледа укупна ситуација, средњошколци у Смедереву познају само 64,92% укупног броја страних речи са којима се сусрећу, чиме се доказује тврдња да ученици, ипак, разумеју мање речи него што су свесни. На ово може да се надовеже чињеница да они нису заокупирани својим речничким фондом и да често не обраћају пажњу на језик и речи, а то је опет последица недовољног читања, јер се речи тако најлакше уче и памте.

• Ученици Филолошке гимназије познају највећи број страних речи.

Наставни програм филолошких гимназија заснива се превасходно на изучавању језика, пре свега живих (енглески, шпански, италијански итд.), али и латинског, од кога потиче већина интернационализама. Непрестано су уроњени у језик и баве се проучавањима његових развојних процеса и промена кроз које пролази. Самим тим што изучавају велики број страних језика, вокабулар ученика Филолошке гимназије је, како смо и видели на основу резултата анкете, знатно већи него код других ученика. Ученици ове школе, сходно свом стручном опредељењу – језику, познају значења највећег броја речи, и то чак 81.1%.

Слика бр. 3 – упоредни приказ резултата анкете

Њихова предност је управо та што велику пажњу посвећују језику и на тај начин стварају критеријуме на основу којих могу да одреде када је нека страна реч сувишна и непотребна, а када је неопходна.

• Ученици са бољим успехом познају већи број страних речи.

Успех не мора увек да буде показатељ нечијег знања, али се у овом случају испоставило тако. Ученици са вишим просеком оцена (одличан и врло добар успех) тачније су објашњавали речи, тј. познају више страних речи (изнад 65%). То показује већу ангажованост ових ученика у школи и њихово залагање, а самим тим осећа се видан напредак и на лексичком плану. Брже усвајају нове речи јер више уче и стално сазнају нове податке. Самим тим што се непрестано сусрећу са новим речима, размишљају о њиховим значењима, јер су им она неопходна у разумевању стручних текстова. Са друге стране, ученици са нижим просеком оцена често делују незаинтересовано и углавном не обраћају пажњу на речи око себе.

- **Ученици имају проблема са објашњавањем страних речи на свом језику.**

Међу одабраним речима највећи проблем су правиле оне које нису имале синоним српског порекла и где се очекивало од ученика да реч објасне, тј. да дају неку скромну дефиницију (попут оних које се могу наћи у једнојезичним речницима). Ученици су изјављивали да познају реч, знају шта значи, али не могу, тј. не умеју да је објасне. Ово говори о једном озбиљном проблему који је присутан међу данашњом омладином. Наиме, они нису у стању да користе свој матерњи језик онако како се од њих очекује. Највећи проблем је што не могу у тренутку да се сете речи која им је потребна. Све ово је, опет, последица трендова међу омладином. Млади губе на елоквенцији, течној и смисленој изражавању, јер су то ствари које немају прилике да усавршавају. Као што смо видели, њихово слободно време окупирају ствари попут видео-игрица, које дефинитивно не могу да побољшају нечије говорне способности. И упорна аверзија према писаној речи узела је маха, а последице су очигледне. Млади морају да раде на свом говору и вокабулару, јер је то често највеће оружје које човек поседује.

ЗАКЉУЧАК

Резултати истраживања су показали да млади у Смедереву разумеју око 65% страних речи које користе у комуникацији. Можемо да претпоставимо да је такво стање и у осталим градовима у Србији, дакле – у целој држави. За времена која нам тек долазе ово је мали проценат. Ново доба се заснива на комуникацији и успостављању чвршћих веза управо преко језика.

Млади, осим оних који се тиме баве, не посвећују довољно пажње језику и не виде га као својство од велике важности. Такво гледиште је погрешно, јер нас језик првенствено обележава као људска бића и он је услов за напредак и сарадњу читавог човечанства. О језику треба бринути, јер се врло лако може искварити и подлећи, пре свега страним утицајима. Под овим не подразумевамо да треба одбацити све што долази са стране. Новитети су потребни, али треба бити опрезан и не претеривати. Језик може бити изузетно рањив уколико његови говорници не воде рачуна о њему, а то утиче и на саме говорнике. Човек који не уме да користи језик готово да није човек, јер губи карактеристике мислећег бића.

Језик треба брижљиво чувати и неговати, а то се постиже непрестаним радом на себи и усавршавањем својих способности.

ЛИТЕРАТУРА

Станојчић, Живојин, Поповић, Љубомир, *Грамањика српскога језика*, Завод за уџбенике, Београд, 2005.

Драгићевић, Рајна, *Лексиколоија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд, 2007.

Вујаклија, Милан, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1980.

Бугарски, Ранко, *Увод у општи лингвистику*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.

Свети речи, часопис за српски језик и књижевност (19–20), Београд, 2005.

3.5.4. Пример наставног часа

I Подаци о часу

Дефинисање часа: Предмет – Социологија; наставна област – *Култура*; наставна јединица – *Кич и шунд*; 4/1 одељење друштвеног смера; тип часа – обрада нове наставне јединице; алтернативни назив часа: „Живот у ружичастом”

Увођење новине: Тежиште рада је на активности ученика који раде самостално, у групи и у оквиру одељења, покушавајући да промисле о битним феноменима масовне културе. Наставник је у улози организатора, медијатора, подстрекача (када то затреба) и систематизатора градива.

Мотивација: Да се подстакне духовна и мисаона ангажованост ученика која ће им омогућити да се критички односе према друштвеним појавама и да на оригинални начин схвате свет и друштво у коме живе.

Ова тема је изабрана зато што је час на коме је реализована, по мишљењу ученика, био изузетно успешан.

II Планирање и организација часа – Циљеви часова

Образовни циљ: После обраде ове наставне јединице ученици треба да знају шта је кич, његове битне одлике, однос према врхунској уметности, где се све испољава постојање и деловање кича, вредност кича и каква му је будућност.

Васпитни и функционални циљ: Подстицање критичког приступа феноменима масовне културе, разликовање истинских од лажних вредности, развој самосталности и способности за мисаону и језичку артикулацију сопственог мишљења, развој мисаоног приступа тексту, неговање дијалогске културе и толеранције.

Методе и облици рада:

- Дијалог, усмено излагање, рад са текстом, рад на табли
- Групни, индивидуални и фронтални рад

Задаци за ученике: У току првог часа ученици треба да одговоре на питања која су добили унапред као припрему за час уз наставне материјале. Формулације тих питања наведене су у оквиру наставних материјала које су ученици користили као припрему за час. Две групе су добиле самосталне истраживачке задатке. Резултати њиховог рада наводе се даље у тексту у оквиру наставног материјала.

За други час ученици су добили практичан задатак да припреме изложбу кич творевина.

Усаглашеност са наставним планом и програмом: Наставна јединица је предвиђена постојећим наставним програмом за Социологију. У корелацији је са осталим темама из области *Културе* (масовна култура, цивилизација, поткултура), као и са одговарајућим садржајима из предмета Филозофија, Историја уметности, Историја.

Услови за реализацију часа: Умножени наставни материјали за ученике. Учионица има распоред клупа у облику потковице, тако да ученици могу несметано да комуницирају.

III Организација часа (ток часа) – Опште напомене

Тема се реализује у оквиру два часа. На првом часу обрађују се појам кича и шунда, њихове битне одлике, вредност, однос према врхунској уметности и сл. На другом се врши презентација кич предмета које су ученици сакупили.

За обраду теме на првом часу ученици су подељени у пет група. Три групе су унапред добиле одговарајуће текстове за обраду теме о кичу и шунду. Четврта група је добила задатак да направи малу антологију стихова састављену од новокомпонованих песама. Пета група је имала да припреми приказ садржаја из света масовне културе по свом избору: из неког часописа, из филмова који се емитују на нашим телевизијским каналима, из натписа на надгробним споменицима и сл.

Ученици треба да раде код куће у групама које су формиране у зависности од афинитета самих ученика. Група има свог „вођу” који је задужен за координацију рада групе. Текстови су изабрани тако да буду разумљиви просечном ученику, да омогуће његову самосталну мисаону анализу, али да задовоље и интересовања бољих ученика. Ученици могу да анализирају све наставне примере који су спремљени или само један који им је посебно занимљив. Наставник води рачуна да сви наставни примери буду „покривени”. Уз сваки наставни пример ученици су добили и питања на која треба да одговоре. Она представљају оријентациони оквир за дијалог на часу. Ученици могу усмено или писмено да одговарају на питања. Питања су формулисана тако да олакшају разумевање оног битног у наставним примерима и омогуће садржајну дискусију на часу. У току дијалога ученици користе наставне примере који се могу поново ишчитавати уколико су неки делови нејасни или захтевају додатно објашњење. Сценарио часа садржи и могуће одговоре ученика, мада то није неопходно. Овде су дати чисто зато да би се добио комплетан увид у могућа дешавања на часу, а не из неких „катихетичких” побуда.

ПРВИ ЧАС: Увод – 10 минута

Тражимо од ученика да изложи садржаје часописа и филмова који се емитују на нашим телевизијским каналима. Постављамо питање о природи тих садржаја, њиховом квалитету, о томе чија интересовања они задовољавају. Шта је њихов главни мотив? Ученици то, претпостављамо, без већих проблема откривају и одговарају на питања. Кратко указујемо на опште карактеристике масовне културе и на актуелност кича и шунда као њених битних феномена. Објашњавамо етимологију и значења која има реч **кич**:

- а) од енглеске речи **a sketch**, што значи скица. Настала је седамдесетих година 19. века у уметничким круговима Минхена. Када би англоамеричким купцима нека слика била скупа, они би тражили њену скицу.
- б) **kitschen** – гомилати блато са улица.
- в) **kitschen** – нов намештај прерадити тако да изгледа као стар.
- г) Указујемо и на значење речи **шунд** (немачки **Schund** значи трице, отпадак). Наводимо да се шунд односи на онај део кича који се јавља у књижевности.

(Исписујемо значења речи кич и шунд на табли)

Излагање ученика и наставника

Начин праћења рада ученика: непосредно

Очекивани ефекти: буђење интересовања ученика за рад на часу

Дијалог – 30 минута

• Питамо ученике које су карактеристике кича.

Нисковредно стваралаштво које има претензије да се представи као уметничко дело; вишефункционалност, осредњост, наметљивост, комерцијалност, шароликост и сл.

(Прецизирамо све одлике кича и исписујемо их на табли)

• У чему су разлике између кича и праве уметности?

Елитна уметност је оригинална, аутентична, дело надахнутих појединаца, подстицајна за духовни, мисаони и естетски развој. Кич је репродуктиван, неинвентиван, изазива тренутна осећања, не захтева никакве сазнајне претпоставке, стварају га аутори лишени креативности (мада то није правило).

(Те разлике у скраћеном облику пишемо на табли)

• Где све можемо да уочимо присуство кич производа?

Ученици дају одговоре на питања о кичу у туризму. Износе мишљење о рекламним понудама туристичких агенција. Анализирају атмосферу у којој се прославља Ускрс у Белом двору на Дедињу. Може ли се тој деци истински помоћи ако их се сећамо само једном у току године? Шта значи када политичари љубе децу приликом својих наступа? Да ли је и то кич? На чему почива политички кич? Тражимо да пронађу и друге примере. Ученици наводе

примере банализације научних теорија, јефтине популаризације врхунских књижевних дела, кича у грађевинарству и архитектури, у религији, у свакодневном животу...

Позивамо ученике који су имали задатак да прикупе стихове новокомпонованих песама да прочитају најзанимљивије делове. Каква је вредност тих песама? Ученици истичу да се ради о баналним садржајима, често и вулгарним, који прелазе границе доброг укуса. Наводе да је и читав наступ извођача таквих песама у истом стилу.

(На табли пишемо да је кич универзални феномен)

- **Питамо ко слуша такву музику. Зашто се праве огромне, ружне куће са гипсаним лавовима на капијама? Зашто се читају љубићи и вестерн романи? Где можемо тражити изворе и узроке кича? Да ли би кич постојао да нема кич-човека? И, обрнуто, да ли би постојао кич-човек да нема кич предмета?**

Ученици истичу потребу за естетским уживањем великог броја људи који су лишени уметничког укуса. Телевизија, биоскоп, спорт, жута штампа подстичу и задовољавају потребе људи просечног образовања, који немају неке више културне потребе. То су спољашњи узроци кича.

- **Шта је још дубљи, антрополошки, извор кича?**

Ученици истичу идеју категоричке сагласности са постојањем као таквим. Објашњавамо појам *еџистенције*, уколико то нису учили из Филозофије, указујемо на њену проблематичност, слојевитост, могуће односе човека према свету. Просечан човек, малограђанин, мири се са постојећим; у социолошком смислу таквог човека називамо конформистом, у сазнајном догматом или опортунистом, а у естетском смислу такав човек има за идеал кич као вредност. Човек који проблематизује стварност је непријатељ кича (а и власти) јер доводи у питање осећај самозадовољства који свака власт шири око себе.

- **Каква је вредност кича?**

Конфронтирамо њихове одговоре. Шта би била замена за естетски живот великог броја људи када би били лишени кича? А опет, може ли се кичу повлађивати као што се то, нажалост, и чини у масовном друштву? Ученици схватају да одговор није нимало једноставан. За већину људи кич је извор естетског задовољства, али може бити и увод у виши естетски живот. Да ли ће бити једно или друго, то је увек и ствар слободе избора, али и амбијента у коме човек живи, који може бити више или мање подстицајан за креативан живот. Више културне вредности одувек су биле привилегија мањине, иако је култура у својој бити увек отворена за све који имају разумевања за њену узвишену и племениту мисију.

(На табли пишемо да је вредност кича противречна)

- **Каква је будућност кича?**

Тражимо да ученици упореде своје мишљење са ставом Абрахама Мола. Ученици повезују развој кича са развојем средстава масовне комуникације, са развојем технологије и констатују да кич има будућност. Судбина свих уметничких дела јесте да се умножавају у безброј копија, што у глобалним размерама даје подстицај кичу. Због тога неки аутори сматрају да кич има ружичасту будућност. Питамо их шта мисле о томе.

- **Каква је онда судбина елитне уметности? Да ли ће она и даље постојати?**

Закључујемо да ће и кич и елитна уметност упоредо постојати, јер свако од њих има своју публику и друштвени простор у коме делује.

Метод: Дијалогско-експликативна метода; метода рада са текстом; излагање ученика

Начин праћења ученика: непосредно и кроз њихове белешке

Очекивани исходи: максимално мисаоно ангажовање свих група и сваког ученика појединачно.

Синтеза и задатак – 5 минута

Ученици рекапитулирају оно што је речено на часу. Помаже им табела на којој су исписане битне одреднице садржаја теме. Наставник помаже у свођењу часа на оно што је важно за разумевање феномена кича.

Ученици добијају задатак да за следећи час донесу у школу по један предмет који има кич одлике. Напомињемо да ћемо заједно направити својеврсну изложбу кича.

Излагање ученика

Разговор

Писање на табли

Очекивани исход: задовољство ученика организацијом и садржајем часа, као и сопственим учешћем у раду на часу.

ДРУГИ ЧАС: Увод – 10 минута

Ученици обнављају све оно што су научили о кичу и шунду на претходном часу.

Излагање ученика

Начин праћења: непосредно

Очекивани исходи: солидно познавање реализоване теме

Презентација кич производа – 30 минута

После обнављања обраћамо се ученицима који су донели предмете који треба да имају кич одлике. Они целом одељењу показују шта су донели, говоре о пореклу тих предмета, где се налазе у њиховим становима, истичу њихове кич одлике. Предмети се одлажу на импровизовани штанд у учионици изнад којег стоји натпис: „Живот у ружичастом”.

Садржај кич-штанда: Оловка, сувенир из забавног парка Дизниленд из Париза, на врху има главу Винија Пуа и по читавој површини је украшена цветићима; пластична ружа нијансираних латица од жуте до црвене боје, укупно 50 комада, бака их држи у дневној соби; флаша алкохолног пића купљена у Грчкој као сувенир, има оквир у облику каријатида; пластично огледало које изгледа као табла чоколоде; сат у облику срца са мноштвом боја и шљаштећих додатака на себи; индијски штапић за обликовање косе сачињен од различитих материјала, од дрвета и пластике, који је обојен преливима седефасте боје, затим шљокице и позлаћени и посребрени украси; гумица за косу која је сјајна, привлачна за око, са доста детаља; сат у облику кућице са детаљима из света бајки и много јаких боја; коверта плаве боје са жутим ружама, виолончелом и нотним записом; шнала изразито жуте боје, округлог облика, пресвучена тканином црвене боје која подсећа на мрежасте завесе, а у средини је жути меда са две жуте траке на глави и једном ружичастом траком од пластике; четка за косу дречаве боје, служи и као огледалце; украсни клавир величине шаке, браонљубичасте боје, који свира када се отвори; урамљена слика са палмама, чији је оквир, са тиграстим детаљима, златном фолијом причвршћен за прозирну пластику, а палме су прекривене светлуцавом бојом, док Сунце бљешти од шљокица; шнала за косу која је направљена од танке, лако ломљиве пластике у облику цвета и на светлости се прелива од плаве до зелене боје, што је на часу окарактерисано као боја муве зунзаре; букет вештачког цвећа који светли кад се укључе батерије; умањена икона са два свеца; оловка за писање на чијем је врху вештачко цвеће; керамички анђео златне боје са крилима у облику гитаре; гипсана фигура која је купљена у Грчкој као поклон за 18. рођендан и представља Ероса који, ширећи крила, љуби обнажену девојку.

• Питамо зашто мисле да су то кич предмети. Шта је на њима кич?

Њихови могући одговори су да су то безвредни, неукусни, јефтине предмети, да их држе у свом окружењу зато што су их добили на поклон, зато што су то драге успомене и сл.

Атмосфера у одељењу је жива, динамична. Ученици се често конфронтирају у процени да ли је нешто кич или не, што све доприноси бољем осветљавању и продубљивању теме и остваривању функционалних циљева наставе. Наставник интервенише у случајевима када комуникација постане неконтролисана.

Излагање ученика

Начин праћења: непосредно и кроз разговор

Очекивани исходи: максимална активност ученика

Крај часа – 5 минута

Ученици се позивају да узму своје предмете са импровизованог штанда у учионици, а затим, ако то желе, да их баце у корпу за отпатке.

НАСТАВНИ МАТЕРИЈАЛИ

ПРИМЕР БР. 1: Тоталитаризам без насиља

Разговор са угледним теоретичаром масовне културе, Абрахамом Молом, водио је Петар Живадиновић, филозоф из Београда (разговор је објављен у часопису *Идеје*, бр. 5, за 1982. годину).

– Феномен кича, по својој природи, припада свакодневном животу. Рекли сте да се готово 85 одсто уметничког живота одвија у оквиру свакодневног живота, и то као кич.

– Да. Желим да мало прецизирам појам кича о коме ћемо говорити. Кич је релативно нов феномен у култури, који је настао у доба масовне цивилизације, цивилизације масовних медија. Има око сто педесет година. Инсистирам на кичу као социолог, због тога што се може рећи да он данас сачињава највећи део онога што називамо естетском активношћу, извором задовољства или незадовољства, узбуђења или депресије, свега онога што смо некада везивали преваходно за уметничка дела. Данас бих све то повезао са кичем, односно са оним јефтиним обезвређивањем уметничког дела кроз популаризацију, уз помоћ масовних средстава комуникације. Штампана, филм, радио, телевизија, па и тржиште, шире огроман број елемената кича: облик неког пера, неке столице. Шире облике, предмете, слике, намештај, музичка дела и тако даље. А све то представља огромну количину коју сви примају. И, коначно, оно што се некада називало уметношћу била су ремек-дела. А та дела се популаришу, шире и помало расплињавају у маси својих копија.

– Дакле, сматрате да је судбина свих уметничких дела да буду мање или више претворена у кич.

– Пошто сте ми поставили то питање, рекао бих да постоје уметничка дела која сакупљамо у музејима, библиотекама и музичким конзерваторијумима, и да постоји читава индустрија културе која та дела копира, адаптира, преправља, помало мења, и то представља огромну масу у односу на оно сасвим мало језгро уметничких дела. Дакле, шта бива са тим уметничким делима? Рекао бих да оригинална уметничка дела имају веома мали социолошки значај у односу на масу својих репродукција. Узмимо, рецимо, један пример из сликарства. Пође се од једног познатог и прихваћеног уметничког дела, које се потом преради, аранжира. Узме се, на пример, нека славна слика (Леонардо да Винчи је савршен пример) и обради се тако што јој се додају бољи контрасти, што се боја појача, што се сенке потамне. Тада добијате оно што зовемо кичем, и то је један веома значајан друштвено-естетски проблем. Реч *кич* је немачког порекла. Почели су да је употребљавају трговци намештајем из Баварске који су имали велику производњу намештаја. Око 1860. године јавила се једна идеја. Обично се од старог прави ново. Али може ли се од новог правити старо ако се стари намештај више цени и има већу друштвену вредност? Тако је та реч настала, а сада је раширена у скоро свим језицима, у скоро свим друштвима масовне производње, јер све више и више има захтева да се на јефтин начин удовољи естетским потребама појединаца, тако што ће им се дати копије које су горе од оригинала, али им пружају задовољство. Један од савремених начина да се дефинише кич је и ова анегдота коју ћу Вам испричати. Купац оде у велику робну кућу и тражи савет од продавца. Продавац покаже предмет, а купац

каже: „То није баш оно.” Продавац донесе други предмет и каже: „Ово је нешто боље, али је скупле.” Купац погледа и каже: „Да, боље је. Али, сувише је скупо.” „Лако ћемо за то”, каже продавац и доноси други предмет: „Ово није тако добро, али није ни тако скупо.” А купац ће: „Да, то стварно није лоше.” Ето, то је кич. Мислим да би то била једна помало социолошка дефиниција кича: ни једно, ни друго, ни оно што се налази на врху, ни оно што се налази на дну, него средина, оно између.

– Кич је веома распрострањен у свим земљама, у свим цивилизованим друштвима, без обзира на идеологију. То доказује бар једну ствар: да је кич чврсто укореван у људској природи. Чини ми се да задовољава потребе људи, односно у сваком случају потребе већине људи. Шта Ви мислите о томе?

– Потпуно се слажем са Вама. Кич је постао свеопшта појава друштва масовне производње, тзв. масовног друштва, друштва у коме има много људи, много производа, много продавница, много средстава комуникације, много штампе. Сви ти елементи су у извесној мери узрок појаве те универзалне а јефтине копије.

А унутрашња потреба? То је потреба за лепотом у свакидашњици. Реч „лепота” је филозофска категорија која се може довести у питање. Али, рекао бих да је то потреба за задовољством, за осећањем да је нешто лепо, лепо за Вас, за мене.

За свакога постоји нешто што је лепо, али то није увек иста ствар. Кад некоме ко није упућен у то покажете споменике старе Грчке, просто набијене историјом, рећи ће: „Да, али ипак.” Ако је иоле поштен према Вама, рећи ће: „Знате, то је старо камење. Кажете да је лепо. Пошто су ми рекли да је лепо, морам да верујем да је лепо. Према томе, правићу се да ми је то лепо. А моје уживање? Па, покоравам се општем схватању.” Односно, појединац је на извештан начин отуђен и мора да прихвати тврдње које му намећу други у погледу тога шта је лепо, а шта ружно, уместо да има спонтаност у естетском процењивању, у естетском уживању. Можда ћете своју спонтаност у вези са старом Грчком наћи у великом спектаклу у боји и синерами Сесила де Мила. Видећи грчке или египатске храмове или римски Форум реконструисане од картона или пластике за потребе филма и обојене онако како су некад били, такав гледалац ће можда добити бољу слику о томе каква је била стара Грчка, какав је био стари Рим. То је нека врста научне, естетске, уметничке популаризације која му је доступна, која је на његовом нивоу и прихватљива је за њега, тако да му доноси естетско уживање. А што се тиче старог камења на сунцу, рекли су му да је то лепо, и он мора да се диви. Ето, то је отуђење. Видите супротности у погледу аутентичности неке ситуације коју свако доживљава на свој начин. Стручњак за антику, наравно, неће прихватити филм Сесила де Мила. Другим речима, постоји аутентичност или спонтаност уживања у одређеној ситуацији. А кич је често и то.

– Верујете, дакле, да је кич за већину људи први степен естетског живота.

– Да, управо тако. И то је важна тврдња, коју дајем под пуном одговорношћу. Видите, не постоји трансцендентално лепо, као што су тврдили филозофи, као Платон, Кант и други. Не постоји трансцендентално лепо које нам је наметнуто од стране стручњака и коме се треба по сваку цену дивити. Постоји уживање у лепоти у одређеној ситуацији. Једна поштанска разгледница може бити аутентичнија за сељака који ју је купио у дуванској радњи на углу, за суму која за њега већ представља мали трошак. Купио ју је зато што је одабрао и ставио у своју собу да је посматра. За њега ће то бити аутентичније него само уметничко дело које је репродуковано на разгледници и које ће отићи да види у музеју само зато што је у званичном програму туристичке агенције.

– Да, ради се о слободном избору. Али, мислите ли да је кич укус слободно изабран или то зависи?

– Да будемо јаснији. Покушао сам малочас да Вам кроз једну анегдоту дефинишем шта подразумевам под кичем. Кич је, да се послужимо лингвистичким термином, више придев него именица. Постоји исто толико кичева колико и уметничких дела, исто толико кичева колико и уметничких стилова, исто толико кичева колико и типова стваралаштва. Постоји кич у књижевности, музици, сликарству, архитектури, религији, политици, науци. Свуда има кича. То је универзални механизам који прожима, напада свеукупну структуру нашег живота.

– Не оспиравам универзалност кича, али хтео бих само да подсетим на оно што сте једном рекли: „Кич је тоталитаризам без насиља.”

– То је крупна реч, али је тако. Малочас смо покушали да утврдимо један механизам и рекли смо да је кич масовни производ где се грчки храм реконструише од бетона, слика Леонарда да Винчија се реконструише у облику простирке за купатило, Бетовеново дело се реконструише у облику аранжмана за бубњеве и електричне оргуље без виолина и снима се на плочи и тако даље. Има исто толико феномена кича колико и извора, и, према томе, рекао бих да је у нашем друштву, супротно ономе што су веровали естетичари из 17. и 18. века (на пример Кант), свако уметничко дело судбински предодређено да се распине у свим својим репродукцијама. Дакле, имате проблем нужног разарања уметничког дела кроз растварање у репродукцијама, а то значи да уметничка дела нису вечна: то, пак, значи да у сваком тренутку морамо репродуковати нова дела и да су дела само калупи за своје копије. А то значи да је естетска потреба задовољена, и као што сте и Ви поменули, а то је битан аспект кича, значи да то универзално разлагање није само негативно, јер кроз непрестано и поступно приближавање стварним вредностима води сазнању истине. Рекао сам да постоји упознавање истине које се обавља посредством репродукције и које је савремен феномен. Већина људи поново открива истину једино кроз низ све савршенијих фалсификата, односно кроз кич дела. Кич има васпитну и образовну улогу, учи Вас да распознајете одлике готске, романске архитектуре.

– Истичете позитиван аспект кича. То значи да кич мора имати будућност.

– Да, рекао бих да кич има ружичасту будућност. Мислим да је кич повезан са друштвом масовне производње, са средствима масовне комуникације, са уређајима који омогућавају прављење копија у огромном броју примерака. Пошто су та средства дефинитивно усвојена, мислим да је свакако и кич усвојен, да је то нови састојак друштвене културе, допадало нам се то или не.

– Ако је кич толико значајан, иако припада масовној култури, каква је онда улога такозване елитне уметности?

– Постоји у сваком друштву и у сваком тренутку одређени број људи чија је и струка и задовољство (јер они и уживају у томе) да имају далеко прецизније и рафинираније критеријуме него публика у целини. Једноставно, не треба заборавити да радник ради, да је заокупљен другим стварима. Уметничко дело мора да се уклопи, ако не искључиво у тренуцима доколице, у сваком случају у тренутку кад радник има времена, односно у време којим слободно располаже, у време када може да оде и погледа неко дело.

Питања за дијалог: Шта је кич? Наведи одлике кича. Формулиши разлике између кича и елитне уметности. Шта су извори, а шта узроци кича? Каква је вредност кича? Има ли кич будућност?

ПРИМЕР БР. 2: Естетски идеал категоричке сагласности са постојањем

(Милан Кундера, *Нейодношљива лакоћа њосџојања*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1985, стр. 293–305)

Сукоб између оних који тврде да је свијет створио Бог и оних који мисле да је настао сам од себе води се око нечега што превазилази наш разум и наше искуство. Много је реалније размимоилажење оних који се питају о постојању таквом какво је дано човеку (било како или ма од кога) и оних који се са тим постојањем без примједбе слажу.

Иза свих европских вјера, религијских и политичких, стоји прво поглавље Постанка, из којег слиједи да је свијет створен како треба, да је постојање добро и да је, према томе, исправно и множити се. Назовимо ту основну вјеру категоричка сагласност с постојањем.

Ако је до прије кратког времена ријеч *љовно* замјењивана у књигама тачкама, то није било из моралних разлога. Отпор према говнима метафизичког је карактера. Тренутак дефецирања је свакодневни доказ неприхватљивости стварања. Или–или: или је говно прихватљиво (у том случају, не треба се закључавати у заходу) или смо створени на неприхватљив начин.

Из тога произлази да је естетски идеал категоричке сагласности с постојањем свијет у коме се о говну не говори, у коме се сви држе као да оно не постоји. Тај естетски идеал назива се кич. У царству кича влада диктатура срца. Осјећај који кич изазива мора, наравно, бити такав да га може дијелити велики број људи. Зато се кич не може базирати на некој необичној ситуацији, већ само на основним сликама које су већ чврсто урезане у људску меморију: незахвална кћи, занемарени отац, дјеца која трче преко травњака, издаја домовине, сјећање на прву љубав. У царству тоталитарног кича сви одговори дани су унапред и искључују било какво питање. Из тога произилази да је стварни непријатељ тоталитарног кича човек који пита. Питање је као нож који засијеца платно насликане кулисе како бисмо завирили да видимо шта се крије иза ње. Само они који се боре против ткз. тоталитарног режима тешко се могу борити искључиво сумњама и запиткивањем. И њима су потребне њихове извесности и једноставне истине, истине разумљиве што већем броју људи и способне да изазову колективно проливање суза. Извор кича је категоричка сагласност с постојањем. Али шта је основа постојања? Бог? Човјек? Борба? Љубав? Мушкарац? Жена?

На то људи гледају различито и зато постоје и разне врсте кича – католички, протестантски, жидовски, комунистички, фашистички, демократски, феминистички, европски, амерички, национални, интернационални. Од времена Француске револуције једна половина Европе назива себе левицом, док је друга половина добила назив десница. Готово је немогуће дефинирати једне или друге према неким теоретским принципима које заговарају. У томе нема ничег чудног – политички покрети не почивају на рационалним становиштима, него на представама, сликама, ријечима, архетиповима, који заједно чине овај или онај политички кич. Диктатура пролетаријата или демократија? Одбацивање потрошачког друштва или повећање производње? Гиљотина или укидање смртне казне? То уопште није важно. Оно што човјека левице човјеком левице чини није ова или она теорија, већ његова способност да сваку теорију учини саставним делом кича званог Велики марш. Напријед...

Питања за дијалог: Шта Милан Кундера подразумева под идејом категоричке сагласности са постојањем? Шта је њен естетски идеал? Каква је веза између кича и политике? Зашто је човек који пита непријатељ кича?

(Задаци за ученике друге групе)

ПРИМЕР БР. 3: Кич-човек као турист

(Лудвиг Гиц, *Феноменологија кича*, Београд, 1990, стр. 127–128)

„Узмемо ли сада, као што смо то и у наслову најавили, за пример туристу, онда ово значи: стало нам је да покажемо које специфичне могућности за *кич-човека* (читај: кич-свест, или, мање срећно, кич-слој) призива и изазива туристички живот. Разуме се, овде се о *кич-човеку* говори као о специфичној човековој диспозицији која га чини спремним да производи кич или да ужива у њему. Ми овде свесно говоримо о могућностима *кич-човека*, јер туризам – примарно вредносно индиферентан – управо може изазивати и анти-кич реакције: доживљај странага (егзотизам) може, на пример, до те мере бити снажан да готово потпуно потисне код туриста ону латентну потребу за кичем (самозадовољство у свом приватном кругу, деминутивна осећања на домаћем огњишту, фамилијаризовање свега што се сретне и затекне до осећања унутрашње тоpline и угодности). Класичан пример за то: десентиментализујуће дејство Гетеовог првог путовања у Италију. Уопште узев, добро ћемо учинити ако модеран феномен туризма (као специфичан вид обликовања слободног времена за модерног човека, који свој одмор, своје ферије проводи на страни, углавном у маси себи сличних) јасно одвојимо од пријашњих опоравака (из здравствених разлога или у случају физичке инсуфицијенције), од образовних путовања (мање или више планских студијских путовања, с посебним програмом рада), као и од пустоловних путовања појединачна (кичерско уживање и пустоловина се искључују тек естетски, што ће рећи литерарни седимент може бити кичерски, посебно у 18. столећу, нпр. Робинзон и безбројни Дефоови епигони). Модерни туризам, као организовани масовни саобраћај (организовано је већ и слободно време, а исто тако и услови под којима се путује, боравишта с њиховим доживљајним могућностима итд.), нивелише и колективизује свест путника, редукујући готово системски ону већ поменућу могућност да се човек отргне кичерском доживљавању. Ако се позабавимо међународним рекламним проспектима, дакле понудом доживљаја, напосто ће се показати како се они управо и обраћају кич-човеку као туристу. Феноменолошки је занимљиво да ове рекламе претпостављају већ као датост извесну латентну повезаност између туризма и људске склоности ка кичу. На исти начин се и у самом одмаралишту, при припремању оних општих атмосферских као и посебно фактичких понуда, води рачуна – често уз велике економске издатке – о конзументу кича...”

Додатак примеру бр. 3 Земља Хомера и Одисеја

(Солун – Олимпска регија – Метеори – Атина – Сунион – Арголида – Олимпија – Делфи)

У сусрет легендарној Грчкој	1. дан: Смедерево – Солун – Олимпска регија
Састанак учесника путовања у 2.30 сати. Полазак аутобусом у 3.00. Краће успутне паузе ради одмора. Прелазак границе код Прешева и Богородице. Наставак путовања територијом Грчке. Долазак у Солун. По доласку панорамско разгледање града: Солунска лука, Аристотелов трг, Бела кула, споменик Александру Великом, сајамски комплекс, остаци Теодосијевих зидина, Галеријусов споменик, црква Панагиа Халкеон и Св. Димитрија – заштитника града. Посета српском војничком гробљу на Зејтинлику. Полазак за Олимпску регију. По доласку смештај у хотел. Ноћење.	
У висинама где влада дух Византије	2. дан: Олимпска регија – Метеори – Атина

<p>Доручак. У 08.00 сати одлазак према византијским манастирима Метеори. Вожња поред легендарног Олимпа, кроз долину Темби, поред Ларисе и Трикале до величанственог комплекса византијских манастира Метеори, саграђених на чудноватим стенама старим преко 60 милиона година. Посета једном од манастира. Краћа пауза у градићу Каламбака. Наставак путовања поред Кардице, Ламије и Термопила до Атине. По доласку смештај у хотел. Ноћење.</p>	
У граду непоновљиве античке лепоте	3. дан: Атина
<p>Доручак. Слободно пре подне. У 10.00 сати одлазак на панорамско разгледање града: градски тргови Омонија и синтагма, споменик Колокотронису, краљевска башта, парламент, кућа Хајнриха Шлимана, академија, Универзитет, библиотека, председничка палата, национална гарда – Евзони, стари стадион, Олимпион, Хадријанова тријумфална капија и др. Посета споменичком комплексу из <i>златној доба</i> Периклове Атине на Акрополису: Пропилеји, храм <i>Бескрилне победе</i>, Ерехтејон, Партенон и акропољски музеј. Наставак путовања до најјужније тачке Балканског полуострва, до рта Сунион. Разгледање остатака храма бога мора Посејдона. У повратку разгледање Глифаде. Повратак у хотел. Слободно вече. Ноћење.</p>	
У модерној медитеранској метрополи	4. дан: Атина
<p>Доручак. Слободан дан за индивидуална разгледања. Ноћење.</p>	
Тамо где престаје стварност, а почиње мит	5. дан: Атина – Епидаурус – Микена – Олимпија
<p>Доручак. У 8.00 сати одлазак према Арголеди (североисточни део Пелопонеза). Вожња поред легендарне Саламине, Елеусине и Мегаре до Коринтског канала. После краће паузе наставак путовања према Епидаурусу – светилишту бога Асклепија. Посета чувеном позоришту познатом по максималној акустици. Вожња поред Нафплиона и Тиринса до <i>златној бојајне</i> Хомерове и Шлиманове Микене. Разгледање Лављих врата, киклопских зидина, краљевског круга гробова, остатака Мегарона и Атрејеве ризнице – чуда технике 14. в. п. н. е. Одлазак преко планине Артемисион и аркадијске висоравни до Олимпије. Смештај у хотел. Ноћење.</p>	
Стазом првог олимпијског пламена до места где се прорицала судбина	6. дан: Олимпија – Патрас – Делфи
<p>Доручак. Разгледање светилишта свих олимпијских богова – античке Олимпије. Разгледање Зевсовог и Хериног храма, Филипиона, Фидијине радионице, Гимнастритиона, великог стадиона на коме су 776 г. п. н. е. почеле прве организоване олимпијске игре, места где се палио олимпијски пламен. Посета једном од највреднијих музеја Грчке у коме се налазе: Фидијине алатке, Зевс са малим Ганимедом, Хермес и Дионис – ремек дело чувеног Пракситела, Атина Ника и др. Одлазак према Патрасу – главном граду Пелопонеза, а потом прелазак Коринтског залива трајектом (вожња траје 25 минута). Наставак путовања легендарном Доридом поред Нафпактоса и Галаксидиона до планине Парнас и једног од најинтересантнијих локалитета Грчке – Делфа. Разгледање остатака <i>свештој пјуиша</i>, ризница, стене на којој је седела пророчица Питија, аполоновог храма, позоришта, стадиона и др. Посета музеју у коме се чувају покретни експонати са локалитета представљени кроз архајску, класичну и римску скулптуру. Смештај у хотел. Ноћење.</p>	
На крају путовања преко бојних поља ратничке Грчке	7. дан: Делфи – Смедерево
<p>Доручак. У 07.00 сати полазак за Смедерево. Вожња поред Ламије и Ларисе. Прелазак границе код Евзона и Табановаца. Наставак путовања територијом Србије. Краће успутне паузе ради одмора. Долазак у Смедерево после поноћи.</p>	

Питања за дијалог: Какве реакције може изазвати туризам? Да ли је туризам вредносно неутралан? Наведи кич и анти-кич реакције. На чему почива модерни туризам? Анализирај рекламни материјал туристичке агенције. (Задаци за ученике треће групе)

ПРИМЕР БР. 4: Текстови новокомпонованих песама (прикупили ученици четврте групе)

- Као дивљи пас без ланца,
као вино без пијанца,
без тебе сам ја
Идеш са мном на венчање,
све је ко из бајке.
Место бурме на руци ти
прстен моје мајке.
- Хајде, хајде срећо сада
раскопчај је док сам млада,
јер кад дођу дани стари
ко за блузу тада мари.
- Имам доказ да си био са мном,
Имам доказ за љубавни чин,
Имам доказ, носим га у себи,
Он се зове нерођени син.
- Шпијуни су међу нама,
Кваре нашу идеалну везу,
Ал нека их, нека буду
сада на опрезу јер
ми смо на потезу.
- Има, има стила,
ја се заљубила.
Мало коцка, мало пије
Засад најбољи је.
- Штикле на ноге, ноге у кола
И тетоважа на леђа гола.
Лудила пуно, мало срамоте,
Волим те, волим, слатки животе.
- Ако имаш петљу, ако имаш херца
Поклони ми бунду од нерца.
Ако имаш срца, ако имаш чуку
Дијамантски прстен стави ми на руку.
- Све је вашар у животу,
Прави вашар шарени.
Изокола, с брда, с дола,
Како ти се заломи.
- Мини, мини сукња,
Лепо ти стоји, носи је слатко.
Зима, лето, вруће, хладно,
Стоји ти максимално

ПРИМЕР БР. 5: Филмови на малом екрану

• **Девојка коју сам волео**

После много година, поново пред нашим гледалиштем култни филм Сиднија Полака „Девојка коју сам волео” са Барбаром Стрејсенд и Робертом Редфордом у главним улогама. У овом филму следимо једну невероватну и помало немогућу љубавну причу студентских дана. Сиромашна и ружњикава левичарка Кејт заљубљује се у прелепог, богатог и политички незаинтересованог Хабела. Љубав ће се догодити и трајати, али не вечно. Како и зашто, подсетићете се уз песму *The way we were* за коју су Алан и Мерилин Бергман, заједно са Марвином Хамлишом, добили *Оскара*, *Златни глобус* и *Греми*.

• **Рођаци**

Секретарица Марија удата је за продавца кола Тома. Учитељ плеса Лари ожењен је Тишом. Ларијев ујак жени се Маријином мајком. Том и Тиш упознају се на венчању и одлазе да се провозају његовим BMW-ом. У међувремену, Марија и Лари се срећу и откривају да се веома допадају једно другом.

Играју: Тед Денсон, Изабела Роселини, Шин Јанг, Лојд Брицис... Редитељ: Џоел Шумахер.

• **Мирис земље**

Лука се враћа из рата на спаљени кућни праг. Покушава да радом поново пробуди живот који протиче у свакодневним тегобама. Међутим, син бежи од куће и гине од удара грома, једина крава му утине, а ускоро му и жена умире од туге за сином. Он губи и вољу и снагу, одаје се пићу и физички пропада. Изненада долази накнада за страдања. Сретне девојку младу и пуну живота, доживљава са њом љубавни занос и поново добија сина. И кад све то постане пуно живота, а рад опет добије смисао, долази нови рат...

Играју: Неда Спасојевић, Казимир Боровец, Ана Красојевић, Фердинанд Војчик...

• **Зар није сјајна**

Каријера главне јунакиње креће низбрдо. У међувремену среће успешног промотера за којег се удаје. После неколико неуспелих покушаја да је пласира у медије, она долази на идеју да постане писац. До шездесетих година њене књиге нису имале никаквог успеха, а онда се десила сексуална револуција.

Играју: Бети Мидлер и Натан Лејн. Редитељ: Ендру Бергман.

• **Из садржаја часописа *Глорија* од 15. јануара 2015.**

Личности

Самјуел Џексон: „Не узимам ништа здраво за готово.”

Славни амерички глумац, без обзира на то што је дубоко зашао у седму деценију, не помишља на пензију и тврди да је рад за њега одмор, те паралелно снима по три филма.

Кира Најтли: „Нисам ледена краљица.”

Британска филмска звезда, која ће за неколико месеци први пут постати мама, поново је номинована за Оскара и супротно гласинама које је прате, за себе тврди да је веома емотивна особа.

Звонимир Ђукић Ђуле: „Магични урлик рокенрола”

Фронтмен рок бенда Ван Гог после 28 година каријере своју музичку причу и даље вози пуним гасом, што потврђује и актуелна турнеја „Лицем у лице”.

Бранка Станић: „Моја снага је у породици.”

Млада глумица, која успешно гради филмску и позоришну каријеру, ужива у одрастању једноипогодишњих близанаца и, захваљујући разумевању супруга, има мир у души ма какве улоге морала да одигра.

Горан Богдан: „Мачо нежног срца”

Познати хрватски глумац, кога филмска публика тренутно гледа у остварењу „Дечаци из улице Маркса и Енгелса”, верује само у љубав, разум и мирно решавање проблема, па за ликове негативаца мора да чепрка дубоко по души не би ли за њихове поступке нашао оправдање.

Вести

Џесика Частејн

Америчка глумица признала је у интервјуу за часопис „Телеграф” да је годинама слушала како није довољно лепа за одређену улогу.

Гордон Ремзи: Проблеми због таста

Славном кувару Гордону Ремзију британски суд у уторак је пресудио да је лично одговоран за годишњи најам од 640.000 фунти (840.000 евра) за ресторан у Лондону.

Џенифер Анистон: Достојанствено разочарана

Америчка глумица Џенифер Анистон (45) гостовала је у емисији популарне комичарке Елен Деџенерис, где је говорила како се осећа пошто није номинована за Оскара за улогу у филму „Торта”.

Југословенско драмско позориште: Ред за карте

Више стотина људи формирало је у уторак ујутру ред око Југословенског драмског позоришта како би купили улазнице за представе у фебруару које се продају по цени од 100 и 200 динара.

Остале рубрике: Стил, Фељтон, Дом, Путовања, Кухиња

Деца воле краља

Дванаести пут заредом краљевска породица, односно престолонаследник Александар Карађорђевић са супругом Катарином и краљевићем Филипом, прославила је Ускрс у Белом двору на Дедињу. Овај најрадоснији хришћански празник био је повод да на Велику суботу њихова краљевска височанства организују сада већ традиционалну прославу за више од хиљаду малишана без родитељског старања, децу избеглице, ромску децу, хендикепирану и децу ометену у развоју.

Изузетно лепо време, са пажњом срећен дворски парк и неконвенционална атмосфера, будући да на овај дан нико није много водио рачуна о протоколу, условили су да се малишани изузетно лепо проведу, а кад је дошло време да у трави и жбуњу дворског комплекса потраже пластична ускршња јаја са поклонима, чак ни обезбеђење није много водило рачуна о погаженој трави и цвећу. Атмосфера је била толико пријатна да је и говор његовог преосвештенства епископа шабачко-ваљевског господина Лаврентија о значају страсне седмице, смрти господњој и чуду васкрсења праћен са великом пажњом, што је иначе редак случај, посебно у ситуацији када је на окупу велики број деце. Да принцеза Катарина и њена фондација не организују овакве скупове позе ради, иако јој злонамерни посматрачи управо то приписују, ко је имао добро *уво* могао је да закључи на основу интерног разговора две службенице фондације. Наиме, видевши да су деца из једног од домова за напуштене малишане лоше обучена, врло брзо донеле су одлуку да им купе одећу.

Малишанима је друштво правио и најмлађи унук принцезе Катарине, Мајкл, који је за ову прилику са принцезином кћерком Алисон допутовао из Америке. И док су ове године, поред принцезине кћерке и унука, на двору били присутни и њен син Дејвид Ендрјус, али и отац и деведесетогодишња мајка Ана Батис, с друге стране, осим престолонаследника и његовог средњег сина, нико други од шире или уже породице Карађорђевић није се појавио. Остали смо ускраћени за податак да ли позив није био послат или на њега није било одговора.

(Свејџ, 9. маја 2014.)

• Натпис на надгробном споменику (На Старом смедеревском гробљу)

*Премда их ѿукле чемерне кише
Свирејих јади ко никој више
Пркосни земном болу и сѿраку
Ведри и храбри људи бејашу
Верни закону ѿрава човека*

Слободна духа, ѿраведна века
Часни у беди и бриѿа сиѿи
Беху и ѿакви ѿресѿаше биѿи
Смрѿи их ѿоѿуби ал реч им осѿа
Лейоѿом свеѿила исѿином ѿросѿа
Храбростѿ за живоѿи слободан сиѿеѿи
Све је шѿо ѿреба о ѿему реѿи.

• Пожелите среѿу, честитајте... у Полиѿици и Експресу³

Професорки Весни Јешић
Памѿиѿемо дане
из средње школе.
Беху мноѿо леѿи
ѿа се вечно воле.
Генераѿија маѿуранайѿа школске 1998/99. ѿод.
Економска школа Соѿоѿи

Среѿно криѿѿење
Пеѿѿу
жели ѿородиѿа
Миловановић

Гаѿију
Среѿан 1. роѿендан
желе
деда и баба Поѿе

Среѿан
ѿи роѿендан!
Крисѿина

Косѿи
Среѿно ѿуѿовање
жели Јована

Материјали за припрему часа

Наставни извори: Абрахам Мол – *Кич уметносѿи среѿе*; Лудвиг Гиц – *Феноменолоѿија кича*; Уѿбеник; Ревѿијална штампа

³ Политика, децембар 2014, приредили и прикупили ученици пете групе

3.5.5. Праћење и вредновање

Вредновање постигнућа ученика

Оствареност циљева и задатака часа вредноваћемо кроз дијалoшку и толерантну атмосферу која треба да влада на часу, бољу комуникацију између професора и ученика, као и између самих ученика, већу активност ученика на часу, задовољство ученика оваквим начином рада. Резултате рада ученика процењиваћемо кроз усмено испитивање, тестове знања, контролне вежбе, анализу рада, разговор.

Планирање даљих активности

Овакав начин рада је у потпуности примењив на готово све наставне јединице. Активне наставне методе требало би примењивати и у обради других наставних садржаја. Сви ученици су били укључени у активност на часу. Имали су прилику да искажу своје мишљење, да буду саслушани и уважени. Тешкоће сазнајне природе су постојале у разумевању антрополошких извора кича, неувиђању разлика између извора и узрока, па је наставник морао да појашњава ствари. Проблеми су настајали и у комуникацији, јер су ученици навикли да се обраћају наставнику, а не целом одељењу. Због тога је наставник морао више пута да их подсећа да се обраћају свима.

Коментари ученика

Евалуација часа обављена је након његовог завршетка, помоћу анкете. Ученици су добили задатак да одговоре на питање шта им се свидело на часу. Сви присутни су одговорили на постављено питање. Наводимо карактеристичне одговоре:

- „Допао ми се час у смислу једне својеврсне инвенције, јер је био динамичан и омогућио је потпуно и искуствено доживљавање и сагледавање саме тематике кроз конкретне примере.”
- „Допало ми се што није протекао устаљено, досадно! Из примера могли смо нешто да научимо и схватимо да је кич свакодневица нашег живота. Било је забавно, слатко смо се насмејали.”
- „Такве часове би требало чешће одржавати. Часови су били занимљиви, није било тешко одржати концентрацију, што је иначе чест проблем са многим другим часовима.”
- „Допало ми се што је свако могао да покаже како види кич, што је била жива атмосфера и што смо на један интересантан и спонтан начин увидели суштинску разлику између уметности и кича.”
- „На часовима није било класичног предавања. Омогућено нам је да и ми сами учествујемо и на тај начин смо без потешкоћа градиво усвојили.”
- „Кроз неку врсту игре сазнали смо основне карактеристике кича.”
- „Свидела ми се атмосфера и добро расположење које је владало на часу.”
- „Час је био интересантан, необичан и поучан.”
- „Ово је био један од најзанимљивијих часова Социологије, а и уопште најбољи час. На том часу су углавном сви говорили и била је јако динамична атмосфера.”
- „Било је заиста занимљиво слушати сва та мишљења и идеје о кичу. Све то нам је могло да на што забавнији начин схватимо шта је кич и да га у сваком наредном тренутку препознамо.”
- „Оно што је најбоље била је другачија атмосфера на часу, другачија форма уопште.”
- „Допала ми се расправа о различитим укусима, шта је кич, а шта није. Свако је могао да изложи своје мишљење.”
- „На часу је атмосфера била опуштена, комуникација је била успешно успостављена, није било затегнутости и досаде.”

Коментар наставника

Није било тешко мотивисати ученике за рад на часу, јер је тема била „животна”. Мишљења смо да су циљеви часа у потпуности остварени. Наставник је био у улози организатора и, кад је то било потребно, у улози медијатора, а ученици су били носиоци садржаја часа. Научене су лекције. Ученицима треба пружити много више могућности да буду активни у припреми часа, а и на самом часу. Треба им пружити прилику да међусобно размењују своја мишљења и полемишу са наставником. Они су жељни разговора и дискусионе атмосфере на часу. Треба износити што више практичних примера. Давати им мале истраживачке задатке који су у функцији наставне теме. Користити њихова сазнања из других предмета. Полазити од њиховог мисаоног и социјалног искуства у раду.

4. ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ НАСТАВЕ

Као основни организациони облици најчешће се помињу фронтални, индивидуални и групни рад. Поред њих, примењује се и рад у паровима и тимски рад.

4.1. ФРОНТАЛНИ РАД

Фронтални рад је колективни рад ученика под непосредном контролом наставника. **Наставник организује час тако да све активности оријентише према целом одељењу.** У фронталном облику рада сви ученици извршавају исте задатке, истим темпом, уче садржаје истог обима и степена сложености. Наставник је централни субјект наставе, а комуникација се одвија искључиво на релацији наставник – ученик, чак и када ученици међусобно одговарају једни другима, јер то чине посредством наставника. Сваки ученик у складу са властитим сазнајним могућностима разуме оно што наставник излаже; ток наставе је унапред детаљно испланиран помоћу питања која се ученицима постављају и њихових одговора, па настава често постаје монотона.

За овај облик наставе је, дакле, битно да сви ученици раде у исто време и на истом месту и на заједничком задатку.

Са становишта рационалности и ефикасности овај облик рада је веома продуктиван, јер омогућава наставнику да непосредно руководи целим одељењем. Под његовим директним утицајем ученици стичу одговарајућа сазнања. Он контролише како ученици прате наставу, одговарају на постављене задатке, да ли је и у којој мери заступљено критичко мишљење, како ученици прилазе решавању одређених проблема који им се постављају, да ли траже нека оригинална решења и сл.

С обзиром на чињеницу да наставник усмерава пажњу на цело одељење као целину, а не на поједине ученике, фронтални облик наставе има и бројних слабости. **Наставник не може да задовољи потребе и интересе свих ученика, будући да су они различитих способности.** Ученици поседују различите моћи сазнавања, не схватају истим темпом, имају различита предзнања. Пошто се обраћа целом одељењу, наставник има увек у виду просечног ученика. Зато се дешава да је ученицима који брже разумеју градиво досадно на часу, а они којима је потребно више времена за разумевање могу заостајати у усвајању градива.

Због тога се овакав облик наставе у свом чистом облику избегава, јер не доприноси остваривању савремених наставних циљева и задатака.

Следе **примери наставних јединица** које се могу реализовати оваквим обликом рада: *Метод социологије; Класе; Појам и функција идеологије; Млади у савременом друштву.*

ПРИМЕР 1:

Наставна тема: *Социолошки њрисџуџ друштву*; наставна јединица: *Метод социологије*; тип часа: обрада новог градива; циљ часа: упознати ученике са одликама социолошког метода; образовни задаци: ученици би требало да знају шта је метод, као и структуру и фазе истраживачког поступка; функционални задаци: извођење практичних социолошких истраживања у школи; васпитни задаци: самосталност у мишљењу и деловању и развој тимског духа; образовни исходи: ученици знају да објасне политичке, научне и економске услове настанка социологије и изложе њене битне идеје; облици рада: фронтални; наставне методе: метода рада с текстом, дијалoшка метода, предавање.

Литература и додатни материјал: В. Вулетић, *Социологија, уџбеник за 4. разред гимназије и 3. разред средњих стручних школа*, Издавачка кућа Klett, Београд, 2012.

- **Уводни део часа**

У уводном делу часа проблем методе можемо да актуелизујемо питањем да ли се о њему говори само у науци. Смишљају ли младићи како да на посебан начин приђу девојкама које им се свиђају или се то увек дешава спонтано? Ученици наводе своја искуства на основу којих указујемо да се метод као један одређени плански поступак за постизање неког циља широко користи у различитим областима живота. Шта је то што разликује научни метод од значења које та реч може да има у неким другим приликама?

- **Главни део часа**

У главном делу часа говоримо да научни метод не може бити произвољно одређен, да он увек зависи од конкретног предмета и циља истраживања. Свака наука има своје методе проучавања, а развијеније науке располажу посебним методама за решавање својих проблема. Тражимо од ученика да наведу како математичари решавају систем од две једначине са две непознате. Како археолози решавају да ли су делови нађене плаштенице заиста припадали Христу у тренутку његовог распећа?

Објашњавамо значење речи метод: реч је настала од грчке речи *methodos*, што значи пут, тражење. На шта се односи ово тражење? На одговарајући предмет. О предмету социологије је већ било речи у претходној лекцији. Свака друштвена појава потенцијално може бити предмет истраживања.

- **Питамо од чега зависи избор тема истраживања. Када се нека друштвена појава уочава као проблем? Каква је разлика између личног и друштвеног проблема? Формулиши неки друштвени проблем.**

Дискусија би требало да нас доведе до става да предмет истраживања зависи од интересовања самих истраживача и потреба друштва. Ако у једном друштву има милион незапослених, то је друштвени проблем, јер говори о структурним поремећајима у привреди. Ако је тај број симболичан, онда је то лични проблем људи који не раде. Теоријски је важно одредити каква је веза између незапослености и типа економског система у једној земљи. Свако истраживање започиње конкретизацијом проблема који треба развити.

- **Питамо да ли се на том путу увек креће од нуле. Зашто нам је потребно претходно знање о предмету истраживања?**

Зато што се наука развија као критичко преиспитивање постојећих сазнања, научник је у позицији ловца на грешке, па наводимо примере повезаности филозофских учења. Без претходног знања о ономе што истражујемо не бисмо могли да поставимо хипотезе.

Објашњавамо шта су хипотезе.

- **Питамо какав је њихов значај. Како разликовати научне од ненаучних хипотеза?**

Хипотезе усмеравају научна истраживања. Научне хипотезе су увек подложне провери, одбацују се чим наиђу на неку чињеницу која им противречи.

- **Питамо да ли је могуће да у оквиру истраживања анализирамо све релевантне податке који се односе на дату појаву. Шта је узорак? Када је он репрезентативан?**

Објашњавамо значај и врсте узорака.

Све ове радње означаваале су припремну фазу истраживања после које следи прикупљање података. У социологији постоје две основне технике за прикупљање података: посматрање и разговор.

- **Питамо шта разликује научно посматрање од свакодневног.**

Наводимо одлике и врсте научног посматрања.

- **Питамо шта је највећи недостатак посматрања.**

Пошто је оно пасивно, морамо да чекамо да се појава која нас интересује деси; не можемо да издвајамо онај аспект појаве који нас занима. Предмет посматрања не могу бити појаве које су се десиле.

- **Питамо ученике зашто то није могуће.**

Ученици знају да је примена експеримената у друштвеним наукама ограничена из етичких разлога, а да су историјске појаве неповратне. Зато се техника посматрања комбинује са техником разговора.

Објашњавамо технику разговора, врсте разговора, анкету и интервју, њихове предности и недостатке.

- **Питамо шта се ради са прикупљеним подацима. Шта значи сређивање података?**

Рангирање према врсти и разврставање према величини.

Поред класификације и мерења, наводимо и друге технике за сређивање података: статистичке методе, анализу садржаја, социометрију.

- **Питамо шта представља коначни циљ истраживања.**

Анализа сређених података и довођење у везу резултата истраживања са постојећим знањима.

- **Питамо која је то одлика науке.**

Ученици уочавају систематичност као научни идеал.

- **Питамо да ли је свака веза између појава корелација. Када су те везе само привидне?**

Како можемо бити сигурни да између две појаве постоји узрочни однос?

Да би се утврдио стварни узрок, социолози користе упоредну методу и методу мултиваријантне анализе. Објашњавамо логику доказивања и како се она користи у социологији.

- **Завршни део часа**

На крају часа ученици обнављају основне фазе истраживачког поступка. Подсећамо их да ће моћи и сами да организују одговарајуће социолошко истраживање у школи или да примене поједине истраживачке технике.

ПРИМЕР 2:

Наставна тема: *Друштвена структура и друштвене промене*; наставна јединица: *Класе*; тип часа; обрада новог градива; образовни задаци: ученици би требало да знају Марксово и Веберово тумачење класа; функционални задаци: примена знања о класама на анализу савремених друштвених неједнакости; васпитни задаци: развој културе мишљења; образовни исходи: ученици знају шта су класе и колико је актуелна класна подељеност друштва; облици рада: фронтални; наставне методе: дијалогска метода и предавање.

Литература и додатни материјал за наставнике: В. Вулетић, *Социологија, уџбеник за 4. разред гимназије и 3. разред средњих стручних школа*, Издавачка кућа *Klett*, Београд, 2012.

- **Уводни део часа**

Актуелизујемо наставну јединицу тако што тражимо од ученика да нам препричају филм „Титаник” (1997), који је више стотина милиона гледалаца широм света видело. У филму се говори о младом пару који се упознаје на прекоокеанском броду пре хаварије у којој је погинуло око 1600 људи. Главни глумци Леонардо ди Каприо и Кејт Винслет после тог филма постали су светске звезде.

- **Главни део часа**

У главном делу часа питамо да ли су уочили неку социолошки значајну димензију филма.

Ученици наводе масовну публику (глобални културни феномен), а публику су сачињавале све старосне групације (универзалност); у самом филму уочавају и неједнакости у

условима путовања – неки путници се налазе у посебним, луксузно опремљеним апартманима, а неки у заједничкој просторији у утроби брода у којој влада симпатични неред (три класе путника); ученици такође наводе љубав која се рађа између припадника различитих друштвених група.

- **Питамо шта нам говори та чињеница да се рађа љубав између припадника различитих класа.**

Да љубав не зна за границе, да класне баријере нису непремостиве.

Следи предавање: два најпознатија приступа изучавању класног феномена су Марксов и Веберов. За Маркса класе су тоталитарне друштвене творевине, најзначајније друштвене групе које у потпуности обликују живот појединаца. Од класне припадности зависи материјални положај, начин живота, мишљења. Односи између класа су непомирљиво супротстављени, а тај антагонизам произилази из експлоатације која може бити више или мање прикривена.

Извор класних супротности које су најзначајније друштвене супротности је у различитим власничким односима према средствима за производњу. Читава историја је историја класних борби, а врхунац достиже у капитализму, у којем постоје две основне класе.

- **Питамо које приговоре можемо упутити Марксовом схватању класа.**

Ученици истичу како је то поједностављено схватање, како су људи из различитих класа током историје и сарађивали, како се читава историја не може посматрати искључиво кроз класну призму, да у капитализму постоје групе чији положај није тако јасно класно дефинисан и сл. Помажемо им у уочавању недостатака Марксове анализе класа.

Прелазимо на предавање о Веберовом схватању класа: он је имао комплексније, вишедимензионално схватање друштва. Социјалне поделе нису само питање класа, већ зависе и од статуса и партија. Ова три елемента стратификације производе велики број различитих позиција у друштву. Класне поделе настају не само због власништва него и због економских разлика које немају везе са имовином. Тржишни положај утиче на велике разлике у приходима чак и када нема разлике у власништву. Комбинујући критеријуме власништва и тржишног положаја, Вебер је дошао до закључка да постоје четири основне класе које имају способност саморепродукције.

Упућујемо ученике и на новија схватања класа Марксових и Веберових настављача социолога, на Ерика Олина Рајта и Џона Голторпа.

- **Завршни део часа**

Понављамо Марксову и Веберову теорију класа.

ПРИМЕР 3:

Наставна тема: *Области друштвеног живота*; наставна јединица: *Појам и функције идеологије*; циљ часа: упознати ученике са одликама идеолошког начина мишљења; образовни задаци: ученици би требало да знају шта је идеологија и које су њене функције; функционални задаци: активирање пажње ученика и развој самосталности у мишљењу; васпитни задаци: љубав према истинитости; образовни исходи: ученици знају шта је идеологија и које су њене функције; облици рада: фронтални; наставне методе: дијалошка метода и предавање; наставна средства: наставни прилози, табла, креда.

Литература и додатни материјал: В. Вулетић, *Социологија, уџбеник за 4. разред гимназије и 3. разред средњих стручних школа*, Издавачка кућа Klett, Београд, 2012.

- **Уводни део часа**

Актуелизација: на час доносимо велику, по могућству урамљену слику Јосипа Броза Тита. Показујемо ђацима и питамо ко је на слици. Ко је био Тито?

Ученици одговарају тако да су разлике у њиховим ставовима очигледне: једни истичу сигурност, мир, благостање које је владало за време Тита, други кажу да је он био диктатор који је владао силом, трећи наводе да је био крвник српског народа, четврти наводе његов међународни углед (цео свет му је дошао на сахрану) и сл.

- **Питамо да ли су одувек мишљења о његовој личности била подељена. Рецимо, у оно време када је његова слика стајала не само у овој учионици него у свим учионицама, школама широм бивше СФРЈ, државним установама. Зашто сада не стоји? Шта се то променило? Да ли се Јосип Броз променио? Или се променио однос друштва према њему?**

Ученици су уочили идеолошку димензију Титове личности.

- **Главни део часа**

Предавање: објашњавамо изворно значење речи идеологија, када је настала, шта је она значила у то време, како је пала у заборав све док је Маркс није реafirмисао у сасвим другачијем значењу.

Читамо сасвим кратак одломак из Марксових *Раних радова* о идеологији као облику искривљене свести друштва о себи самом, а онда питамо ученике чије су мисли владајуће у једном друштву.

Ученици лако уочавају да су то мисли владајуће класе, да је Маркс везивао идеологију искључиво за поглед на свет владајуће класе и да је због тога идеологија лажна, искривљена свест друштва о себи самом. Радницима када дођу на власт неће бити потребна идеологија, јер против себе неће имати другу класу. Биће им потребна интелигенција коју ће радничка класа сама из себе створити и коју је један марксиста по имену Грамши назвао органском интелигенцијом. Она помаже пролетаријату да успостави сопствену културну хегемонију.

Наводимо парадоксалну судбину Марксовог учења које се и само претворило у идеологију у социјалистичким земљама и тиме попримило оне одлике које је Маркс критиковао.

Исписујемо одлике идеологије по Марксу на табли.

- **Питамо да ли има нечег идеолошког у подстицању масовне потрошње преко медија. Да ли је идеолошка ствар када се у реклами каже да, ако сте успешан човек, треба да носите кошуљу те и те марке, возите одговарајући аутомобил...?**

Истичемо схватање идеологије Херберта Маркуzea, који је идеологију везивао за развијено друштво, сматрајући да је њена основна функција производња лажних потреба.

- **Питамо које су потребе лажне, а које истинске.**

Тражимо од ученика да образложе своје одговоре.

Наводимо Манхајмово гледиште по коме је идеологија карактеристична за оне групе које теже очувању постојећег поретка, а утопија је мишљење оних групација које се залажу за друштвену промену.

Враћамо се на слику Јосипа Броза и питамо зашто сада на зиду не стоји слика актуелног председника наше државе.

Ученици увиђају да социјалистичке идеологије, чији је један од симбола био управо Тито, имају тоталитарне претензије којима се успоставља обавезни друштвени оквир за тумачење било ког друштвеног питања. Савремена друштва, па и наше друштво, почивају на либералним и демократским идејама, које у први план истичу вредност слободе.

Либерална традиција (Карл Попер, Хана Арент) под идеологијом подразумева само оне идеје које искључиво себи приписују истинитост.

Указујемо и на схватање идеологије у конзервативном мишљењу по коме је идеологија у основи поједностављење сложене стварности и да политика треба да се води на основу реалних услова, а не према унапред зацртаним идеолошким програмима.

На основу изложеног, заједно са ученицима формулишемо функције идеологије и исписујемо их на табли.

• Завршни део часа

У завршном делу часа истичемо да постоје различите идеологије и наводимо које су то идеологије, с тим што напомињемо да ће о њима учити из предмета Устав и права грађана.

За следећи час обнављања упућујемо ученике на питања за проверу знања која су дата у уџбенику на одговарајућој страници.

ПРИМЕР 4:

Наставна тема: *Појаве и проблеми савременог друштва*; наставна јединица: *Млади у савременом друштву*; циљ часа: објаснити ученицима у чему је специфичност положаја младих у друштву; образовни задаци: ученици би требало да знају шта се подразумева под категоријом младих и које промене ова популација доживљава; функционални задаци: развој активистичког духа; васпитни задаци: развој оптимистичког погледа на свет; образовни исходи: ученици знају одлике младих као друштвене категорије; облици рада: фронтални; наставне методе: дијалогска метода, разговор и излагање ученика.

Литература и додатни материјал: В. Вулетић, *Социологија, уџбеник за 4. разред гимназије и 3. разред средњих стручних школа*, Издавачка кућа, Klett, Београд, 2012.

• Уводни део часа

Најважнија питања којима се бави социологија када је реч о младима су: социјални положај младих, проблем идентитета, девијантна понашања, бунт младих, активизам младих.

Актуелизација: подсећамо ученике да се приближава крај школске године и полагање матурског испита. О садржају и начину полагања тзв. испита зрелости сигурно су обавештени од одељенског старешине.

• Питамо шта означава сама реч *матура*. Шта добијају по завршетку матурског испита? Да ли симболичним стицањем зрелости стичу и реалну, стварну самосталност? Зашто не?

• Главни део часа

Објашњавамо појам младости и како се младост као друштвена категорија појављује тек у модерној епохи.

Осамостаљивање је значило сељење из родитељског дома, оснивање сопствене породице, а услов за то је био завршетак школовања и добијање сталног посла (стандардна биографија).

Тражимо од њих да стандардну биографију представе на примеру својих родитеља (школовање, војска, посао, женидба, добијање стана, деца...).

• Питамо зашто данас таква животна путања више није могућа. Шта се то променило? Које промене доживљава младост последњих деценија у односу на модерну епоху?

Школовање је продужено, а економски проблеми, промене на тржишту рада, индивидуализација и људска борба за продужењем младости учинили су да то животно доба више не траје неколико година као раније.

Наводимо три значајне промене (продужење младости, дестандардизација, реверзибилност) које је младост доживела у савременом друштву. Наглашавамо да то важи за развијена западна друштва, а да су у другим културама модели одрастања различити.

• Питамо у чему је противречност друштвеног положаја младих.

У младости друштвена личност није још оформљена, а прихваћене улоге још нису, како би Едгар Морен рекао, очврсле у маске на лицу. Млади људи траже сами себе и своје место у друштву. Аутентичност доживљају као ослобађање од друштвених принуда различите врсте, а друштвену интеграцију као негирање сопствене индивидуалности. Лепо је

зарађивати, имати довољно новца, што нам доноси занимање, каријера, али тиме долазимо у опасност да потонемо у колотечину свакодневице. Између ове две крајности, афирмације и побуне, одвија се живот младих.

- **Питамо да ли су млади јединствена категорија.**

Ученици уочавају различите поткатегорије које се разликују по својим стиливима понашања, одевања или по музици коју слушају.

Објашњавамо поткултуру и њен однос према званичној култури и облике које она може да поприма.

- **Питамо који су то облици понашања младих који имају негативне, контракултурне карактеристике.**

Ученици наводе употребу дроге, алкохола, цигарета, насиље међу младима, крађу и сл. То девијантно понашање младих доводимо у везу са њиховим економским статусом, незапосленост; такво понашање илуструјемо статистичким подацима о положају младих у нашем друштву.

- **Питамо да ли је масовни одлазак младих у иностранство нормалан и пожељан друштвени процес. Да ли је то проблем само тих младих људи или друштвени проблем? Какве то друштвене последице има?**

Друштво је улагало у њихово школовање, а они своју стручност исказују на другом месту, смањује се биолошки потенцијал друштва; то доводимо у везу са демографским кретањима и тиме да нација све више стари и сл.

- **Питамо у каквој су вези незавидан економски статус младих и њихова политичка незаинтересованост. У чему се огледа политичка апатија младих? Да ли је то правилно?**

Тражимо од ученика да наведу примере из новије политичке историје када су млади били покретачи друштвених промена (нпр. студентски немири 1968, студентски протести деведесетих година, немири пред изборе 2001; говорило се да родитељи треба да питају своју децу за кога треба да гласају).

Ученике подсећамо на историју, на то да је некада младост била носилац позитивних друштвених промена и на то да се често рестаурација старих вредности вршила у знаку старости (није правило).

- **Завршни део часа**

Истичемо да млади нису проблем, како се често представља у друштву, да су њихови проблеми друштвени проблеми и да од решавања тих проблема зависи и напредак друштва.

4.2. ИНДИВИДУАЛНИ РАД

За разлику од фронталне наставе где сви раде исто у исто време, индивидуална настава представља такав облик рада са ученицима у којем сваки ученик самостално решава задатак или проблем који је дат од стране наставника. Ови проблеми могу бити прилагођени сваком ученику појединачно и онда говоримо о индивидуализованом облику наставе.

Индивидуални рад се може практиковати у свим типовима часова, као и у самом одељењу (у комбинацији са фронталним и групним), али и ван школе. Сматра се да савремена настава не може да се одвија без индивидуалног рада и зато овај облик наставе заузима посебно место у структури и организацији наставе. Значај се огледа, пре свега, у томе што индивидуални рад уважава различите способности сваког ученика и брзину којом напредује у схватању датог предмета. Пошто претпоставља самосталност у раду, индивидуална настава подстиче и мотивацију ученика да задате проблеме решава на најбољи

могући начин. Наставник има увид у оно што сваки ученик ради и на тај начин може објективније да сагледа његово знање и одмери оцену. Индивидуална настава представља основу за све остале облике рада, а поготово за групни облик наставе. У оквиру индивидуалне наставе ученик може да испољи своју креативност, оригиналност, да истражује нове начине решавања неког проблема, да сам ствара проблемске ситуације, открива нове углове посматрања неке друштвене појаве, да користи различите изворе сазнавања.

Креативност ученика у оквиру овог облика рада може се испољити у следећим областима: домаћи задаци (где могу исказати мишљење о некој друштвеној појави, указати на неки друштвени проблем и његове различите аспекте, упоредити две друштвене појаве и утврдити њихове сличности и разлике и сл.), самостално посматрање одређене друштвене појаве, организација разговора или интервјуа са стручњаком из области која је повезана са наставним садржајима Социологије, проналажење занимљивих података на одговарајућим сајтовима о градиву које се обрађује, класификација тих података, обрада, анализа и презентовање у одређеној форми, читање изворног социолошког дела и изношење критичког мишљења о њему, израда табела и графикана који илуструју социолошке процесе и појаве, откривање нових погледа на материју која се изучава, постављање проблемске ситуације у одељењу, указивање на другачије могућности решавања неког проблема, коришћење додатне литературе, повезивање градива Социологије са градивом сродних предмета на оригиналан начин, писање социолошких есеја о неким друштвеним проблемима. Ученике треба стално подстицати да у наставни процес уносе нешто ново, оригинално, без обзира на значај који та новина може имати у датој ситуацији. Битно је стварање дискусионе атмосфере на часовима социологије и то да ученици буду мотивисани да на креативан начин прилазе актуелним наставним садржајима.

Као и други облици наставе, и овај има одређене недостатке: захтева доста времена и може бити препрека развоју тимског духа у раду, пошто свако ради за себе и сл.

Зато индивидуални рад треба комбиновати са другим наставним облицима и код ученика стално подстицати свест да је његов индивидуални рад значајан и за колектив, а не само за њега као појединца.

Овде су дати примери четири наставне јединице у којима је индивидуални рад комбинован са другим облицима рада: *Социолошки ѝрисѝуѝ друшѝву*; *Друшѝвене їруѝе*; *Појам и елементи релиѝје*; *Проблеми савременої друшѝва*.

ПРИМЕР 1:

Наставна тема: *Социолошки ѝрисѝуѝ друшѝву*; наставна јединица: *Насѝанак и развој социологије*; тип часа: обрада новог градива; циљ часа: упознавање са условима настанка и развоја социологије; образовни задаци: зашто је социологија настала тек у 19. веку и које битне идеје су је обележиле; васпитни задаци: развој критичке свести; образовни исходи: ученици знају да изложе научне, политичке и економске услове настанка социологије и битне идеје њених оснивача; облици рада: индивидуални, фронтални; наставне методе: метода рада с текстом, излагања ученика, дијалоска метода и предавање.

Литература и додатни материјал: В. Вулетић, *Социологија, уѝбеник за 4. разред їмназије и 3. разред средњих сѝручних школа*, Издавачка кућа Klett, Београд, 2012; Платон, *Држава*, БИГЗ, стр. 259–262.

Напомена: од ученика смо затражили да обнове своја знања из Историје (о првој индустријској револуцији, политичким револуцијама), из Српског језика (о хуманизму и ренесанси), Филозофије (о научним открићима на прагу новог века).

• Уводни део часа

Подсећамо ученике да је социологија млада научна дисциплина настала тек у 19. веку, али да су њени корени веома дубоки. Њени очеви-оснивачи били су Огист Конт, Карл Маркс, Емил Диркем и Макс Вебер, а као своје поштоване претече баштини истичу се велики грчки мислиоци попут Платона и Аристотела. Они су и данас незаобилазни у решавању основних социолошких проблема.

• Главни део часа

Дајемо ученицима фотокопираних страница из Платоновог дела *Држава*, на којима се налази чувена метафора о људима окованим у пећини. Тражимо од њих да у писаном облику одговоре на следећа питања која имају оријентациони карактер:

- **Питања:** Замислите да сте се нашли у улози људи који су оковани у пећини и да сте успели некако да се ослободите и изађете на светлост дана. Шта ћете урадити? Да ли ћете остати „напољу” и оставити своје бивше сапатнике у пећини? Можда одлучите да се ипак вратите тамо где сте били? Ако се определите за ову другу варијанту, како ћете се даље понашати? Да ли ћете се правити „људи” и ћутати као да ништа нисте видели или ћете само обавестити другове какав је свет ван зидова пећине? Није ли решење можда у наговору да и они крену вашим стопама или чак у насилном ослобађању од окова, имајући у виду захвалност коју ће вам они дати када постану свесни добра које сте им учинили? За коју сте се варијанту одлучили?

Пошто смо им дали довољно времена да одговоре на питања, ученици излажу одговоре, развија се дискусија, мишљења су супротстављена... На основу њихових ставова искристалисаће се могући однос социологије према друштвеном ангажману.

Истичемо да су једни од социологије очекивали да буде чувар постојећег поретка (Конт, позитивисти), други да буде мисаона подлога за извођење револуције (Маркс), а трећи да буде вредносно неутрална наука која друштво жели објаснити помоћу његовог рационалног разумевања (Вебер).

Следи предавање о оснивачима социологије као модерне науке и о њиховим темељним идејама које не престају да делују све до наших дана. У дијалогу са њима долазимо до друштвених услова у којима су те идеје настајале.

Тражимо од ученика да на основу изложеног градива укажу на сличности и разлике у идејама великих мислалаца, као и о томе које су идеје преживеле, а које су још увек актуелне.

- **Питамо их шта мисле како би се Конт, Диркем, Маркс и Вебер понашали да се нађу на месту оних људи окованих у пећини.**

• Завршни део часа

Закључујемо да се целокупни развој социологије одвијао у мисаоном оквиру који је дат идејама и наслеђем оснивача социологије и да се социологија најплодније развијала када је била ослобођена идеолошких утицаја. Напомињемо да ћемо се на следећем часу позабавити најзначајнијим социолошким теоријама.

ПРИМЕР 2:

Наставна тема: *Друштвена структура и друштвене промене*; наставна јединица: *Друштвене групе*; тип часа: обрада новог градива; циљ часа: упознати ученике са појмом друштвених група; образовни задаци: ученици би требало да знају шта су друштвене групе, њихова главна обележја и поделе; функционални задаци: преиспитивање квалитета односа унутар група које представљају оквир њиховог живота; васпитни задаци: развој свести о значају

личног и друштвеног идентитета; образовни исходи: ученици знају шта су друштвене групе и знају да наброје и изврше поделу група; облици рада: индивидуални, фронтални; наставне методе: излагање ученика, дијалoшка метода и предавање.

Литература и додатни материјал: В. Вулетић, *Социологија, уџбеник за 4. разред гимназије и 3. разред средњих стручних школа*, Издавачка кућа Klett, Београд, 2012.

• Уводни део часа

Упознајемо ученике са чињеницом да је Фејсбук убедљиво највећа друштвена мрежа која сваким даном напредује и на прагу је достизања 600 милиона чланова. Србија је држава са скоро највећим бројем чланова ове мреже у Европи; имамо их више од три милиона. Истраживања показују да све већи број људи јавно признаје да, чим се пробуди, иде на Фејсбук својих пријатеља да види шта су поставили.

• Главни део часа

• Питања (у писаном облику одговорити): Имате ли фејсбук? Шта објављујете на њему? Колики је круг ваших пријатеља? Како их бирате? Колико често комуницирате на фејсу? О чему? Познајете ли и лично све своје пријатеље и сл.?

После излагања ученика, дискусија би требало да доведе до закључка да модерна средства комуникације, попут интернет мрежа, имају многобројно чланство, да је размена информација обимна, али не и продубљена, а чланство шароликог састава без осећаја припадности, да се може ући и изаћи по слободном избору...

• Питамо по којим све основама се људи могу удруживати.

Ученици наводе заједничка интересовања, симпатије, склоности, порекло, положај, љубав.

• Питамо можемо ли замислити човека који не би био члан ниједне друштвене групе.

Ученици наводе да је то тешко, да је човек друштвено биће, да се само у друштву може и осамити.

Следи предавање о друштвеним групама, осећају припадности (идентитету), њиховом значају за друштво и појединца.

Одлике друштвених група исписујемо на табли.

• Питамо која је друштвена група основна.

Ученици наводе да је то у сваком случају породица и наводе разлоге.

На основу тога правимо разлику између примарних и секундарних друштвених група и изводимо њихове особености, које такође исписујемо на табли.

Указујемо на значај Фердинанда Тениса за изучавање друштвених група и његово разликовање природне заједнице од вештачког друштва.

• Питамо у којим облицима повезивања људи данас препознајемо заједницу.

Ученици наводе породицу, село, мања насеља.

• Питамо зашто се такви облици нису одржали на глобалном нивоу.

Покушавамо да проблематизујемо традиционалне оквире живота који, с једне стране, пружају идиличну слику (устаљен живот, сви се познају међусобно, нема отуђења, већ осећаја припадности), а с друге стране, такви колективни обрасци живљења постају препрека друштвеном развоју и напретку.

После дискусије закључујемо да се заједница конституише кроз крвно сродство; највиши облик заједнице је народ, а друштво се уобличава кроз друштвену диференцијацију развојем индустрије трговине, науке, а највиши институционализовани облик је држава. Услов постојања модерног друштва је слободни, обичајима и крвним везама, неспутани појединац. Указујемо да је под Марксовим утицајем Тенис имао критички став према капитализму и грађанском друштву уопште.

• Завршни део часа

Рекапитулирамо појам друштвених група, врсте и главне одлике и упућујемо ученике да направе анализу квалитета својих друштвених веза. За наредни час обнављања упућујемо ученике на питања која су дата у уџбенику на одговарајућим страницама.

ПРИМЕР 3:

Наставна тема: *Облас̄ти друштвеної живоїти*; наставна јединица: *Појам и елементи религије*; тип часа: обрада новог градива; циљ часа: упознавање ученика са феноменом религије; образовни задаци: ученици би требало да знају шта је религија, из којих се елемената састоји и какву улогу врши у друштву; образовни исходи: ученици знају шта је религија и које су њене одлике и функције; облици рада: индивидуални, фронтални; наставне методе: рад с текстом, дијалошка метода и предавање.

Литература и додатни материјал: В. Вулетић, *Социологија, уџбеник за 4. разред гимназије и 3. разред средњих стручних школа*, Издавачка кућа Klett, Београд, 2012; Иво Андрић, *Свеске*, Просвета, Београд, 1982.

Напомена: уколико се час изводи у цркви, онда се ученици припремају за обраду наставне јединице код куће.

• Уводни део часа

Ради увида у присутност религијског феномена у животу појединца и друштва, користимо се примерима неке од граничних ситуација које можемо наћи у литератури. Ученицима су подељени фотокопирани записи из Андрићевих *Свезака*, у којима се јасно сагледава човек однос према смрти. Они треба да прочитају ова два кратка одломка и забележе своје одговоре.

• Главни део часа

• Питања: У каквој атмосфери сељак из ваљевског краја прима људе? Како одговара на њихово питање: „Како си?” Шта значи „заокружујем”? На који начин његов рођени брат, професор универзитета, заокружује свој живот? На чему је засновано његово схватање вредности живота, оцена људи, света? Поседују ли сви људи свест о сопственом крају? Можемо ли бити равнодушни? А остала жива бића? Имају ли она свест о сопственој коначности?

Разговор. Из разумевања тих питања произилази да је човек специфично биће у коме је присутно интересовање за почетак, за пут који треба да прође, за крај који је неминован. Интересовање може да нас задовољи у науци, филозофији, уметности и религији.

Тумачимо изворно значење речи *религија* и указујемо на елементе који чине религију.

• Питамо шта је карактеристика религијског дискурса.

Уочавамо разлике у односу на науку и филозофију.

• Питамо може ли се најдубље религиозно искуство пренети као научно или филозофско сазнање.

Религијско искуство представља лични доживљај света.

• Питамо може ли исправно извођење ритуала да се наметне и постане важније од разумевања његовог значења. У шта се онда претвара религија?

Наводимо облике и распрострањеност религијских заједница и њихов утицај на друштвени живот, што је предмет социологије религије.

Истичемо врсте религијских организација и њихове карактеристике.

Указујемо како се у савременом друштву положај религије односи на процес секуларизације и на његове противречне аспекте и последице.

• Завршни део часа

Упућујемо ученике да истраже које све религијске заједнице постоје у њиховом месту и да, у зависности од њиховог интересовања, поразговарају са представницима тих заједница.

ПРИМЕР 4:

Наставна тема: *Појаве и проблеми савременог друштва*; наставна јединица: *Проблеми савременог друштва*; тип часа: обрада новог градива; циљ часа: упознати ученике са основним проблемима савременог друштва; образовни задаци: ученици би требало да имају увид у структурне противречности савременог друштва; функционални задаци: примена ученичког искуства, сазнајног и социјалног, на анализу проблема савременог друштва; васпитни задаци: развој критичког мишљења; образовни исходи: ученици знају основне проблеме савременог друштва; облици рада: индивидуални, фронтални; наставне методе: дијалогска метода, предавање, излагање ученика.

Литература и додатни материјал: В. Вулетић, *Социологија, уџбеник за 4. разред гимназије и 3. разред средњих стручних школа*, Издавачка кућа Klett, Београд, 2012.

• Уводни део часа

Проблеми савременог друштва као што су социјално-патолошке појаве, попут алкохолизма, криминала, наркоманије, малолетничке делинквенције, еколошких проблема, проблема друштвене конструкције простора, предвиђени су у оквиру четврте наставне теме. Реализацијом коју смо планирали поменути теме биће истакнуте у међусобној повезаности и са становишта могућих решења.

Упознајемо ученике са чињеницом да започињемо нову наставну тему коју ћемо обрадити уз њихово пуно учешће. У реализацији ове теме ослањаћемо се на све оно што су до сада научили из нашег предмета: искуства која имају, сазнања која су стекли или стичу преко других извора и сл.

• Главни део часа

• **Питања:** Који су проблеми савременог друштва који доводе у питање опстанак човека на планети Земљи? Који су проблеми који настају на тлу различитих видова конфликта који имају штетне последице по заједницу и читав људски род? Који проблеми притискају појединце и њихов начин живота у градовима? Који проблеми настају на основу система вредности и идеја које се намећу као универзалне?

Сваки ученик је дужан да изнесе најмање један проблем који сматра важним, да то поткрепи одговарајућим аргументима, илуструје бројкама, увери друге да је то заиста проблем. Пошто су имали довољно времена да самостално одговоре на постављена питања, следи дискусија на нивоу одељења. Коментаришу се изнети проблеми, изражава слагање или неслагање, допуњује, коригује.

На табли исписујемо назначене проблеме. Водимо рачуна да се изнесу проблеми из свих области живота. У току рада интервенишемо само онда када је то неопходно. Помажемо ученицима да јасно артикулишу проблеме које износе и уоче њихове могуће узроке и последице.

Ученици као проблеме савременог друштва наводе: ратове, економску кризу, глобално загревање, нестанак шума и појединих животињских врста, загађење човекове околине, разлике између богатих и сиромашних, глад у свету, сиромаштво, незапосленост, грађанске сукобе, етничке сукобе, расизам, национализам, дискриминацију, алкохолизам, наркоманију, зависност од интернета, проституцију и сл.

Ученицима предлагемо да заједно класификујемо те проблеме по договореним критеријумима; можемо их поделити по подручјима испољавања (економски, политички, еколошки, културни, социјални, образовни и сл.) или по редоследу важности, почев од оних који угрожавају опстанак човечанства све до оних који се тичу појединачности. Проблеми су међусобно повезани, тако да то није једноставно учинити, али, прегледности ради, одлучујемо се за неку од варијанти коју су ученици предложили.

• Завршни део часа

Читамо све назначене проблеме и дајемо задатак ученицима да за следећи час предложе могућа решења тих проблема. То треба да учине у писаном облику, а рад може имати различите форме, с тим што треба да воде рачуна да се предлози односе на више заједничких проблема, односно група проблема.

4.3. ГРУПНИ РАД

Групни рад се може користити у свим типовима наставних часова: приликом обраде нове наставне јединице, утврђивања градива, проверавања, примене. Групе броје најмање три, а највише шест ученика. Приликом поделе ученика водимо рачуна да групе буду уједначеног састава, како се поједине не би посебно издвајале својим квалитетима, поштујући при томе и жеље ученика и њихове афинитете за међусобном сарадњом. За групни рад се одлучујемо у оним наставним ситуацијама када сматрамо да ће се нека наставна јединица успешније обрадити применом оваквог облика рада, водећи рачуна о циљу и задацима наставне јединице, могућностима ученика и наставним средствима која су нам доступна. Одељење се, ради заједничког решавања неког проблема, прикупљања података које треба средити и анализирати, дели у групе на часу или ван часа. Процес групног рада обично се одвија у три фазе: 1. давање задатка од стране наставника који мора бити прецизан и јасан; 2. рад групе у оквиру времена које је предвиђено и довољно да група реши тај задатак; 3. реферисање целом одељењу о томе до каквих су закључака чланови групе дошли.

Основни метод рада у оваквом облику наставе је дијалог између ученика, а наставник се укључује само када је то заиста неопходно (када поставља питања, кратка излагања) и, евентуално, на крају часа, када се врши рекапитулација. Ученици могу да обрађују исти проблем у оквиру групе (монолитне групе), а могу им се задати различити задаци који сачињавају једну логички повезану целину (диференциране групе). Добро је да свака група има свог координатора који руководи радом групе, дели улоге појединим ученицима, обраћа се за помоћ наставнику у случају потребе и сл. Као што и групе треба да буду променљивог састава, тако би требало мењати и ученика који усклађује њен рад, како би се већина ученика опробала у тој улози.

Оваквим обликом рада могу се обрадити готово све наставне јединице треће и четврте наставне теме, у оквиру друге наставне теме *Бирократија, Друштво и ситановништво*, у оквиру прве *Појам социологије, Настајак и развој социологије* и сл.

Групни рад има бројне предности у односу на остале наставне облике: развија се самосталност ученика, подстиче тимски дух, знање се усваја на активан начин, ученици се стављају у ситуацију да међусобно полемишу, али и да се допуњују и помажу једни другима у решавању проблема. Уочавају се различите могућности решавања проблема, што подстиче интелектуални развој. Час постаје динамичан и занимљив свим ученицима, јер њихова активност долази до пуног изражаја.

Овакав облик рада може имати и одређене недостатке: неки ученици се често „шверцују” унутар групе, ослањајући се на рад способнијих ученика, а понекад се јавља и егоизам у

раду појединих чланова групе који хоће по сваку цену да доминирају и дају печат раду групе, нездрави такмичарски дух, па и неки облици агресивности и напуштања групе. Међутим, брижљивом припремом групног рада и посредовањем наставника, овакви нежељени ефекти могу се, ако не у потпуности избећи, а оно свести на најмању могућу меру.

Групним обликом рада могу се обрадити, као што је већ речено, многе наставне јединице, а овде се предлажу следеће: *Шта је социологија?, Друштво и становништво, Политичке странке, Еколошки проблеми савременог друштва.*

ПРИМЕР 1:

Наставна тема: *Социолошки њрисџуи друшџву*; наставна јединица: *Шта је социологија?*; тип часа: обрада новог градива; циљ часа: упознавање ученика са појмом социологије, принципима научног сазнања и различитим приступима друштвеној стварности; образовни задаци: ученици би требало да разумеју шта је социологија, као и њен однос према другим друштвеним наукама, разлике у приступу друштву и основне принципе научног сазнања; функционални задатак: разликовање научног од ненаучног приступа стварности; васпитни задатак: развој осетљивости у односу на друштвене појаве; образовни исходи: ученици знају да објасне шта је социологија и какав је њен значај у оквиру система друштвених наука, дефинишу научни приступ стварности; облици рада: групни, фронтални; наставне методе: дијалoшка метода и предавање.

Литература и додатни материјал: В. Вулетић, *Социологија, уџбеник за 4. разред ѓмназије и 3. разред средњих сџручних школа*, Издавачка кућа Klett, Београд, 2012.

• Уводни део часа

У уводном делу часа упознајемо ученике са етимологијом речи *социологија*, указујемо на сложеност појма *друшџва* и вишезначност појма *лојоса*, а затим тражимо да нам наведу и друге науке које се баве друштвеним појавама. Њихове одговоре исписујемо на табли. Потом ученике делимо у пет група и свака група добија задатак да заступа став једне од друштвених наука у односу на једну конкретну појаву коју им задајемо за проучавање. Реч је о изградњи рафинерије у једном нашем граду. Како ће се ове друштвене науке односити према тој појави?

• Главни део часа

Следи самостални рад у оквиру групе. Наставник дискретно обилази групе да провери да ли постоје неки проблеми у раду. Иако ученици нису имали све набројане друштвене науке у оквиру предметне наставе, искуство говори да могу веома успешно да одговоре задатку. Пошто смо им дали довољно времена да анализирају изградњу рафинерије са становишта различитих друштвених наука, позивамо координаторе у раду група да изнесу мишљења до којих су дошли. „Економисти” истичу трошкове производње, сировине, поделу рада, продуктивност. „Правници” говоре о уговорима, процедурама, правним нормама којима се инвеститори, финансијери, градске власти обезбеђују од евентуалних „недоследности” у спровођењу пројекта. „Историчари” се позивају на прошлост, развој индустрије на том подручју, континуитет производње. „Политиколози” посматрају ствари са становишта власти, односа моћи, ко уопште доноси такве одлуке, у чије име, ко их је овластио. „Социолози” уочавају деловање технологије на друштво и друштвени живот који се под њеним утицајем мења.

• **Постављамо питања (једно по једно) целом одељењу: Може ли социологија да одговори на питање како развој технологије утиче на друштво без помоћи посебних друштвених наука? Ослањају ли се и посебне науке у својим истраживањима на социологију? Шта би се десило када би поједини економисти, правници, политиколози,**

историчари почели глобалније да размишљају? Да ли би то значило да су њихове науке постале идентичне са социологијом?

Дискусија би требало да нас доведе до схватања да се друштвене науке разликују по томе које аспекте друштвене стварности проучавају, да је социологија општа друштвена наука и да као таква представља темељну друштвену науку која проучава друштвене појаве у њиховој повезаности и свеукупности, развијајући глобални приступ друштвеној стварности. На табли исписујемо одлике социологије као науке и констатујемо да су социологија и друге друштвене науке предметно и сазнајно повезане и условљене и да не могу једна без друге да се развијају.

• Постављамо питање свим групама: Да ли осим социолошког (научног) приступа друштву знају и за неке друге приступе?

У оквиру дискусије која настаје усмеравамо њихова размишљања према религији, филозофији, уметности, здраворазумском искуству. Проблем може да настане око издвајања идеолошког приступа стварности. Зато постављамо питање да ли исто виде свет просјак на улици и богаташ у својој луксузној кући. Зашто се говори о сукобу генерација? Тако издвајамо и идеолошко објашњење стварности које је условљено припадништвом одређеној друштвеној групи. Напомињемо да ћемо се са идеологијом ближе упознати у другом полугодишту.

Затим следи предавање о одликама социолошког начина мишљења и објашњење као циљ научног сазнања. Истичемо који су то принципи којима свака наука, па и социологија, мора да тежи. Принципе научног сазнања исписујемо на табли.

• Завршни део часа

Закључујемо да су то идеални захтеви који стоје пред сваком науком и да се по томе оне разликују од здраворазумског објашњења религије, уметности, филозофије, са којима наука има највише сличности.

У завршном делу часа ученици рекапитулирају наставну јединицу, користећи битне идеје исписане на табли до којих се дошло заједничким радом на часу.

ПРИМЕР 2:

Наставна тема: *Друштвена структура и друштвене промене*; наставна јединица: *Друштво и становништво*; тип часа: обрада новог градива; циљ часа: упознавање ученика са основним демографским кретањима код нас и у свету; образовни задаци: ученици би требало да знају основне узроке и последице демографских промена; функционални задаци: развој аналитичког духа и смисла за дискусију; васпитни задатак: развој самосталности, тимског духа у раду и креативности; образовни исходи: ученици знају основне узроке и последице демографских промена; облици рада: групни, фронтални; наставне методе: дијалогска метода, разговор, излагање ученика.

Литература и додатни материјал: В. Вулетић, *Социологија, уџбеник за 4. разред гимназије и 3. разред средњих стручних школа*, Издавачка кућа Klett, Београд, 2012.

• Уводни део часа

Ученици су добили задатак да пре часа, користећи различите изворе сазнања, прикупе податке о следећим демографским кретањима: **1. група** – о демографским кретањима у свету (одговарајући сајт), **2. група** – о демографским кретањима у Србији (сајт Републичког завода за статистику), **3. група** – о демографским кретањима у месту у којем живе (одељење Републичког завода за статистику), **4. група** – о мерама популационе политике на светском, националном и локалном нивоу.

На почетку часа наставник упознаје ученике са кључним демографским појмовима са којима су се они већ сусрели прикупљајући податке и указује на значај проучавања становништва као важног сегмента за равномерно развој друштва.

• Главни део часа

У главном делу часа координатори група износе податке до којих су у својим истраживањима дошли, а које су ученици претходно разменили, тако да су сви упознати са комплетним резултатима истраживања.

- 1. група** наводи глобалне демографске трендове; популација расте брзином од око 80 милиона људи годишње; укупан број људи на планети, ако дође до очекиваног успоравања раста, средином овог века, износиће између девет и десет милијарди људи; разлике по регионима су драстичне, као и разлике између развијених и неразвијених земаља и сл.
- 2. група** презентира податке о демографским кретањима у нашој земљи; представља разлике у односу на претходни попис становништва, негативну стопу природног прираштаја становништва, пад броја становника (депопулација), старење нације, стање у појединим општинама, тзв. црне рупе.
- 3. група** је припремила податке о демографским кретањима у сопственој општини, граду: какав је наталитет, морталитет, механички прилив становништва, да ли је угрожена проста репродукција становништва итд.
- 4. група** предлаже мере популационе политике у зависности од карактера демографских трендова; бави се питањима: Како ублажити негативне демографске трендове? Како смањити изузетно високе стопе природног прираштаја? Могу ли се мере свести искључиво на економске подстицаје?

Улога наставника је да прати дискусију, усмерава је у складу са циљевима и задацима часа и да, не реметећи њен континуитет, у оквиру краћих излагања истакне основне теорије којима се објашњавају демографска кретања.

Овакви часови су веома „бурни”; наставник мора да води рачуна да свака група изнесе релевантне податке до којих је дошла, да их илуструје одговарајућим примерима, да групе међусобно воде дискусију и полемишу о изнетим ставовима на рационалан и толерантан начин.

Ученици развијају способност да користе податке из различитих извора, да их сређују, вреднују, упоређују и користе за могуће решавање проблема. Тиме исказују креативан однос према учењу и сопственом развоју.

• Завршни део часа

Наставник заједно са ученицима заокружује дискусију тако што демографске проблеме нашег друштва укључује у светске проблеме и проблем одржања равнотеже између друштва и природе.

ПРИМЕР 3:

Наставна тема: *Области друшћивеној живојта*; наставна јединица: *Политичке стйранке*; тип часа: примена знања; циљ часа: стваралачка примена стеченог знања о политичким странкама; образовни задатак: анализа програма политичких странака по избору ученика; функционални задатак: развој аналитичког мишљења, уочавање битних идеја; васпитни задатак: развој самосталности и креативности; образовни исходи: ученици су применили знање о политичким странкама на стваралачки начин; облици рада: групни, фронтални; наставне методе: дијалогска метода, разговор, излагање ученика.

Литература и додатни материјал: В. Вулетић, *Социологија, уџбеник за 4. разред ђимназије и 3. разред средњих стйручних школа*, Издавачка кућа Klett, Београд, 2012.

• Уводни део часа

Ученици су подељени у четири групе. Свака група је добила задатак да посети по једну политичку странку у граду, закаже разговор са особом задуженом за контакте са јавношћу те странке, те да се упозна са њеним програмом. Задати елементи за анализу програма су: однос те странке према образовању, однос према младима и њиховом положају у друштву и однос према уласку наше земље у Европску унију. Сугеришемо да изабране странке на политичком спектру стоје на различитим позицијама (левица, десница, центар).

• Главни део часа

На часу, после кратке уводне речи наставника, референти излажу резултате до којих је група дошла одређеним редоследом, наводе колико су образовање, млади и европске интеграције уопште заступљени у програмима странака, како се о њима говори, да ли у оквиру посебних одељака или у неком контексту, да ли су ти ставови само декларативни или се предлажу и мере за њихову реализацију, које су мере и сл. Битне идеје задужени ученици из сваке групе записују на табли. Ученици коментаришу, упоређују се програмски ставови са актуелним стањем у тим областима, оцењује се и развија дискусија на нивоу целог одељења. Наставник интервенише само када је то неопходно да би омогућио размену мишљења.

• Завршни део часа

На крају часа се сумирају изнети ставови и износе битне идеје о предмету анализе.

• Прилог

Српска напредна странка има програм *Бела књиџа „Програм до промена“* на 135 страна. У оквиру програма постоји 20 општих начела. На 4. месту у оквиру тих начела је Србија у Европи и сарадња са светом. На 14. месту је Стратегија за младе – снаге за будућност. Примарно је запошљавање младих и укључивање младих у свет политике. На 16. месту је образовање, смештено заједно са науком и културом. За образовање се каже да је основни циљ поштовање хуманистичке традиције и очување националног идентитета. Дате су и конкретне мере како сви ови циљеви у разматраним областима да се и остваре.

Демократска странка кључ за решење наших проблема види у европским интеграцијама, иако сам улазак у ЕУ третира као трећи приоритет своје политике, после ефикасне и снажне српске државе и националне интеграције. Програм има 23 стране. образовање се више пута истиче као чинилац друштвеног развоја, а међу циљевима за које ће се ова странка борити наводи се школа у којој ће деца стицати знања која им дају шансу, а у животу се уче вредностима која их чине одговорним грађанима. О младима не постоји посебан одељак, иако се о њима говори на више места у програму странке. Програм има 27 страна.

Социјалистичка партија Србије о ЕУ говори на 23. страни у оквиру одељка *Политичка демократија*, а о образовању у оквиру *Социјалне демократије* на 40. страни. Залаже се за бесплатно образовање и тежи конкурентности нашег образовног система са странама. Омладина се истиче као највећа жртва транзиције (стр. 44). Програм има 46 страна.

Српска радикална странка у оквиру свог програма под тачком 43 на 26. страни истиче право на образовање као услов пуног развоја личности, али и доприноса подизању општег нивоа друштва. Основно и средње образовање било би бесплатно, а студенти са просеком преко 8,5 били би ослобођени плаћања трошкова школарине. О образовању се говори посебно у оквиру тачке 92. У оквиру тог програма излажу се ставови и о култури, уметности, моралу, верској заједници, државној пропаганди, забави. Програм има 78 страна. Приоритет се даје националном уједињењу свих српских земља, државном суверенитету и самосталности српске државе.

ПРИМЕР 4:

Наставна тема: *Појаве и проблеми савременог друштва*; наставна јединица: *Еколошки проблеми савременог друштва*; тип часа: обрада новог градива; циљ часа: упознати ученике са основним еколошким проблемима савременог друштва; образовни задаци: ученици би требало да знају основне изворе и последице загађења човекове околине; функционални задатак: развој еколошке свести; васпитни задатак: активан однос према проблемима животне средине; образовни исходи: ученици знају који су основни извори и последице загађења човекове околине; облици рада: групни, фронтални; наставне методе: дијалогска метода и излагање ученика.

Литература и додатни материјал: В. Вулетић, *Социологија, уџбеник за 4. разред гимназије и 3. разред средњих стручних школа*, Издавачка кућа Klett, Београд, 2012.

• Уводни део часа

Ученици су подељени у четири групе. Свака група је добила следеће задатке:

- 1. група** – еколошка карта града (извори и последице загађености, географски положај, клима, индустријски објекти, начин одлагања отпада);
- 2. група** – еколошке вести из дневних новина (подаци о разним еколошким инцидентима који се свакодневно дешавају код нас и у свету);
- 3. група** – еколошке црне рупе Србије (да припреме податке о највећим загађивачима у Србији);
- 4. група** – десет еколошких заповести (да формулишу основне заповести чије би поштовање ублажило угроженост животне средине).

Ученици су упућени на различите изворе обавештавања: на еколошку инспекцију у општини у којој живе, на релевантне сајтове до којих и сами долазе, на претраживање и сл.

• Главни део часа

Свака група има пет минута да изнесе податке до којих је дошла. У име групе то чине референти или координатори. Битно је да остане довољно времена за дискусију на нивоу целог одељења. Анализирају се подаци, коментаришу, вреднују, сучељавају аргументи еколошке и економске природе, сагледава стање животне средине не само код нас него у и свету, уочава неопходност глобалног решавања тих проблема, али и локалног деловања.

Дискусија би требало да доведе до закључка који су најважнији извори еколошких опасности у савременом друштву, које су последице човековог немарног односа према природи, који су најважнији ризици, шта подразумева теорија одрживог развоја, које су алтернативне технологије и начини живота и сл.

• Завршни део часа

На крају часа наглашава се нужност промене човековог односа према природи, што подразумева промену система вредности и важност начела „мисли глобално, делуј локално”.

• Прилог

- 1. група** – Гасови, чађ, прашина, отровне материје, бука; индустријски погони, котларнице, појединачна ложишта, саобраћај; неадекватно одлагање отпада различите врсте; канцерогене болести, болести дисајних органа; уништење шума, нестанак биљних и животињских врста.
- 2. група** – Протест против лова у Француској; Црно море ће уништити велике делове румунске обале; сирене су знак еколошке опасности у Панчеву.
- 3. група** – Еколошке црне тачке у Србији: Бор, Панчево, Костолац, Обреновац, Смедерево, Шабац...
- 4. група** – Прва заповест: не прави себи идола од материјалних ствари; друга заповест: не узимај узалуд у уста име своје природе; трећа заповест...

5. ПОСЕБНИ ОБЛИЦИ НАСТАВЕ

5.1. ДЕБАТНИ КЛУБ

5.1.1. О организацији дебата

Реализација наставног плана и програма Социологије требало би да се одвија у складу са принципима активне наставе, коришћењем различитих облика дискусије, међу којима дебате заузимају посебно место. Оне се могу организовати у оквиру наставе на редовним часовима, али и у оквиру секција или дебатног клуба у виду такмичења.

Овде ће у краћим цртама бити изложено двадесетогодишње искуство рада филозофске секције „Прометеј”, Гимназије у Смедереву, чији се садржаји заснивају управо на организовању дебата на нивоу града између ученика средњих школа.

На почетку школске године треба се договорити са колегама који предају сродне предмете да преузму улогу координатора. Задатак координатора је да на основу анкетања ученика направи групу дебатера у својој школи којом ће руководити, да их упозна са правилима и процедурама по којима се одвијају дебате, да усмерава њихове активности и сл.

Координатори могу кроз једну малу анкету да затраже од ученика својих школа предлог тема о којима би могло да се дебатује. Томе могу послужити дневне новине које дају обиље примера полемичних текстова. Пошто је такмичење екипног карактера (3+1), у оквиру заинтересованих ученика формирају се екипе које, ради препознатљивости, могу имати одговарајућа имена. Тиме се на неки начин успоставља идентитет екипе. Екипа бира и свог ментора, који може бити њихов професор, родитељ, студент или било која друга особа у коју чланови екипе имају поверења. На заједничком састанку свих координатора утврђује се коначан списак тема, судија, дебата, водитеља, начин одвијања дебата (систем елиминација или по групама, у зависности од броја пријављених екипа), динамика и сл. Извлаче се парови и одређују теме тако да свака екипа унапред зна када ће имати дебату. Добро је да се устали један термин као стални за одржавање дебата. Наше искуство показује да је то петак, у 19.00 ч., јер је последњи радни дан у недељи, када су ученици растерећени школских обавеза. Простор за одвијање дебата требало би да буде нека већа сала – школе обично имају свечане сале у којима је подијум мало издигнут тако да дебатери имају осећај да се налазе на јавној сцени. Од техничких средстава потребно је озвучење, поготово ако дође велики број слушалаца или ако сала није акустична. Дебате могу да се најављују одговарајућим плакатима који стоје на видљивом месту у школи, посредством књиге обавештења, а могу се популаризовати и на телевизијским и радио-станицама. Медији могу да се обавештавају када су на дневном реду занимљивије дебате, а обавезно када се одвијају завршне дебате. Тада се штампају и позивнице за госте и билтен који садржи све релевантне податке о одржаним дебатама. За ове техничко-организационе послове најбоље је формирати један посебан одбор састављен од ученика који ће заједно са координаторима да их решавају. Награде најбољим екипама и дебатерима су књиге које дарују школе. Дебатери могу да формирају своју групу на Фејсбуку, и на тај начин да се међусобно обавештавају о свему што је од значаја за одвијање дебата.

Дебате се одвијају под одређеним слоганом који може бити изрека неког филозофа, идеја, мисао довољно упечатљива да афирмише оно због чега се дебате и одржавају.

Могући слогани:

- „Не постоји ЗА које није окружено многобројним ПРОТИВ!”
- „Ауторитет? Расправа! Легитимност? Расправа! Самовоља људи на власти? Расправа! Увек расправа!”
- „Не за већином него за истином!”
- „Човек – то је слобода!”
- „Камење и батине ми могу сломити кости, али речи ме никада не могу повредити!”
- „Када би цело човечанство било истог, а само један човек супротног мишљења, човечанство не би имало више права да ућутка тог једног човека него што би он, ако би имао моћ, имао право да ућутка човечанство.”
- „Слобода је од свих ствари најпреча!”
- „Заслужује да га слушамо само онај човек којем речи служе једино за то да би изразио мисао, а мисао да би рекао истину.”
- „Опраштам људима што нису мог мишљења, али им не могу опростити што нису свог.”
- „Разговор је једини начин да се мисао не претвори у догму, а живот у тамницу.”
- „Свако ућуткивање расправе је претпоставка непогрешивости.”

Припреме могу да трају 2–3 месеца, после чега дебате могу почети. Пошто се, по неком неписаном правилу, за дебате највише пријављују ученици завршних разреда, требало би предвидети да се финална расправа одржи најкасније 10. до 15. маја.

Општи циљеви

Унапређење толеранције и дијалогске културе у школи и граду, нарочито међу младима, кроз развој интелектуалних, језичких и социјалних вештина које су повезане са могућношћу успешног расправљања; креативно коришћење слободног времена младих.

Специфични циљеви

Побољшање комуникације између родитеља и њихове деце; боља комуникација између ученика и наставника; развој критичког мишљења; повећање способности за рационално и демократско сучељавање различитих аргумената и вештина излагања тема кроз алтернативна објашњења заснована на аргументима и примерима; обезбеђење амбијента који подстиче креативност, иницијативу и самосталност ученика.

Задаци координатора

Организовање такмичења у вештини расправљања, за ученике средњих школа у граду; упознавање ментора екипа са одликама дебате; одређивање судија за расправе и ментора појединим екипама; упознавање судија са критеријумима суђења; организовање припреме за ученике за усвајање процедура по којима ће се одвијати расправе; одређивање тема за расправе; усмеравање активности око организовања такмичења.

5.1.2. Водич кроз дебате

• Како се одвија дебата

Дебате се одвијају по нешто измењеном Поперовом формату. Екипа А заступа позитиван случај, а екипа Б негативан случај. Дебата се води са жељом да се противник „наговори”, али и да се властита интерпретација случаја обогати кроз међусобно сучељавање различитих мишљења. Она се води уз присуство публике коју сачињавају ученици, њихови родитељи, професори и заинтересовани грађани.

Дебата има унапред договорену форму. Време и улога свих говорника су прецизно утврђени и морају се поштовати. Говорници се обраћају једни другима, судијама и публици. У току расправе долазе до изражаја разлике у приступу одређеној теми, доказују се и оповргавају ставови, идеје и аргументи, указује се на грешке противника, што заједно доприноси квалитетнијем осветљавању предмета расправе и бољем разумевању властитог става. Крајњи исход дебате треба да буду нова сазнања код свих учесника у расправи и дубљи увид у проблем о коме се расправљало, без обзира на то што је једна страна у њој по мишљењу судија била ипак успешнија.

Говорници се појављују следећим редом:

Улоге и време сваког говорника

Говорник	Време	Улога
A1	5 минута	Износи све аргументе екипе, дефинише, објашњава битне речи, даје анализу предмета
B1 и A1	5 минута	B1 испитује A1 сократовском иронијом у намери да релативизира аргументе A1, доведе у недоумицу, збуни... A1 одговара
B1	5 минута	Побија све аргументе A1 и даје супротне аргументе
A1 и B1	5 минута	A1 испитује B1, B1 одговара
A2	4 + 2 минута	Одбија све аргументе B1, појачава позитивне аргументе и доказе
B2	4 + 2 минута	Одбија све аргументе и доказе противничке екипе и потврђује негативан случај
A3	5 минута	Завршна реч
B3	5 минута	Завршна реч
Напомене: време A2 и B2 се продужава по 2 минута (наизменично). Расправа траје укупно 42 минута.		

• Могућа структура говора

Увод: има циљ да привлачи пажњу публике и судије за предмет расправе. Може започети навођењем одговарајућих података, постављањем реторичких питања, причањем анегдота...

Разрада: после уводног дела следи прелаз ка садржају теме, дефинисању кључних речи и израза и формулисању битних идеја. У њој се износе аргументи, наводе се докази који потврђују тезу, дају се одговарајуће илустрације...

Закључак: представља синтезу. Мора бити ефектан и убедљив, тако да остави утисак на судије и публику.

• Формулисање тезе

Екипа А заступа позитивну тезу, а екипа Б негативну. Од екипа се очекује да прецизно назначе своје схватање теме, разраде је аргументима и поткрепе јасним примерима. Кључне речи морају бити дефинисане тако да њихово значење буде разумљиво. Екипе могу користити аналитичке, синтетичке, генетичке и дескриптивне дефиниције. Аргументи се развијају дедуктивним и индуктивним путем. Екипа Б може да користи различите модалитете у наступу против позитивног тима А:

- може се, указивањем на противречности, негирати сама противникова тема;
- могу се негирати разлози које противничка екипа наводи у прилог тези;
- може се опонирати начин на који се из разлога изводи афирмативна теза;

- негативна страна може да постулира тезу контрадикторну тези коју заступа позитивна екипа, водећи рачуна да се оне налазе у искључујућем односу;
- у зависности од теме, могуће је да негативна екипа изабере тактику промене правца развоја аргумената.

• Структура тимског наступа

Први позитивни говорник истиче важност теме, даје дефиниције, развија линију аргументације своје екипе.

Први негативни говорник оповргава аргументе позитивне екипе пре него што формулише и развије схватање теме своје екипе. Уколико је на основу унакрсног испитивања неко питање остало неразјашњено, осврће се и на њега.

Други позитивни говорник такође се, уколико је остао недоречен, осврће на садржај дијалога, а затим критикује негативан случај пре него што потврди властити.

Други негативни говорник реafirмише ставове своје екипе, одбацујући аргументе противничке екипе.

Трећи позитивни говорник указује на суштину конфликта, даје пресек аргументације и једне и друге стране, закључује расправу снажно и убедљиво у корист своје екипе.

Трећи негативни говорник има сличну улогу као његов претходник.

Унакрсно испитивање има циљ да расправу учини динамичнијом. Говорници, „ђавољи адвокати”, морају избегавати дуга и уопштена питања и образложења. Сва њихова питања морају бити конкретна и прецизна.

• Ментор

Припрема екипу пре дебате, саветује чланове екипе како да формулишу тезу, изаберу аргументе и доказе и пронађу одговарајуће примере.

Ментор помаже да се направи структура тимског наступа, као и појединачни наступ сваког говорника. За време расправе брижљиво прати наступ своје екипе и указује на садржаје који захтевају евентуално разјашњење. Свака екипа мора имати свог ментора који може бити професор, али и особа ван школе, у коју чланови екипе имају поверења.

• Критеријуми суђења

У улози судија не могу се појављивати ментори нити професори који предају такмичарима који наступају. Судије одлучују независно од својих уверења, на основу аргумената изложених у расправи. Оцењује се предмет, метод и начин. Предмет доноси четири поена, метод такође четири, а начин два поена (укупно десет). Вреднује се успех екипе у целини (максимално тридесет поена). Суди непаран број судија и сваки има један глас. Није дозвољено договарање између судија у процесу одлучивања. Судије имају пет минута да образложе своју одлуку.

Предмет:

- објашњење кључних речи, израза и појмова;
- појмови морају бити дефинисани појмовима који су претходно разјашњени;
- дефиниција не сме да буде преуска ни преширока; не сме да се врти у круг; мора да буде прецизна и сажета;
- говорници морају јасно да покажу шта је тема доказивања и да изнесу ваљане разлоге који је поткрепљују.

Најчешће грешке предмета:

- нејасне дефиниције;
- навођење аргумената из емоција, изношење личног става, попут „ја знам да је тако”;
- позивање на сумњиве ауторитете и искуства пријатеља;
- ређање бројних примера којима се тежи генерализацији;
- употреба неадекватних аналогича.

Метод:

- организација говора сваког појединачног говорника, али и као део целокупног говора екипе;
- сваки говорник треба јасно да изнесе аргументе, разради њихово учешће и то поткрепи јасним примерима; говори морају да буду складне целине;
- метод обухвата и начин на који говорници оповргавају тезе противничке екипе.

Најчешће грешке метода:

- говори нису добро структурисани;
- не делују складно у логичком и психолошком смислу;
- говорници заборављају да опонирају противнику пре него што изнесу властити случај.

Начин:

- односи се на то како говорници излажу своје говоре – од њих се очекује да буду природни, али не и превише опуштени;
- језик мора да буде прилагођен теми;
- говорник треба да изнесе свој говор на начин који је озбиљан, убедљив и снажан.

Најчешће грешке начина:

- употреба жаргона и фраза;
- омаловажавање противника;
- претерана спонтаност;
- непристојно држање за време расправе;
- упадање у реч противнику;
- употреба гестова и мимике.

• Улога водитеља

Водитељ брине да ли је просторија у којој се одвија расправа спремна за такмичење. На столу се налазе називи екипа и имена говорника. Водитељ поздравља публику, судијски жири, чланове екипа које се надмећу, даје и одузима реч говорницима. Водитељ указује на улогу коју говорници имају у расправи и време које им стоји на располагању. Обраћање говорницима мора бити у складу са улогом коју имају у расправи. При представљању чланова судијског жирија наводе се и њихове титуле, уколико их имају. По истеку времена предвиђеног за расправу проглашава паузу од 10 минута да судије могу да одлуче ко ће бити победник. Пошто судије донесу одлуку, позива их да то саопште такмичарима и публици. Водитељ сабира бодове такмичара и екипа, проглашава победника, а затим најављује следећу расправу.

• Мерилац времена

Води рачуна да такмичари не прекораче дозвољено време за расправу. Једним ударцем звона опомиње их да им је остао још један минут до краја говора, а непрекидном звоњавом им ставља до знања да им је време истекло.

• Организација такмичења

Такмичење се може одвијати у оквиру једне школе, а ако има довољно интересовања међу наставницима и ученицима, може се организовати и између школа. У зависности од броја пријављених екипа, као што је већ речено, систем такмичења може бити по групама или елиминационог карактера. Теме се извлаче жребом, при чему се води рачуна да свака екипа заступа подједнак број пута позитиван и негативан случај. Теме се знају унапред, тако да екипе имају довољно времена за солидну припрему.

• **Оријентациони предлог тема:**

- Демократија је демагогија
- Друштво може да опстане без породице
- Нације су преживеле форме заједничког живота
- Разноликост је смисао живота
- Оловка је моћнија од мача
- Да ли су медији друштвено неодговорни?
- Председник државе је капетан брода
- За јужноамеричке телевизијске серије и против њих
- Да ли ђаци треба да улазе на главни школски улаз?
- Да ли се историја понавља?
- Република је боља од монархије?
- Компјутери су највећи људски изум
- Математика је најважнија од свих наука
- Филозофија је некорисна данашњем човеку
- Школе треба укинути
- Много знања не учи памети
- Телевизија је неверна слушкиња
- За Грађанско васпитање и против Грађанског васпитања
- За Веронауку и против Веронауке
- Свака власт квари човека
- Слобода је од ствари најпреча
- Да ли је смрт посао лекара?
- Батина је из раја изашла
- За Хашки трибунал и против Хашког трибунала
- Свако ућуткивање расправе је претпоставка непогрешивости
- За реформу школства и против реформе школства
- Историја је лоша учитељица
- Телевизија је крадљивица времена
- Да ли је потребно женити се?
- Народни посланик не би смео нехајно ни ноћ да преспава
- Корен образовања је горак, али су плодови слатки
- Они што просвећују, не просвећују него заслепљују
- Да ли треба убијати псе луталице?
- За легализацију марихуане и против легализације марихуане
- Ћирилица или латиница
- Да ли наша земља треба да уђе у НАТО пакт?
- Каријера одмах, а деца у замрзивач!
- Да ли деца треба да личе на своје родитеље?
- За ђачке униформе и против ђачких униформи
- Има ли праведних ратова?
- Срби воле Путина као што Албанци воле Клинтона!
- Да ли је грех украсти Библију?
- Такмичење „Пинкове звездице” је манипулација децом!
- Телевизија Пинк квари све оне који је гледају, а нарочито младеж!
- Убице треба погубити!
- Да ли један закон коме се у заједници ругају престаје да буде закон?
- Да ли је ученик мученик?
- Да ли је школовање сизифовски посао?

- Државни или приватни факултети?
- За абортус и против абортуса!
- Да ли насиље у цртаним филмовима подстиче агресивност код деце?
- За масовну културу и против масовне културе
- За матуру и против матуре
- За кич и против кича
- За Самерхил и против Самерхила
- Да ли одело чини човека?
- Гласине су опасније од истине!
- Иде ли наша земља путем демократије?
- Телевизија је средство моћније за ширење лажи него истине!
- Да ли видео-надзор у школама смањује слободе ученицима?
- За онлајн школе и против онлајн школа
- Да ли произвођачима дувана и алкохола треба дозволити да спонзоришу спортске активности?
- Може ли уметник да дозволи себи толико слободе да кроз филм вређа светиње других?
- Рачунари су мач са две оштрице
- Брак одражава љубав или интерес?
- Да ли је одлазак младих у иностранство највећа претња друштвеном развоју?
- За сурогат мајчинство и против сурогат мајчинства
- Законом треба забранити вештачку оплодњу на бази добровољног донаторства
- Childfree покрет – избор или егоизам
- Тито или Дража
- Гимназије или стручне школе?
- Да ли свештеници треба да имају дневнице као и радници?

Општа литература корисна за припрему ученика:

I Енциклопедије, речници, лексикони

Милан Вујаклија, *Речник сѝраних речи и израза*, Београд, 1983.

Ј. Шевалијер, *Речник симбола*, Загреб, 1983.

Др Братољуб Клаић, *Рјечник сѝраних ријечи*, Загреб, 1951.

Драгослав Срејовић, Александар Цермановић, *Речник ѝрчке и римске мийологије*, Београд, 1979.

Сајмон Блекбурн, *Оксфордски филозофски речник*, Нови Сад, 1997.

Владимир Филиповић, *Филозофијски рјечник*, Загреб, 1984.

Речник књижевних ѝермина, Нолит, 1984.

Социолошки лексикон, Београд, 1982.

II Реторика, беседништво

Бранислав Нушић, *Реторика*, Београд, 1938.

Радован Радоњић, *Говорништво*, Подгорица, 1999.

Божидар Рогановић, *Реторика*, Београд, 1995.

Симо Аврамовић, Обрад Станојевић, *Основи реторике и беседништва*, Београд, 1994.

Јован Стерија Поповић, *Реторика*, Београд, 1974.

Јован Аранђеловић, *Реторичка култура и начела филозофије*, Београд, 1997.

Најлепше српске беседе, избор Милентија Ђорђевића, Београд, 1998.
Аристотел, *Реторика*, Нови Сад, 1997.

III Логика, методологија

Морис Коен, Ернест Најтел, *Увод у логику и научни метод*, Београд, 1938.
Бранислав Петронијевић, *Основи логики*, Београд, 1932.
Михајло Марковић, *Логика за III разред Гимназије*, Београд, 1993.

IV Остала литература

Џон Стјуарт Мил, *О слободи*, Београд, 1988.
Карл Попер, *Отворено друштво и његови непријатељи*, Београд, 1983.
Ђуро Шушњић, *Дијалоги и толеранција*, Нови Сад, 1994.
Коста Чавошки, *Филозофија отвореног друштва*, Београд, 1975.
Барух Спиноза, *Геолошко-историјски трактат*, Београд, 1956.
Артур Шопенхауер, *Еристичка дијалектика*, Нови Сад, 1997.
О толеранцији – зборник радова, приредио Игор Приморски, Београд, 1994.

V Аутори чија дела могу бити од користи за изградњу и неговање доброг стила

Домаћи аутори:

Јован Дучић, песник
Владика Николај Велимировић
Михајло Ђурић, филозоф
Слободан Јовановић, правник
Милан Кашанин, писац и критичар
Сретен Марић, есејиста
Михајло Марковић, филозоф
Никола Милошевић, филозоф
Зоран Мишић, критичар
Димитрије Најдановић, теолог
Јустин Поповић, теолог

Страни аутори:

Аурелије Августин, ранохришћански мислилац
Волтер, француски просветитељ
Јустејн Гордер, норвешки писац
Михаел Енде, немачки писац
Андре Жид, француски књижевник, нобеловац
Серен Кјеркегор, дански филозоф
Лешек Колаковски, пољски филозоф
Мишел де Монтењ, француски писац и филозоф
Карл Попер, аустријски филозоф
Луције Анеј Сенека, римски филозоф

6. ДРУГИ ОБЛИЦИ РАДА

6.1. ПОСЕТА ПРЕДАВАЊИМА, БИБЛИОТЕКАМА, АРХИВИМА. ПРЕДАВАЊА

Један од задатака Социологије као наставног предмета јесте да развија способности код ученика за улогу одговорних грађана и ангажованог става према друштву и друштвеним институцијама. У тежњи да развије активан однос према друштвеној средини, могу се примењивати и посете културним предавањима и институцијама. При избору предавања треба водити рачуна да је тема важна, да се уклапа у наше образовне циљеве у најширем смислу и да је у складу са сазнајним могућностима ученика, односно да они могу да прате оно што се излаже. Важна је и претпоставка да ће предавање бити занимљиво и да после њега следи могућа дискусија. У сваком одељењу могу постојати ученици који ће пратити дешавања на културном нивоу средине у којој живе и сугерисати наставнику евентуалне посете одговарајућим предавањима. Ученици се могу припремити за таква предавања тако што ће формулисати неколико питања и поставити их предавачу након завршетка предавања. Наставник може одредити једног или двоје ученика да реферишу о одржаном предавању, изнесу своје утиске, основне идеје на којима је почивала аргументација предавача и сл. То може бити основ за дискусију у одељењу. Ученици могу снимити делове предавања или направити интервју са предавачем и о његовом садржају обавестити одељење на часу.

Овакве посете стварају одређене интелектуалне навике код ученика – да прате културна дешавања и развијају интерес за научне, социјалне и политичке проблеме, што доприноси активном односу према друштву и животу.

Наводимо садржаје научно-образовног програма Центра за културу у Смедереву, чији је идејни творац и организатор филозоф Марко Цветковић. Програмима су присуствовали и ученици Гимназије у Смедереву – активно су учествовали и на тај начин обогатили сопствене сазнајне и духовне хоризонте. Предавања су одржавана током 2014. године.

Теме и предавачи

1. Социјална правда у Новом завету – предавач др Предраг Драгутиновић (хришћанско схватање међуљудских односа са становишта социјалне правде)
2. Љубав и опраштање – предавачи др Бојан Јовановић и Небојша Јовановић (о хришћанској етици љубави)
3. Метафизичко зло на филму – предавач Александар Радивојевић, филмски критичар (порекло зла, његова природа, филмска реконструкција)
4. Питање идентитета и сајбер светови – предавач др Драган Ђаловић (утицај савремених електронских медија на начин комуникације и положај човека у свету у коме су медији доминантни)
5. О Светом – предавач др Богољуб Шијаковић (О квалитету духовног живота)
6. Имитирање искустава електромагнетних стимулација мозга – предавач др Милена Чукић (сазнања о биофизичким можданим механизмима до којих се долази електроманетним стимулацијама)
7. Камелеон – како мислити људску животињу – предавач мр Предраг Крстић (о могућностима одређења човека)
8. Сусрет са Владиславом Бајцем, нашим познатим књижевником

9. Самопоштовање или пузавост – предавач академик Данило Баста (о праву, правди, слободи у друштву)
10. Отисак најраније еволуције универзума – предавач др Дејан Урошевић (откривање космичких праструктура)
11. Достојевски и Живојин Павловић – предавач др Владимир Коларић (утицај Достојевског на стваралаштво припадника тзв. црног таласа југословенске кинематографије)
12. Духовне основе светске кризе – предавач др Александар Гајић (критика неолиберализма и глобализацијских процеса у чијој основи лежи духовна криза савременог човека)
13. Међупростор снова и активна имагинација – предавач Светлана Здравковић (јунговска анализа снова)
14. На путу самоспознаје и духовне будности – предавач др Лазар Трифуновић (прича о духовним трагаоцима)
15. Пропаганда, стварање јавног мњења – предавачи уредници књиге издавачке куће Амоните (о делу Едварда Бернајса, америчког „Гебелса“)
16. Тајанство и језик – о роману *Заводник* Дејана Огњановића
17. Човек, стварање, природа – предавач Божидар Мандић, мултимедијални уметник, оснивач уметничке и еко-радионице „Породица бистрих потока“
18. Време и пролазност у култури барока – предавач др Јелена Тодоровић (човек бароког доба егзистира разапет између освојене пролазности и окренутости вечности)
19. Психологизам и искуство простора у визуелним уметностима – предавач др Мариела Цветић (случај „das Unheimliche“, естетски осећај и субјективно искуство у коме оно што је блиско и познато поприма обележје тајанственог, страног)

6.1.1. Историјски архив

У Историјском архиву ученици би могли да се упознају са конкретном историјском грађом, са задатком да је сместе у одређени социјално-културни контекст.

У договору са наставником, архивисти могу да припреме документацију о људима који су страдали 1948. године, када је проглашена Резолуција Информбироа, о чему они иначе уче у оквиру Историје. На основу изјашњавања за Тита или Стаљина и потказивања која су потом уследила, многи су због једне једине изговорене речи завршавали на Голом отоку. Каква је била њихова судбина, може се само наслутити. Читајући те оптужнице и повезујући их са глобалним друштвеним околностима, ученици стичу свест о утицају идеологије на друштво и уче да социолошки посматрају друштвену стварност. Ова сазнања могли би да употпуне разговорима са преживелим сведоцима тога доба и читањем одговарајућих књижевних дела која за предмет имају голооточку проблематику (Драгослав Михајловић, Жарко Команин). Тако би могли да стекну јасну свест о томе какве све разлике постоје у интерпретацији једног историјског и социјалног феномена и о значају социологије као науке која покушава да своја знања утемељи на рационалним истраживањима. Разлог посете Архиву могу бити и неки други, тзв. преломни догађаји у нашој историји, о којима постоје материјална и писана сведочанства, рецимо време између два светска рата и убиство Краља Александра, доношење устава по завршетку другог светског рата када је укинута монархија и успостављена република и сл. Битно је да им се назначи да све те догађаје анализирају у социолошком контексту.

6.1.2. Библиотека

Библиотека такође може бити извор сазнања у настави Социологије. Штампа која се у њој чува нуди различите могућности социолошке обраде. Рецимо, вести из културног живота за време окупације у Другом светском рату информишу ученике о томе шта се тада приказивало у позоришту, биоскопима, какве су се изложбе приређивале и сл. На основу тога стиче се свест о културном амбијенту у суровим окупационим условима и разбија догматска свест да је стварност била црно-бела, као што се често представља, што сачињава основу и за критички однос према савременим друштвеним збивањима. Такође, коришћењем технике анализе садржаја, ученици би могли да измере учесталост појављивања појединих речи у новинским рубрикама појединих листова почетком деведесетих година прошлог века.

Мерењем учесталости појединих речи, порука које су оне носиле, начина на који су се пласирале, јавности према којој су биле усмерене, могу се разумети и објаснити доминантне вредности тога времена, национализми, стереотипи и предрасуде који су се стварали о појединим нацијама (сви Срби су четници кољачи, сви Хрвати су усташе и сл.). На крају је сва та атмосфера стварана и посредством медија довела до ратних сукоба на територији бивше Југославије.

Наставник би могао да усмери размишљања ученика на улогу медија у друштву, њихову одговорност, утицај политике на уређивачку политику медија и сл.

Тако би ученицима постало разумљиво да се друштвени догађаји не одвијају по неком аутоматизму, већ да имају неку унутрашњу логику која је подложна утицајима, а коју социологија разоткрива. Друштвени детерминизам је сложеније природе од природног баш зато што човек има могућност свесног деловања у складу са околностима у којима живи, па може да утиче на ток друштвених збивања.

7. НАСТАВНА СРЕДСТВА

7.1. УЏБЕНИК

Најпре ћемо рећи нешто о уџбеницима уопште, а после тога о могућностима коришћења актуелног уџбеника.

Улога уџбеника у реализацији наставе сваког предмета, па и Социологије, јесте веома важна. Од квалитета уџбеника зависи да ли ће га ученици користити чисто механички, пасивно, читајући његове садржаје зато што то тражи наставник, или ће деловати подстицајно на њих, развијати различите сазнајне вештине у функцији њиховог целокупног развоја као личности. Обично се истичу следеће функције уџбеника: прво, он мора да оствари образовну функцију и да омогући ученицима усвајање како теоријских, универзалних, тако и практичних знања корисних у животу; друго, уџбеник мора бити мисаоно стимулативан, да не нуди готова знања, већ, као што је речено, да буде у развојној функцији ученика; треће, коришћењем уџбеника ученици стичу културу коришћења књиге и литературе као битног предуслова сваког интелектуалног и духовног живота.

Да би се остварила оваква улога уџбеника, основни текст мора бити заснован на неколико битних принципа: градиво се мора повезивати са животним искуством ученика као солидном емпиријском основом за усвајање знања; систематично треба доводити у везу садржаје који се излажу са релевантним знањима која су ученици стекли или стичу у оквиру сродне групе предмета; утврђивати важне релације и односе појмова, што доприноси јасноћи и разумевању градива; наглашавати битне појмове и теме, при чему треба успостављати континуитет у развоју без празнина и изолованих делова; градиво мора бити изложено у проблемском облику, што доприноси мисаоној активизацији ученика; садржаји морају бити стилски и граматички јасни и прецизни; у идејном смислу структура текста мора бити кохерентна. Укратко, уџбеник мора бити педагошки примењив, интелектуално привлачан и занимљив, како би могао да побуди пажњу ученика и буде солидно оруђе у рукама наставника у њиховом раду.

Важно је да садржај уџбеника у потпуности покрива постојећи наставни план и програм и да задовољава потребе оријентационог распореда предмета. Уџбеник би требало да буде написан живим и динамичним стилем који је пријемчив младим генерацијама. Садржаје треба изложити са вредносно неутралног становишта, пружајући ученицима на тај начин увид у богатство теоријских оријентација у модерној социологији и комплексност друштвених појава. Уместо готових знања, негује се проблемски приступ, што одговара духу савремене наставе. Теоријске појмове треба илустровати примерима који омогућавају ученицима разумевање градива, без поједностављења које често води банализацији градива.

Методичко-дидактичка апаратура мора бити примерена узрасту ученика и у функцији мисаоне активизације ученика. Уџбеник би требало да садржи питања за проверу знања, упутства за даља истраживања, одреднице за навођење битних својстава појмова који се изучавају, сигнализирање битних појмова и термина, речник мање познатих речи. Илустрације морају имати јасну дидактичку намену, морају мотивисати ученике, појаснити материју, бити занимљиве, добро осмишљене, привлачне и провокативне, а не само да уносе „шаренило” у садржаје уџбеника.

Чини се да актуелни уџбеник у сваком погледу задовољава потребе наставника и ученика. Ученике треба упућивати на активно коришћење уџбеника. То значи критички однос

према изложеном садржају, а не механичко памћење и учење, постављање питања, формулисање проблема, уочавање битних идеја, структурирање наставних јединица по одређеном логичком редоследу, коришћење знања из сродних предмета који су повезани са том наставном јединицом, бележење нејасног на маргинама страница уџбеника и сл.

На тај начин ученици стичу културу коришћења уџбеника, продуктивна знања, схватају суштину појава које проучавају, уче се да разликују битно од небитног. За ефикасно коришћење уџбеника важно је да се упућују на питања која су дата после сваке наставне теме и која имају за циљ проверу онога што су научили. Поред тих питања која се заснивају на изложеном градиву, ученике треба подстицати и на креативно коришћење уџбеника у оквиру одреднице *испразиће и анализирајће*. Решавање ових задатака има велику сазнајну и васпитну вредност, јер ученицима омогућава да примењују знања на нове ситуације, да промишљају оно што уче кроз лично искуство, да развијају критичко мишљење, откривају нове односе међу појавама, формулишу нове идеје и сл.

Примера таквих задатака у уџбенику има у изобиљу. Навешћемо по неколико у оквиру сваке наставне теме.

Прва наставна тема: *Социолошки ѝрисѝуѝ друшѝву*

- Како ти социологија може помоћи у свакодневном животу?
- Опиши један свој дан без мобилног телефона.
- Одреди основне црте свог личног и друштвеног идентитета и смер у којем желиш да се они даље развијају.

Друга наставна тема: *Друшѝвена сѝрукѝура и друшѝвене ѝромене*

- Анализирај неку епизоду чувеног стрипа „Алан Форд” и процени којим групама припадају чланови ТНТ-а?
- Које друштвене неједнакости сматраш најважнијим у нашем друштву?
- У разговору са старијим особама из окружења покушај да сазнаш како су се они забављали када су били млади и то упореди са тим како се забавља твоја генерација. Чиме су изазване разлике?
- Које би мере предузео у Србији да би се подстакло демографски раст?

Трећа настава тема: *Обласѝи друшѝвеноѝ живоѝа*

- Разговарај са незапосленим лицем које познајеш. Шта је доминантно у његовом психолошком стању?
- На основу разговора са радницима који су радили у социјалистичким друштвеним предузећима, а који сада раде у капиталистичким предузећима, утврди разлике између рада у једном и другом економском систему.
- Опиши ситуацију у којој си се нашао, а која би могла да се третира као нека врста културног шока.
- Направи интервјуе са свештеницима религијских заједница које постоје у твом месту. На основу тога утврди у каквим се односима налазе те верске заједнице.
- Да ли држава довољно чини да се смањи одлив младих и школованих људи у иностранство?
- Наброј све етничке групе које живе у твом месту и установи разлике у њиховим обичајима и традицији.
- Како би поделио све политичке странке с обзиром на класичну поделу на левицу и десницу?
- Има ли рационално утемељење пословица „љубав излази кроз прозор када сиромаштво улази на врата”?

Четврта наставна тема: Проблеми и појаве савремене друштва

- Разговарајте на часу одељенске заједнице о проблемима алкохолизма и наркоманије међу младима.
- Напиши рад о томе шта су предности, а шта недостаци живота у граду.
- Шта ти лично чиниш да би заштитио животну околину од уништења?
- На који се начин глобализација одражава на твој живот?

Ови задаци могу се искористити у различите образовне и васпитне сврхе. Неки могу послужити као припрема за час ученика, други као илустрација онога што је већ рађено, треће можемо искористити за проблематизацију и актуелизацију градива. Постоје и они задаци који могу бити предмет домаћег рада. У сваком случају, мора нам бити јасна образовна намера одговарајућег задатка и у томе морамо бити доследни.

Ученицима се може задати неки проблем (који је садржан у уџбенику у наставној јединици коју треба обрадити) тако да код куће припреме и одговоре на њега на основу читања уџбеничког текста. На тај начин они се припремају за обраду нове наставне јединице, а истовремено уче да критички користе уџбеник, воде дијалог о датом проблему, што је веома подстицајан начин усвајања новог градива, јер ученика ставља у активну позицију.

Ученике треба навикавати да користе све делове и садржаје уџбеника, да проверавају колико су подаци дати у њему релевантни, да разликују чињенице и оно што је објективно од претпоставки, да проверавају доказе којима се неке тезе у уџбенику поткрепљују. Тиме се њихово мишљење изоштрава и изграђује на аутентичан начин. Наставници често исувише инсистирају на изложеним садржајима у уџбенику, тражећи од ученика просту репродукцију приликом понављања градива. У таквом начину рада нема проблематизације градива, мисаоне активизације ученика, самосталног истраживачког учења. Ученик, наравно, мора да усвоји одређене појмове, да зна одређене дефиниције, да изложи предвиђене садржаје, али се мора обезбедити и критички, стваралачки и креативни приступ градиву. Тиме се развија отвореност за нова сазнајана искуства, дубље се сагледава стварност и ученици уче да размишљају својом главом. Информације садржане у уџбенику, ма колико биле важне, брзо застаревају. Наставник заједно са ученицима има обавезу да „оживи” наставне садржаје, што се може постићи упућивањем на друге изворе знања, као што су изворна социолошка литература, енциклопедије, лексикони, интернет линкови, филмови, документарне серије, ТВ емисије. На тај начин ученици постижу креативнији однос не само према уџбенику и другим наставним средствима и изворима него и према сопственом интелектуалном и духовном развоју.

ПРИМЕР БР. 1

Подаци који застаревају: стопа криминалитета, број наркомана, квалитет животне средине, број разведених бракова. Од ученика нећемо тражити да памте такве податке; они могу сами да пронађу оне који су актуелни и на тај начин да илуструју садржаје које излажу. Инсистирањем на стваралачком и критичком коришћењу уџбеника и проблематизацији градива ствара се дијалогска атмосфера на часу. Међутим, у оваквом односу према уџбенику крије се и једна велика опасност. Наиме, ученици, а посебно они даровити, могу погрешно доћи до закључка да им у таквој настави уџбеник и није потребан, да они могу само на основу сопственог искуства и интелигенције одговорити на сва питања. На ову опасност занемаривања уџбеника као наставног извора и садржаја требало би на време упозорити ученике и реаговати. Такође, ученицима треба скренути пажњу да само у дијалогу са садржајима уџбеника могу развијати самосталност у мишљењу. У супротном, њихове дискусије постају чисте импровизације које немају велику сазнајну вредност. Такође, неки ученици сматрају да им је довољно да прочитају само сажетке на крају наставне једи-

нице да би могли да одговарају. Таквим ученицима треба рећи да је усвајање знања један процес који има своја правила и да морају прочитати целу наставну јединицу и размишљати о основним идејама садржаним у њој, а да су резимеи само у функцији понављања и лакшег памћења оног дела градива који се сматра битним. Одговори ученика који се ослањају само на те делове наставне јединице крајње су оскудни и износе се без разумевања и дубљег понирања у суштину градива.

ПРИМЕР БР. 2

Можемо им задати да прочитају наставну јединицу *Врсте културе* и да одговоре на питање шта мисле о разликама између масовне и популарне културе. Ученике упућујемо да је фотографија једне певачице на 129. страници уџбеника изазвала полемику у јавности о томе да ли је њој место на страницама уџбеника, као и на изјаву те певачице тим поводом (Ексклузив, ТВ Прва, 2014, <http://youtu.be/Vn6lUq6KxeU>). Тако повезујемо коришћење различитих наставних метода и критички однос према уџбенику.

Коришћење уџбеника је неопходан елемент стицања и развоја културе, читања и развоја мишљења. Уз помоћ наставника, ученици се уче како да апсолвирају изложена знања и повежу их са личним искуством. Критички се односећи према прочитаном, уче се да мисле на аутентичан начин.

7.2. ИНТЕРНЕТ

Коришћење савремених информационих технологија је постала готово свакодневна појава у свим областима живота, институцијама, па и у школама. Иако је примена ових технологија у образовне сврхе тек у почетној фази у нашим школама (из различитих разлога), ипак се може нешто рећи и о електронском или онлајн учењу.

Електронско учење је облик учења које се одвија употребом компјутерских мрежа заснованих на најновијим интернет технологијама. У електронском учењу користе се компјутери, видео, цд ромови, дигитална телевизија, мобилни телефони, интернет, електронска пошта, дискусионе групе, форуми. Овај вид учења се назива онлајн учење. У комбинацији са традиционалним учењем означава се као флексибилно учење. Говори се и о колаборативном учењу које се заснива на веб-сајтовима на којима се налазе разноврсни наставни садржаји и извори знања, текстови, слике, графикони, видео-записи, карте, мултимедијалне анимирани илустрације. Ученици овакве изворе могу да користе једноставним и брзим претраживањем. Наставници могу све податке везане за предмет и садржаје из електронских извора да организују у једну целину која би била доступна ученицима на одговарајућем сајту: наставни планови и програми, глобални и оперативни, презентације предавања, наставни материјали за припрему за час, тестови за вежбање, контролни задаци, проблемски задаци, садржаји рада секција, додатна и припремна настава, чланци из новина који су у функцији наставе, упућивање на корисне интернет линкове, актуелности у настави и сл. Овакав вид учења подстиче самосталност ученика, иницијативу, сарадњу између самих ученика и између наставника и ученика, размену мишљења, идеја и информација. Ученици преко интернета лако долазе до потребних информација које могу да чувају, систематизују и користе у редовној настави која се на тај начин и сама богати и осмишљава новим садржајима. Овакав вид учења функционалан је за ученике који одсуствују са наставе, јер по доласку у школу могу веома лако да се укључе у наставни процес. Један од главних недостатака оваквог учења заснованог на савременим информацијским технологијама је што немају сви ученици рачунар и приступ интернету.

7.3. ЕЛЕКТРОНСКА ТАБЛА

У ери научно-технолошке револуције и електронска табла се појављује као модерно средство у настави Социологије. Употребу електронске табле треба сагледавати са становишта колико доприноси активизацији ученика и ефикасној и стваралачкој настави. Њена примена у настави је веома једноставна, не захтева готово никакву посебну обуку, али зато захтева темељну припрему наставника за час. Наставник може да користи све наставне материјале, презентације, образовне програме, видео-записе, снимке, филмове, табеле, графиконе, који се преко рачунара могу емитовати на електронској табли. Површина табле је осетљива на додир тако да се на њој садржаји могу мењати, допуњавати, брисати, користити по потреби. Циљ је да се употреба тих средстава повеже са одговарајућим методским поступцима и да се актуелно градиво повеже са претходним знањима, како би се ученици што више активирали. Електронска или интерактивна табла (неки је називају и „паметном таблом“) омогућава мултимедијалну наставу и интеракцију ученика са оним што се обрађује. Применом електронске табле модернизује се настава и превазилазе негативне одлике класичне наставе, јер она омогућава активан однос ученика према изложеним садржајима, а час постаје динамичан уз задржавања свих оних метода наставе које су се показале ефикасним и у традиционалној настави. Наставна јединица може се реализовати применом различитих метода, и то веома ефикасно. Електронска табла омогућава употребу различитих медија, подиже квалитет планирања наставе на виши ниво, флексибилно се користи, а припремљени садржаји могу веома лако да се прилагођавају наставним околностима; електронска табла ученике и наставнике ставља у сараднички однос. Ученици су заинтересованији за наставу, активно учествују у обради и понављању наставног градива, самосталнији су и због тога су и задовољнији наставним процесом. Наставник губи доминантну позицију у настави, његова улога се више своди на припрему за час и усмеравање и саветовање у току часа.

Међутим, квалитет наставе ипак зависи од самог наставника и његове инвентивности, а не од саме употребе нових наставних средстава. Наставник мора бити способан да нова наставна средства употребљава у циљу ефикаснијег и продуктивнијег учења, а не да би се разбила монотонија традиционалне наставе. Ако се наставни материјал припремљен за обраду одговарајуће наставне јединице користи само механички, а то се често дешава када се употреба електронске табле своди само на презентације наставних јединица, онда такви наставни поступци немају већу образовну и васпитну вредност. Ученици постају пасивни посматрачи као што су и у класичној предавачкој настави фронталног типа.

7.4. ФИЛМ, ТВ И РАДИО-ЕМИСИЈЕ

У примени наставних средстава треба се држати старог педагошког и методичког начела да је дозвољена употреба свих средстава уколико су она у образовном смислу вреднија од наставникове речи и текста. Ово је важно истаћи, јер постоји мишљење да се досада на часу може једноставно елиминисати увођењем одговарајуће технике. То је, заправо, само привид, а интересовање које се ствара код ученика је краткотрајно, површно и, у крајњој линији, бескорисно. Стога употреба наставних средстава као што су документарни и играни филмови, телевизијске емисије, видео-записи, имају смисла ако су строго функционални, примерени наставним циљевима и задацима и ако могу пружити ученицима више но што то може наставник користећи се савременим наставним методама. Наставнику мора бити јасно шта жели одговарајућом емисијом или филмом да постигне и како планира да провери да ли су ти циљеви остварени.

На самом часу, ако за то постоје технички услови, могу се користити поједине секвенце одређених филмова у функцији провокације наставне јединице или њене илустрације. Рецимо, еколошка тематика може се проблематизовати краћим филмом о уништењу наше планете човековим деловањем, после чега би уследила дискусија. Филм може да испуни и цео час, с тим што наставник мора да назначи битне елементе, чворне тачке на које ученици треба да обрате пажњу и да на следећем часу провери да ли је та порука прихваћена и како је прихваћена. Социологија урбанизма може се актуелизовати филмовима о развоју градова и начину живота његових становника. Таквих филмова има на интернету, а могу их снимити и сами ђаци и уз помоћ наставника прилагодити приказивање на часу. Услов настанка социологије можемо лакше дочарати ученицима одговарајућим историјским филмовима који изражавају дух те епохе.

С обзиром на наглашену комерцијализацију телевизијских програма, није лако наћи адекватне садржаје који би следили образовне намере нашег предмета. Ипак, могуће је пронаћи емисије које на озбиљан начин третирају важне социјалне проблеме који се могу повезати са наставним програмом Социологије. То су, рецимо, емисије *А1а1е* на Студију Б, затим *Кажийрст* на Б92, полемична емисија *Да, Можда, Не* на РТС-у, затим одговарајући филмови и драме. Од телевизијских канала ту су Хистори, Национална географија, Планета земља. И овде важи упутство да ученике треба припремити за гледање ових емисија, обезбедити време да се о њиховим садржајима продискутује, које су тезе изнете, да се процени вредност аргумената на којима почивају, сучелити аргументе ученика.

На Трећем каналу Радио Београда постоје озбиљне тематске емисије различитог садржаја на које треба упућивати заинтересоване ученике.

Примери филмова који су дати у уџбенику (неколико антологијских филмова је додато) и теме које се на основу гледања тих филмова могу обрадити:

1. Немачки филм *Експеримент*, режија: Оливер Хиршбигел (2001), обрађује проблем експериментисања у друштву.
2. Француска комедија *Посетиоци*, режија: Жан Мари Поаре (1993), може проблематизовати однос предмодерног и модерног друштва.
3. Домаћи филм *Вирџина*, режија: Срђан Карановић (1993), тематизује проблем идентитета, стереотипа, предрасуда.
4. Филм *Ко њо њамо њева?*, режија: Слободан Шијан (1981), приказује ликове који могу послужити за обраду наставне јединице *Друштвена улога и њоложај*.
5. Светски хит *Титаник*, режија: Џејмс Камерон (1997), може бити основа за обраду више наставних јединица: *Друштвене неједнакости*, *Класе*, *Друштвена стиратификација*.
6. Филм *Мајрикс*, режија: Лари и Енди Вагански (1999), може се искористити за проблеме савременог друштва, друштвених промена, утицаја савремених технологија.
7. Филм *Комплекс Багер-Мајнхоф*, режија: Ули Едел (2008), може послужити за наставну јединицу о *Идеологији*.
8. Филм *Сећаш ли се Доли Бел?*, режија: Емир Кустурица (1981), домаће је остварење на основу којег се може говорити о породици, браку, међусобним односима у тим друштвеним институцијама.
9. Филм *Поноћни каубој*, режија: Џон Шлезингер (1969), говори о проблемима породице у великом граду.
10. Филм *Крадљивци бицикла*, режија: Виторио де Сика (1948), може проблематизовати појам рада, незапослености, експлоатације, положаја човека у друштву.
11. Филм *Андреј Рубљов*, режија: Андреј Тарковски (1966), проблематизује улоге културе и уметности у друштву.

12. Филм *Велики диктатор*, режија: Чарли Чаплин (1940), говори о идеологији, тоталитаризму, политици.
13. Филм *Девојка*, режија: Луис Буњуел (1960), говори о расизму.
14. Филм *Чистиачи цицела*, режија: Виторио де Сика (1946), говори о сиромаштву, криминалу, друштвеним притисцима.
15. Филм *Друштво мртвих ђесника*, режија: Питер Вир (1989), може проблематизовати више тема: од улоге образовања у друштву до односа појединца и система.

Наставник у договору са ученицима може направити једну збирку филмова која ће се користити у наставне сврхе.

8. ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

8.1. ВРСТЕ ПРОВЕРАВАЊА

Проверавање у настави се јавља у три основна облика: на почетку, у току и на крају школске године.

На почетку школске године примењује се претходно проверавање које има циљ да утврди којим обимом знања располажу ученици, како би на тај начин наставник имао реалну слику о њиховом знању и створио претпоставке за даљи рад. Пошто се Социологија изучава само у једном разреду (трећем или четвртном, у зависности од врсте школе), ово се проверавање може претворити у разговор о њиховим искуствима у раду предмета сродних Социологији, као што су Филозофија, Грађанско васпитање, Устав и права грађана и сл. Тако би наставник могао да створи солидну мотивациону основу за рад у настави Социологије.

Текуће проверавање се примењује у току школске године, редовно и систематично, и оно има циљ да наставнику покаже у којој мери су ученици усвојили пређено градиво, евентуалне проблеме са којима се суочавају у настави, те на тај начин помогне наставнику да коригује своје методе и облике рада.

Завршно проверавање се примењује на крају тромесечја, полугодишта и крајем школске године. Ово проверавање се обавља на синтетичан начин, обухватајући битне идеје и проблеме наставне материје која је реализована. Основни задатак јесте да се установи квалитет усвојеног знања и искажу укупни резултати наставе.

У настави се примењује и тематско проверавање, и то после реализације појединих наставних јединица које су међусобно органски повезане. Његов задатак је да провери колико су ученици разумели неке шире наставне целине. Тематско проверавање је део текућег проверавања и омогућава систематизацију знања из одређене области.

ПРИМЕР БР. 1

Тематско проверавање можемо реализовати кад пређемо наставне јединице као што је *Појам, предмет и метод социологије* или кад пређемо целу наставну тему *Социолошки приступ друштву*.

Методe проверавања могу бити: усмене, писане, практичне и у облику тестова. Усмено испитивање се најчешће примењује у друштвеним наукама и пружа наставнику најбољи увид у квалитет учениковог знања. Питања која се постављају могу бити различитог типа: **једноставна** – захтевају само просту репродукцију пређеног градива, памћење одређених чињеница; **критичка** – захтевају од ученика виши степен разумевања градива, повезивање различитих идеја и система мишљења, примену различитих облика мишљења; најзаинтересованијим ученицима можемо постављати питања **проблемског типа**, која захтевају и одређена истраживања.

ПРИМЕР БР. 2

Наставне јединице: *Појам, предмет и метод социологије*

• Питања за проверу знања:

Шта је социологија? Каква је разлика између социологије и посебних друштвених наука?

Шта значи објаснити једну појаву? Наведи врсте објашњења које постоје у социологији. У чему је разлика између здраворазумског и научног објашњења? Каква је разлика између идеолошког и научног мишљења? Шта је друштво? Објасни номиналистичко и реалистичко схватање друштва. Како схватање друштва утиче на предмет истраживања? Шта је позитивизам? Формулиши основни позитивистички став у схватању друштва. Шта одликује антипозитивизам? Шта је циљ социологије по позитивистима, а шта по антипозитивистима? У чему је разлика између објашњења и разумевања друштвених појава? Шта је метод? Зашто се у социологији ретко користи експеримент? Од чега зависи избор метода у процесу истраживања? Наведи фазе истраживачког поступка. Шта су хипотезе? Шта је узорак? Које врсте узорака постоје? Које су основне технике за прикупљање података у социологији? У чему су разлике између обичног и научног посматрања? Формулиши основни недостатак посматрања. У којим се истраживањима чешће користи посматрање са учествовањем? Које врсте разговора постоје? Како се спроводи анкета? Када користимо анкету, а када интервју? Шта је класификација, а шта мерење? Одреди крајњи теоријски циљ истраживања. Шта су корелације и варијабле? Да ли повезаност између два низа догађаја значи и њихову нужну везу? Које поступке социологија користи као замену за експеримент да би утврдила стварне узроке појава? Зашто се у социологији упоредна метода ретко користи? Какав је поступак мултиваријантне анализе?

• Питања за развијање критичког мишљења

Може ли социолог у проучавању друштвених појава у потпуности да буде објективан? Зашто не може? Каквим све утицајима може бити изложен његов истраживачки поступак? Ако бисте хтели да на тргу направите истраживање о томе шта грађани мисле о уласку наше земље у Европску унију, морали бисте да добијете дозволу надлежних власти. Зашто дозвола није неопходна ученицима природног смера који сакупљају биљке и травчице за хербаријум по упутствима наставника Биологије? У чему су разлике? Шта нам то говори о социологији, значају њених проучавања, положају који заузима у друштву? Зашто социологија нужно има улогу кртице у друштву? Како разумеш ту улогу? Образложи.

• Предлози за даље анализе и истраживања

Формулиши неки друштвени проблем који те занима и договори се са друговима како да га истражите. Консултуј се са својим наставником и свима онима који ти могу помоћи у истраживању. Прочитај књигу Џорџа Орвела *Животињска фарма* или *1984.* и анализирај колико се ауторова тоталитарна визија друштва остварује у савремености. Погледај филм *Експеримент* режисера Оливера Хиршбигела из 2001. и размисли о проблемима са којима се суочава експериментисање у друштву.

Литература: В. Вулетић, *Социологија, уџбеник за 4. разред гимназије и 3. разред средњих стручних школа*, Издавачка кућа Klett, Београд, 2012.

С обзиром на то да усмено испитивање захтева доста времена, а фонд часова је мали, онда се користе и писане провере знања у виду контролних и домаћих задатака. Домаћи задаци имају своје место у настави Социологије, треба их задавати, али и водити рачуна да се сваком задатку поклони неопходна пажња. Ако се они дају чисто формално, а њихов квалитет се не проверава, онда се и ученици тако односе, па или преписују или једноставно такве задатке не раде.

Практичне провере можемо вршити на основу писања семинарских радова које задајемо или читавом одељењу или посебно заинтересованим ученицима за наш предмет. Ученици практично проверавају своја знања и тако што се припремају за реализацију одређених наставних јединица по упутствима наставника.

Контролни задаци се обично дају по завршетку неке наставне целине, на тромесечју, полугодишту или на крају школске године. На тај начин наставник може на ефикасан начин да оцени читаво одељење.

Недостатак је што се овакве врсте провере знања понекад заснивају на питањима која имају информативни карактер, оцењује се квантитет, а не квалитет знања, што битно умањује њену вредност. Контролни задаци могу бити у виду тестова комбинованог типа, у којима се од ученика тражи да заокруже један или више понуђених одговора, дају одговор на постављено питање, повежу појмове са одговарајућим објашњењима и сл.

8.1.1. Пример контролног задатка по завршетку наставне теме *Социолошки њрисџуи друшџиву*

Контролни задатак – I група

1. Према обиму проучавања социологија је:
 - а) друштвена наука;
 - б) општа наука;
 - в) теоријска наука;
 - г) посебна наука;
 - д) историјска наука.
2. Основне принципе научног сазнања са леве стране повежи са одговарајућим објашњењима:

Прецизност	узети у обзир све податке који се односе на појаву коју истражујемо
Поузданост	подаци које користимо могу бити доступни другим истраживачима
Објективност	учити правилност између проучаваних појава
Систематичност	коришћење мерења кад год је то могуће
Проверљивост	придржавати се истраживачких правила
Општост	на непротивречан начин повезати различите појаве
3. Друштво је целина која надилази прости збир појединаца по схватању _____
4. Позитивисти сматрају да је циљ _____
5. Смисаоно понашање које појединце доводи у везу са понашањем других, тако што своје понашање оријентише према њиховом понашању, назива се _____
6. Избор метода у научном истраживању увек зависи од _____
7. Наведи врсте узрока у социологији: _____
8. Основне технике за прикупљање података у социологији су: _____
9. У објашњењу друштвених појава као замену за експеримент социолози користе _____

10. У предмодерним друштвима сазнање је засновано на:

- а) науци; б) филозофији; в) религији.

11. Учење према коме је разум извор сваког сазнања је _____ и оно је карактеристично за _____ друштво.

12. Конт је целокупни историјски развој поделио на следеће фазе: _____
_____.

13. Циљ друштвене науке по Марксу је:

- а) да поправља друштво; б) да револуционише друштво; в) да разуме друштво.

14. Методолошко правило да друштвеним чињеницама треба прилазити као стварима својствено је _____

15. Традиционална друштва у којима преовлађује солидарност заснована на међусобној сличности чланова Диркем назива _____

16. Да ли је нужно да се друштвено делање обавља у друштву? ДА НЕ

17. Онтолошки примат у објашњењу друштва функционалисти придају _____

18. Кључна примедба која се упућује симболичком интеракционизму је _____

19. Да је најважнија друштвена подела она између полова, сматрају присталице

20. Да је друштвени сукоб нормално и трајно стање, сматрају:

- а) марксиста; б) функционалисти;
в) социјални феноменолози; г) структуралисти.

Контролни задатак – II група

1. Социологија је теоријска наука зато што је:
 - а) наука о систему односа који у друштву постоје;
 - б) основа од које полазе остале друштвене науке;
 - в) филозофија друштва;
 - г) интересује проучавање целине друштва.

2. Типове објашњења у социологији са леве стране повежи са описима који им одговарају.

Узрочно објашњење	одговара на питање које потребе задовољава појава
Генетичко објашњење	одговара на питање зашто се нека појава десила
Структурално објашњење	објашњава порекло неке појаве
Функционално објашњење	одговара на питање која је сврха појаве
Теолошко објашњење	одговара на питање који елементи чине неку појаву

3. Друштво је мисаона конструкција која служи за опис мреже друштвених односа по схватању

4. Наведи фазе научног истраживања: _____.

5. Шта су хипотезе? _____

6. Основни приговор који се изриче посматрању је _____

7. Постојање веза између две варијабле или више варијабли назива се _____

8. Метода мултиваријантне анализе је:
 - а) квантитативна;
 - б) квалитативна.

9. Упоредна истраживања су релативно ретка због _____

10. Рационализам модерне епохе у сфери културе доводи у питање два покрета.
Који су то покрети? _____

11. Социологија постаје модерна наука:
 - а) средином 19. века;
 - б) крајем 19. и почетком 20. века;
 - в) средином 20. века.

12. Задатак социологије по Конту је да:
 - а) поправља друштво;
 - б) револуционише друштво;
 - в) разуме и тумачи друштво.

13. Кључни односи за разумевање целокупне историје по Марксу су:
а) политички односи; б) економски односи; в) међународни односи.
14. Да је социологија наука о друштвеним чињеницама, сматрао је:
а) Вебер; б) Маркс; в) Диркем; г) Конт.
15. Мисаоне конструкције које нам помажу у разумевању стварности Вебер назива _____
16. Онај ко нешто ради у складу са осећајем части по Веберу се понаша _____
17. Најважнији задатак социологије по функционалистима је да:
а) објасни како систем функционише;
б) објасни како настају сукоби унутар система;
в) објасни како појединци преузимају различите улоге.
18. Са становишта функционализма човекова слобода је:
а) ствар субјективног избора;
б) ствар спознате нужности;
в) системски одређена.
19. Да понашање појединца зависи од реакција лица са којима се налази у интеракцији, а не од структуре, наглашава _____
20. Представе стечене у најранијој фази социјализације називају се _____

8.1.2. Завршно проверавање

Завршно проверавање можемо реализовати пред крај школске године у виду једног контролног задатка који би изискивао два часа и дао нам увид у то у којој мери су ученици усвојили основне појмове наставног садржаја.

Контролни задатак за систематизацију знања

I У питањима која следе само је један одговор тачан.

Заокружи један од четири понуђена одговора.

- Када све културе оцењујемо на основу стандарда европске културе, онда говоримо о:
 - културном релативизму;
 - евроцентризму;
 - контракултури;
 - мултикултурализму.
- Који је социолог развио теорију симболичког интеракционизма и методу социјалног истраживања?
 - Херберт Спенсер
 - Талкот Парсонс
 - Карл Маркс
 - Херберт Блумер
- Ко је аутор дела *О њодели друштвеној рада*?
 - Макс Вебер
 - Роберт Мертон
 - Емил Диркем
 - Ентони Гиденс
- Шта је циљ друштвене науке по мишљењу Карла Маркса?
 - да кроз праксу мења друштво
 - да реформише друштво
 - да буде вредносно неутрална у односу на друштво
 - да се бави конструкцијама идеалног типа друштва
- Шта холандска социолошкиња Саскија Сосен не наводи као функцију глобалних градова?
 - они су постали средишта институција које воде глобалну економску политику
 - они су кључни центри финансијских институција
 - они су средишта иновација у новим привредним гранама
 - они су постали места свеопштег отуђења међу људима

6. „Култура једног друштва је начин живота његових чланова, збирка идеја и навика које уче, деле и преносе из нараштаја у нараштај.” Ко је дао ову дефиницију културе?
- а) Ралф Дарендорф
 - б) Бронислав Малиновски
 - в) Ралф Линтон
 - г) Лесли Вајт
7. Дефинисана правила и очекивана понашања чланова друштва називају се:
- а) друштвена улога;
 - б) друштвени положај;
 - в) друштвени идентитет;
 - г) друштвени статус.
8. Групе које више промовишу своје идеје него интересе и организоване су често као невладине организације називају се:
- а) институционалне групе;
 - б) интересне групе;
 - в) неформалне групе;
 - г) групе за притисак.
9. Повратак основним догмама религијског учења који подразумева монопол над његовим тумачењем назива се:
- а) религијски фундаментализам;
 - б) екуменизам;
 - в) секташење;
 - г) међуверска толеранција.
10. Власт која проистиче из поштовања устава и закона је:
- а) традиционална;
 - б) харизматска;
 - в) рационална;
 - г) света.
11. Да друштвене појаве треба посматрати као ствари, сматрао је:
- а) Макс Вебер;
 - б) Емил Диркем;
 - в) Карл Маркс;
 - г) Роберт Мертон.
12. Способност да схватимо историју и нечији живот у њиховим међусобним односима у оквиру друштва је:
- а) социолошка интеракција;
 - б) социолошка машта;
 - в) социолошка детерминација;
 - г) социолошка прецизност.

13. Ако би испитивао шта наши грађани мисле о уласку Србије у Европску унију, онда би користио следећу истраживачку технику:
- а) посматрање;
 - б) експеримент;
 - в) анкету;
 - г) интервју.

II У питањима која следе два одговора су тачна.

Од више понуђених алтернатива имаш могућност да заокружиш две.

14. Која су својства бирократије по мишљењу Макса Вебера?
- а) специјализација послова
 - б) појава олигархије
 - в) стручност
 - г) ритуализам
15. Прелазак појединца из једне класе у другу током радног века назива се:
- а) друштвена покретљивост;
 - б) унутаргенерацијска покретљивост;
 - в) међугенерацијска покретљивост;
 - г) силазна друштвена покретљивост.
16. Објективни чиниоци класног положаја су:
- а) место у процесу производње;
 - б) степен образовања;
 - в) начин живота;
 - г) страх од губитка радног места.
17. Шта су симболи?
- а) симболи су основа људске комуникације
 - б) симболи се односе на прошлост
 - в) симболи су главни механизми помоћу којих се формирају значења која придајемо стварима око себе
 - г) симболи се односе на будућност
18. Који су елементи друштвене структуре?
- а) друштвене организације
 - б) друштвене потребе
 - в) друштвене улоге
 - г) друштвене жеље
19. Функција идеологије је:
- а) интегративна;
 - б) мобилизацијска;
 - в) брига и одговорност;
 - г) деоба друштва на генерацијској основи.

20. Културне особености човека су:

- а) дуг период одрастања;
- б) учење;
- в) говор;
- г) прилагођавање околини уз помоћ наученог.

III Задаци повезивања градива – У задацима који следе сваком појму из десног дела можете припојити само један појам из левог дела, и то одговарајућим словом.

21. Теоретичарима друштвене слојевитости додајте одговарајуће тврдње.

- а) Вебер Историја је стално кружење елите моћи
- б) Маркс Читава историја је историја класних борби
- в) Рајт Класе, сталежи и странке представљају три одвојене друштвене лествице
- г) Парсонс Слојевитост произилази из друштвене поделе рада, па је зато она оправдана и нужна

22. Идеологијама додајте основне циљеве.

- а) национализам слобода
- б) либерализам оданост традицији
- в) конзервативизам социјална правда
- г) социјализам самоодређење народа

23. Основним облицима политичке културе додајте одговарајућа обележја.

- а) поданичка култура активно учешће грађана у јавном животу
- б) парохијална култура дух пасивности и послушности
- в) партиципативна култура одсуство осећаја припадности политичкој заједници

24. Истраживачким техникама додајте одговарајућа својства.

- а) експеримент откривање узрочно-последичне везе
- б) анализа садржаја квантитативно испитивање ставова
- в) посматрање са учествовањем квалитативна анализа ставова
- г) анкета испитивање симболичких значења тражењем порука у тексту

25. Основним теоријама друштвених промена додајте одговарајуће тврдње.

- а) теорије друштвених сукоба елите узрокују промене
- б) еволуционистичке теорије друштво се развија праволинијски, од нижих ка вишим облицима
- в) цикличне теорије друштвени конфликти производе сукобе
- г) елитистичке теорије свако друштво пролази кроз период рађања, развоја, опадања и нестанка

Провера знања као део наставног процеса је веома важна, јер у крајњој линији оцене ученика зависе и од начина и квалитета испитивања. Због тога треба инсистирати на усменој провери која омогућава непосредни контакт са учеником и пружа му могућност да образложи своје одговоре, а контролне тестове треба свести на минимум, само када је то заиста неопходно. Нарочито ако се у настави користи дијалoшка метода, онда проверавање знања на класичан начин и контролни задаци и нису неопходни.

ЛИТЕРАТУРА

- Балдини, Масимо (2004), *Историја комуникација*, Смедерево, Гимназија
- Барнес, Хари Елмер (1982), *Увод у историју социологије I/II*, Београд, БИГЗ
- Бек, Урлих (2001), *Ризично друштво*, Београд, Филип Вишњић
- Бек, Урлих (2003), *Што је глобализација?*, Лучко, Визура
- Бергер, Питер и Келнер, Хелмут (1991), *Социологија у новом кључу*, Ниш, Градина
- Бодријар, Жан (1991), *Симулација и симулакруми*, Нови Сад, Светови
- Вебер, Макс (1968), *Протестантска етика и дух капитализма*, Сарајево, Веселин Маслеша
- Вебер, Макс (1976), *Привреда и друштво*, Београд, Просвета
- Веблен, Торстен (1966), *Теорија доколичарске класе*, Београд, Култура
- Вујовић, Сретен (2008), *Друштво ризика, њромене, неједнакости и социјални проблеми у данашњој Србији*, Београд, Институт за социолошка истраживања
- Вулетић, Владимир (2003), *Глобализација – мит или стварности*, Београд, Завод за уџбенике
- Вулетић, Владимир (2014), *Социологија*, уџбеник за четврти разред гимназије и трећи разред средњих стручних школа, Београд, Издавачка кућа Klett
- Гиденс, Ентони (1996), *Диркем*, Београд, XX век
- Гиденс, Ентони (1998), *Последице модерности*, Београд, Филип Вишњић
- Гофман, Ервин (2000), *Како се представљати у стварном животи*, Београд, Геопоетика
- Диркем, Емил (1972), *О друштвеној подели рада*, Београд, Просвета
- Ђорђевић, Драгољуб (2001), *Социологија forever*, Ниш
- Ђорђевић, Јелена (2008), *Студије културе*, Београд, Службени гласник
- Ђурић, Михајло (1987), *Социологија Макса Вебера*, Загреб, Напријед
- Зимл, Георг (2004), *Филозофија новца*, Сремски Карловци, Издавачка књижарница Зорана Стојановића
- Кастелс, Мануел (2000), *Усион умреженог друштва*, Загреб, Голден маркетинг
- Катуранић, Вјеран (1990), *Теорија друштва у франкфуртској школи*, Загреб, Напријед
- Коенен, Жак Итер (2013), *Социологија елита*, Београд, Клио
- Козер, Луис (2007), *Функције друштвеног сукоба*, Нови Сад, Mediterran Publishing, Круг комерц
- Конт, Огист (1989), *Курс позитивне филозофије*, Никшић, Универзитетска реч
- Кувачић, Иван (1987), *Функционализам у социологији*, Загреб, Напријед
- Лиотар, Жан Франсоа (1988), *Постмодерно стање*, Нови Сад, Братско-јединство
- Лукић, Радомир (1987), *Формализам у социологији*, Загреб, Напријед
- Луман, Никлас (1981), *Теорија система*, Загреб, Глобус
- Маркс, Карл (1976), *Капитал*, Београд, БИГЗ

Маркузе, Херберт (1987), *Једнодимензионални човек*, Сарајево, Веселин Маслеша

Мертон, Роберт (1979), *О теоријској социологији*, Загреб, Питања

Милс, Рајт (1998), *Социолошка имагинација*, Београд, Плато

Мол, Абрахам (1972), *Кич – уметности среће*, Ниш, Градина

Парсонс, Талкот (1992), *Модерна друштво*, Ниш, Градина

Потер, Џејмс (2014), *Медијска писмености*, Београд, Клио

Рисман, Дејвид (2007), *Усамљена томила*, Нови Сад

Рицер, Џорџ (1999), *Макдоналдизација друштво*, Загреб, Наклада Јасенски

Рицер, Џорџ (2007), *Савремена социолошка теорија и њени корени*, Београд, Службени гласник

Смит, Денис (2001), *Увод историјске социологије*, Београд, Завод за уџбенике

Спасић, Ивана (1998), *Интердисциплинарна социологија*, Београд, Завод за уџбенике

Спасић, Ивана (2004), *Социологија свакодневне живота*, Београд, Завод за уџбенике

Турен, Алан (1998), *Постиндустријско друштво*, Београд, Плато

Фиск, Џон (2001), *Популарна култура*, Београд, Клио

Фрит, Сајмон (1987), *Социологија рока*, Београд, ИИСССО Србије

Хантингтон, Самјуел (1998), *Сукоб цивилизација*, Подгорица, ЦИД

Шушњић, Ђуро (1994), *Дијало и толеранција*, Нови Сад, Издавачка књижарница Зорана Стојановића

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

371.3::316(035)

ЈОВАНОВИЋ, Небојша, 1958-

Социологија : приручник за наставнике
социологије за четврти разред гимназије
и трећи разред средњих стручних школа /
Небојша Јовановић. - 1. изд. - Београд : Klett,
2015 (Смедерево : Newpress). - 126 стр. : граф.
прикази, табеле ; 29 см

Тираж 500. - Библиографија: стр. 124-125.

ISBN 978-86-7762-786-7

а) Социологија - Настава - Методика -
Приручници
COBISS.SR-ID 217617420